

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU'NUN SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**I. TÜRK BASININDA İRAN REFORMCU
HAREKETİ**

RIZA KÖSE

NUMARA: 301100320020017

TEZ DANIŞMANI : YARD. DOÇ. DR. ESRA HATİPOĞLU

İSTANBUL-2005

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ.....	1
----------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İRAN DEVRİMİ'NİN NEDENLERİ

A.İran Devrimi'ne Genel Bir Bakış.....	7
B.İran Devrimi'nin Ekonomik Nedenleri.....	8
C.İran Devrimi'nin Siyasi Nedenleri.....	10
D.İran Devrimi'nde Siyasi Gruplar.....	12
1.Milliyetçiler.....	12
2.Solcular.....	15
a. Tudeh (İran Komünist Partisi).....	15
b. Halkın Mücahitleri Örgütü.....	16
3. İslamcılar.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

I. DEVRİM SONRASI İRAN İSLAM DEVLETİ'NİN KURUMSAL YAPISI

A.İran İslam Devleti'nin Kurumsal Yapısına Genel Bir Bakış.....	22
B.İran İslam Devleti'nin Genel Siyasal Yapısı.....	24
C.Genel Siyasal Yapıyı Oluşturan Kurumlar.....	25
1.İran Siyasal Sistemine Özgü Kurumlar.....	26
a.Dini Lider.....	26
b.Anayasayı Koruyucular Konseyi.....	28
c.Uzmanlar Meclisi.....	29
d.Düzenin Yararını Teşhis Heyeti.....	30
2. Parlamenter Rejimlere Ait Bazı Kurumlar.....	31
a.Yargı Erki.....	31

b.Yürütme Erki.....	32
c.Meclis.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. REFORM HAREKETİ'NİN TEMELLERİ VE GELİŞİM SÜRECİ

<i>A.Reform Hareketi'nin Temellerine Genel Bir Bakış.....</i>	<i>34</i>
B.İslamcı Gruplar Arasında Reformcular ve Muhafazakarlar Olarak Bölünmenin Nedenleri ve Birkaç Tanım.....	35
1. Humeynizm İçindeki Bölünme.....	37
2. Bölünmenin Tarihi.....	39
3. Muhafazakarlar ve Reformcular.....	41
C. Muhafazakarlar.....	42
1.CRM : Militan Din Adamları Topluluğu.....	42
2. Muhafazakar Medya ve Reformcu Medya Mücadelesi.....	43
D.Reformcular.....	45
1.Reformcuları Destekleyen Modern Sağ.....	46
2.İran Yeniden Onarım Partisi.....	49
3.Reformcu Hareketin Omurgası: Sol.....	50
4.Militan Din Adamları Birliği.....	55
5.İran Devrimi'nin Mücahitleri Örgütü.....	56
6.İşçi Evi.....	57
7.İslami İş Partisi.....	57
8.İslami İran Dayanışma Partisi.....	57
9.İran İslam Cumhuriyeti Kadınlar Derneği.....	57
10.İslami Kadınlar Birliği.....	58
11.Birliği Güçlendirme Bürosu.....	58
12.İslami İran Katılım Cephesi.....	58
13.Dini Aydınlar ve Gazeteciler Koalisyonu.....	59
E.1996 Meclis Seçimleri.....	59
1.Seçim Öncesi Genel Durum ve Seçimlere Giden Süreç.....	59
2.1996 Meclis Seçimleri Ve Sonuçları.....	61

F.1997 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri.....	63
1.1997 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine Giden Süreç.....	63
2.Seçimler.....	64
3.Seçim Sonuçları.....	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. TÜRK BASININDA İRAN REFORMCU HAREKETİ

A.Reformcu Hareket'in Türk Basınına Yansıması : Ocak 1997.....	68
1.Yeni Şafak Gazetesi.....	68
2.Hürriyet ve Cumhuriyet Gazeteleri.....	69
B.Reformcu Hareket'in Türk Basınına Yansıması : Şubat 1997.....	70
1.Yeni Şafak Gazetesi.....	70
C.Reformcu Hareket'in Türk Basınına Yansıması : Mart 1997.....	70
1.Cumhuriyet Gazetesi.....	70
D.Reformcu Hareket'in Türk Basınına Yansıması : Nisan 1997.....	74
1.Yeni Şafak Gazetesi.....	74
E.Reformcu Hareket'in Türk Basınına Yansıması : 1997 Mayısının Başından 23 Mayıs Seçimlerine Kadar.....	77
1.Yeni Şafak Gazetesi.....	77
2.Cumhuriyet Gazetesi.....	82
3.Hürriyet Gazetesi.....	86
F.Reformcu Hareket'in Türk Basınına Yansıması : 23 Mayıs 1997 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Sonrası.....	88
1.Hürriyet Gazetesi.....	88
2.Yeni Şafak Gazetesi.....	89
3.Cumhuriyet Gazetesi.....	93
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA.....	117
TABLolar.....	121

TEŞEKKÜR

Başından itibaren gerek tez konumun belirlenmesi sürecinde, gerekse tez çalışmam sırasında yol gösterici düşünceleri ile bana her zaman destek olan ve değerli katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen, hoş görüsünü her zaman üzerimde hissettiğim hocam ve aynı zamanda tez danışmanım olan Yard. Doç. Dr. Esra Hatipoğlu'na en derin teşekkürlerimi sunuyorum.

Bir yıl boyunca aldığım derslerde görüşlerinden yararlandığım, yine ilgili konularda engin düşünceleri ile her zaman yol gösterici olan değerli hocam Yard. Doç. Dr. Nesrin Karagür'e teşekkür ediyorum.

Yine tezimin yazılması süresi boyunca, beni devamlı teşvik eden, çeşitli kaynaklara ulaşmamda çok önemli katkılar sunan ve yazdığım konu doğrultusundaki görüşlerinden her zaman faydalanabildiğim değerli arkadaşlarım Barış Eser'e ve Av. Murat Nergiz'e ve tezimin redaksiyonu konusunda desteğini esirgemeyen Zehra Baziki'ye çok teşekkür ediyorum.

Gerekli kaynaklara ulaşabilmem için Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi'nden yararlanmamı sağlayan ve bu bağlamda elinden gelen her türlü desteği karşılıksız sunan, bu konudaki emeklerini hiçbir zaman unutamayacağım değerli arkadaşım Nöber Özyürekoğlu'na en derin teşekkürlerimi sunuyorum.

Yine, bu süreç içerisinde bana bu konuda yardımcı olan bütün arkadaşlarıma ve aynı iş ortamını paylaştığımız iş arkadaşlarıma bana verdikleri destekten dolayı minnettar olduğumu belirtmeden geçemeyeceğim.

SUNUŞ

Böyle bir çalışma yapmaktaki amacım, İnan'da, 1979 yılında yapılan devrim öncesinde varolan, fakat daha çok devrim sonrası – özellikle 1997 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecinde – ortaya çıkan reformcu hareket ve onun, Türk basınına nasıl yansıdığını incelemektir.

Çalışmanın giriş bölümünde İnan Devrimi'nin tarihsel olarak hangi koşullar altında gerçekleştirileceğine değinilecektir. Devrimi yapan siyasi yapılara bir giriş yapılacaktır. İnan Devrimi'nin nedenleri üzerinde durularak, devrim sürecinin genel özellikleri ortaya konulacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde devrimin nedenleri kapsamlı bir şekilde anlatılacaktır. Bu bağlamda, devrim öncesi İnan'ın siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel durumuna değinilecektir. Daha sonra devrimin temel ekonomik nedenleri ortaya konulacaktır. Ekonomik nedenlerle birlikte, ülkenin politik durumu açıklanacak ve bu iki ana belirleyici kurum – iktisat ve siyaset- birlikte ele alınacaktır. Devrim öncesi ülkenin iç politik durumunun analizi ve devrimde yer alan siyasi grupların yapıları incelenecektir. Özellikle genel başlıklar altında milliyetçi örgütlere, sol örgütlere ve İslami yapılara değinilecektir

Tezin ikinci bölümünde, devrim sonrası ülkedeki siyasi yapılar analiz edilecektir. Devrime katılan grupların, devrim sonrası nasıl ayrıştıkları üzerinde durularak, bu ayrışmada başarılı olan ve iktidarı ele geçiren yapıların nasıl bir siyasi düzen kurdukları açıklanacaktır. Ülkede yeni oluşturulan politik kurumların kimliklerine ve işlevlerine bakılarak, İslamcı grupların, devrimi yaparken ittifak yaptıkları diğer gurupları nasıl tasfiye ettiklerine değinilecektir. Daha sonra, sırasıyla Velayet-i Fakih'ten Meclisin yapısına kadar ülkenin siyasi kurumlarının yapıları ve işlevleri incelenecektir. Yine, tezin bu bölümde, reformcu hareketin bugünkü temsilcilerinin ilk ortaya çıkışı sayılabilecek ulema içerisindeki bölünmenin hangi şartlarda oluştuğuna ve devlet kurumlarında reformcuların ya da muhafazakarların konumlanışına değinilecektir.

Bu bölümün başlarında, reform hareketinin içerisinde çıktığı muhafazakar kesimin siyasi, ekonomik ve sosyo – kültürel felsefesinin ne olduğundan

bahsedilecektir. Modern dünyanın, ya da batı merkezli yaklaşımların ortaya koyduğu ve daha sonra hemen hemen dünyanın bütününe yayılan; sol, sağ, modern, radikal, ılımlı gibi terimlerin siyasi olarak kullanılmasının, İran iç politikasında nelere karşılık geldiği üzerinde durulacaktır.

Yukarıda bahsedilen ve iç politikaya, daha çok ülkede yayınlanan politik dergilerin kazandırdığı kavramların açıklanmasından sonra; İran Devrimi öncesinde var olan ve devrimle birlikte daha da belirgin bir hale gelen İslamcı entellektüeller, siyaset bilimcileri ve siyasi aktivistler arasında, gerek iç politikayı gerekse uluslararası ilişkileri ilgilendiren alanlarda ortaya çıkan fikir ayrılıklarına değinilecektir. İslami ideolojiyi savunan gruplar arasında neden reformcular ve muhafazakarlar diye tanımlanan iki farklı grubun ortaya çıktığından bahsedilecektir.

Humeynizm içerisinde meydana gelen böyle bir ideolojik ayrışmadan sonra muhafazakar kesimin ülkede hangi güç odaklarına sahip olduğuna, hangi siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılara hükmettiğine değinilecektir. Daha sonra ise muhafazakar grubun elinde bulunan medya organları ile reformcuların kontrolü altında bulunan medya organlarından bahsedilerek, bunların bir karşılaştırması yapılacaktır.

Bir sonraki aşamada ise reformcuların siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda neleri savunduklarına değinilerek, reformcuların toplum içerisindeki etkileri ortaya konulacaktır. Reformcuların kurdukları ve kontrolleri altında tuttukları dernek, siyasi yapı, vakıf ve demokratik kitle örgütleri analiz edilecektir.

1996 yılında yapılan Meclis seçimleri öncesinde iki grup arasındaki mücadele anlatıldıktan sonra, Meclis seçimlerinin, yaklaşık bir yıl sonra yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine etkileri üzerinde durulacak ve daha sonra da Meclis seçimlerinin sonuçlarına değinilecektir.

Bu bölümün sonunda ise, 1997 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi reformcular ile muhafazakarlar arasında yaşanan mücadele anlatılacaktır. Daha sonra seçim sürecinin nasıl geliştiği üzerinde durulacak, iki tarafın seçim propagandasının nasıl ilerlediğinden bahsedilecektir. Reformcuların adayı Muhammed Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Meclis'te yaptığı yemin törenine değinilerek, ülkeyi seçimlerden sonra nasıl bir sürecin beklediği açıklanacaktır.

Tezin son bölümünde ise İran'da Reformcu Hareket'in Türk basınına yansımaları analiz edilecektir. İran'da yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden

önce -1997 yılı Ocak ayında başlayan inceleme- reformcular ile muhafazakarlar arasındaki mücadelenin en yoğun olduğu ve reformcuların kazanarak, İslam Devrimi'nin lideri Humeyni'den sonra ilk defa muhafazakarlara karşı kendilerini savunacak bir mevki elde ettikleri süreç ortaya konulacaktır. Humeyni'nin 1989 yılında ölümü ile birlikte muhafazakarlar devlet kademelerinde önemli mevkiler edinirler. 1992 yılında, reformcuların 1997 yılındaki Cumhurbaşkanı adayı Muhammed Hatemi'nin Kültür ve İrşad Bakanlığı'ndan uzaklaştırılması ile muhafazakarlar bakanlık bazında da reformcuların elinden önemli bir pozisyonu alırlar. Bu gerileme 1997 yılında reformcu Hatemi'nin Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte durdurulur. Bu bölümde Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesine kadar ve seçilmesinden sonra Türk basınının bu süreçleri nasıl yansıttığına değinilir. Bu bağlamda Cumhuriyet, Hürriyet ve Yeni Şafak gazeteleri 1997 Ocak ayından başlanarak, Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçildiği 1997 Mayıs ayına kadar analiz edilir.

Tezin sonuç bölümünde ise kısaca reformcuların hangi politikalarla seçimleri kazandığı ve bunun, Türk basınına nasıl yansıdığı açıklandıktan sonra reformcuların gelecekte nasıl bir politika izleye bileceği anlatılacaktır. İki tarafın da genel politikalarına değinildikten sonra reformcuların ve muhafazakarların geleceğinin nasıl şekilleneceği üzerinde durulacaktır.

ÖZET

Böyle bir çalışma yapmaktaki amacım, İran’da, 1979 yılında yapılan devrim öncesinde varolan, fakat daha çok devrim sonrası ortaya çıkan reformcu hareket ve onun, Türk basınına nasıl yansımalarını incelemektir.

Çalışmanın giriş bölümünde İran Devrimi’nin tarihsel olarak hangi koşullar altında gerçekleştirildiğine değinilecektir. Devrim sürecinin genel özellikleri ortaya konulacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde devrimin nedenleri kapsamlı bir şekilde anlatılacaktır. Devrim öncesi ülkenin iç politik durumunun analizi ve devrimde yer alan siyasi grupların yapıları incelenecektir.

Tezin ikinci bölümünde, devrim sonrası ülkedeki siyasi yapılar analiz edilecektir.

Tezin üçüncü bölümünde Humeynizm içerisinde meydana gelen ideolojik ayrışmadan sonra muhafazakar kesimin ülkede hangi güç odaklarına sahip olduğuna değinilecektir.

Bir sonraki aşamada ise reformcuların siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda neleri savunduklarına değinilerek, reformcuların toplum içerisindeki etkileri ortaya konulacaktır.

Tezin son bölümünde ise İran’da Reformcu Hareket’in Türk basınına yansımaları analiz edilecektir. İran’da yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce -1997 yılı Ocak ayında- reformcular ile muhafazakarlar arasındaki mücadelenin en yoğun olduğu ve reformcuların kazanarak, İslam Devrimi’nin lideri Humeyni’den sonra ilk defa muhafazakarlara karşı kendilerini savunacak bir mevki elde ettikleri süreç ortaya konulacaktır.

Bu bölümde, Hatemi’nin Cumhurbaşkanı seçilmesine kadar ve seçilmesinden sonra Türk basınının bu süreçleri nasıl yansıttığına değinilir. Bu bağlamda Cumhuriyet, Hürriyet ve Yeni Şafak gazeteleri 1997 Ocak ayından başlanarak, Hatemi’nin Cumhurbaşkanı seçildiği 1997 Mayıs ayına kadar analiz edilir.

Tezin sonuç bölümünde ise kısaca reformcuların hangi politikalarla seçimleri kazandığı ve bunun, Türk basınına nasıl yansıdığı açıklandıktan sonra reformcuların gelecekte nasıl bir politika izleyebileceği anlatılacaktır. İki tarafın da genel

politikalarına değinildikten sonra, bu bağlamda reformcuların ve muhafazakarların geleceğinin nasıl şekilleneceği üzerinde durulacaktır.

ABSTRACT

With this thesis, my basic goal is to make a comprehensive analysis of transformation of the Iranian political life after the revolution and how the reformist movement was emerged, developed and how all this process was reflected into the Turkish media.

In the introduction part of my work, it will be explained that under which historical conditions the revolution was achieved. Political, economic and sociocultural structure of the Iranian society before the revolution will be analysed.

In the second chapter of the work, considering how the groups that participated in the process of the revolution divided into factions, the political structures of the newly emerged Islamist republic will be analysed.

Third chapter of the thesis will focus on emergence and development process of the reformist movement. After explaining the rivalry between two groups in the 1997 election for the presidency, reformist Mohammad Khatemi's position as the new president of the Islamic Republic will be analysed.

In the last chapter how the Turkish media reflected reformist developments in Iran to Turkish readers. The political, economic and socio-cultural fluctuations in Iran starting with reformist movement's seizure of power in the country will be examined between the months of January and May of 1997 considering *Yeni Şafak*, *Cumhuriyet* and *Hürriyet* newspapers respectively.

In the conclusion chapter of the thesis, considering the possible future policies of the both sides, how the reformists won the elections and how the results of the elections were reflected to the Turkish reader by Turkish media.

Giriş

Ortadoğu toprakları bugüne kadar pek çok gelişmeye tanık olmuştur. Bu gelişmelere bakıldığında, bu coğrafyadaki toplumsal mücadeleler iki temel başlık altında toplanabilir. Bunlardan birisi, bu bölgenin halklarının, devletlerinin, toplumlarının ve hükümetlerinin, tüm bölgenin zenginliği ve refahı için kendi içlerinde ve kendi aralarında verdikleri mücadeledir. Bir diğeri ise, bu bölgenin siyasi, iktisadi ve toplumsal yapısının belirlenmesinde, dış güçlerin – her dönemin güçlü devletlerinin – müdahalesidir.¹

Ortadoğu'da bulunan devletlerin büyük bir bölümünün sınırları dış müdahaleler ile belirlenmiştir. Bu müdahaleler aynı zamanda bölgedeki ülkeler arasında da ileriki tarihlerde çeşitli çatışmalara ortam hazırlamıştır. Fakat İran'ın durumu belirli açılardan bu bölgede yer alan bir çok ülkeden önemli farklılıklar göstermektedir.

Tarihin başlangıcından beridir çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan bir bölgede bulunması, topraklarının bereketli olması, bulunduğu bölgenin önemli bir jeopolitik özelliğe sahip oluşu ve ülkenin bir çok dış müdahale ile karşı karşıya gelmesinin diğer nedenleridir. Ülke bir çok defa dönemin güçlü devletleri tarafından istila edilmiştir fakat bu istilalar çoğu zaman bir kalıcılık sağlayamamıştır.

Yine, İran, tarihin belirli zaman dilimleri içerisinde çeşitli ülkelerin işgaline uğramıştır. Fakat, Ortadoğu devletlerinin büyük bir bölümü gibi, kolayca müdahale edilip şekillendirilememiştir. Bu bağlamda İran, bölgede, az sayıdaki işgaller dışında her zaman bağımsızlığını korumuş, köklü bir devlet geleneği olan ülkelerden birisidir.

Yüzyılın başlarında, ülkede hakim bir konum elde etmeye çalışan İngiltere ve Rusya gibi dönemin ve bölgenin güçlü devletleri İran için bu dönemlerde daima bir dış tehdit oluşturmuşlardır. Bölgedeki zengin petrol kaynaklarının varlığı ve ülkenin izlediği Almanya yanlısı politikalar İran'ı II. Dünya Savaşı'nın da çatışma noktalarından birisi haline getirmiştir. Bu dönemde güneyden İngiltere'nin kuzeyden ise Sovyetler Birliği'nin müdahaleleri ülkede bir iktidar değişikliği dahi yaratmıştır.

---

¹ Alan Reichards, John Waterbury, A Political Economy of Middle East, Oxford: Westview Press, 1990, p. 1

Fakat bir süre sonra bu iki devlet ülke topraklarından çekilmişlerdir ve İran tekrar egemenliğine kavuşmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin I. Dünya Savaşı sonunda belli bir derece azalan dünya gücü olma potansiyeli daha da zayıflamıştır. Bu süreç içerisinde değişen güç dengeleri bağlamında dünya iki kutuplu bir hale gelmiştir. Dünyanın iki süper gücü haline dönüşen Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki Soğuk Savaşın başlangıç tarihi de bu zamanlara denk düşer. ABD'nin bu süreçte bu kadar güçlenmesi Ortadoğu bölgesinde İngiltere'nin yerini almasını da beraberinde getirir. Yine 1960 ve 1970'li yıllarda bölgedeki sömürgelerinden çekilmek zorunda kalan İngiltere'nin boşluğunun nasıl doldurulacağını İranlı siyaset bilimci İzzetullah İzzeti şöyle tasvir etmektedir:

“İngiltere'nin 1968 yılında Süveyş Kanalı'nın doğu yakasından ve Fars Körfezinden ayrılacağını açıklaması bu ülkenin içinden ve ışınan birçok tepki ve itiraza yol açtı. Bu karara şiddetli tepki gösteren yerlerden birisi de ABD Dışişleri Bakanlığıydı. Nitekim İngiltere'nin 1971 yılında bölgeden tamamen çekilmesinin ardından ABD ve Sovyetler arasında şiddetli bir rekabet yarışı yaşanmaya başladı. 1971 yılında Batının bölgedeki temsilcisi ve çıkarlarının koruyucusu olan İngiltere'nin bölgeden ayrılmasıyla Batılı kitle araçları maksatlı bir şekilde otorite boşluğu oluştuğundan söz etmeye ve bu durumun nasıl giderileceğini tartışmaya başladılar.

İngiltere'nin bölgeden çekilmesinin ardından Sovyetler Birliği karşısında Batının çıkarlarını koruma görevini ABD üstlendi. Dış politikasında yeni bir Vietnam deneyiminden korkan ABD hayati çıkarlarını korumak için istikrarsız Ortadoğu bölgesine asker göndermekten çekiniyordu. Amerikan kamuoyu ABD askerlerinin ülkelerinden başka bir yerde savaşmalarına ve ölmelerine şiddetle karşı çıkıyordu. Bunun için mümkün olan en iyi yol, ABD ve müttefiklerinin çıkarlarını korumaları için dost üçüncü dünya ülkelerini silahlandırmak ve gerekli teçhizatla donatmaktı. Bu dönemde dünyanın çeşitli bölgelerinde uygulanmaya başlayan Nixon politikaları doğrultusunda ABD kriz bölgelerinde mümkün olduğunca yerli güçlerden yararlanmaya ve doğrudan müdahalelerden kaçınmaya çalıştı. Bu temele dayanarak yerel kuvvetler tehlikeyi önlemeye muktedir olduğu müddetçe “dolaylı var olma ve bölgenin güvenlik sorumluluğunu yerel güçlere devretme siyaset.” uygulanmaya başladı.”²

Bu süreçten sonra da İran, iki kampa ayrılan dünyada ABD'nin etkisine girmeye başlar. Ortadoğu bölgesinde kendisine uygun bir müttefik arayan ABD'de İran ile işbirliği yapmayı gelecekteki enerji politikaları açısından bir zorunluluk olarak görür. Yine Sovyetler Birliği'ne karşı bir savunma alanı olarak ABD, İran'ı silahlandırır.

² İzzetullah İzzeti, İran ve Bölge Jeopolitiği, Çev. Hakkı Uyar, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s. 77

Fakat bu süreçte dahi ülke fiili olarak çok kısa süre içerisinde işgal altında kalır. Bunun nedeni de yine İran'ın o dönemde izlediği uluslar arası politikalarından kaynaklanmaktadır. Nazi yönetimi ile işbirliği yapma yolunda çeşitli adımlar atan İran, İngiltere ve Sovyetler Birliğinin kısa süren bir müdahalesine maruz kalır. Fakat bu müdahaleler de diğerleri gibi kısa süreli olur.

Ülke, bu köklü geleneğini 1979 devriminden sonrada sürdürmüştür. Şiddetli yıkımların, köklü alt-üst oluşların yaşandığı devrimden sonra da ülke belirli bir süre sonra tekrar devrim öncesi kurumlar üzerinde ve devrim öncesi deneyimlerden yararlanarak kendini yeniden inşa etmiştir.

İran, Ortadoğu'da önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Ortadoğu ile Kafkasya arasında bir köprü görevi gören ülkeni Hazar Denizi'ne olan kıyısı Orta Asya'ya açılan kapısı niteliğindedir. Yine ülkenin güneyde körfez ile okyanusa açılması ülke petrolünün taşınması açısından önemli bir role sahiptir. Ülke aynı zamanda transit yollarında merkezinde yer alır.

İran, Türkiye açısından da önemli bir konumda yer almaktadır. İki ülke arasındaki ilişkiler, çok eski tarihe dayanmaktadır. Sınır komşusu olan iki ülkenin birinde meydana gelen değişiklikler, bir diğerini de elbette ki yakından etkilemektedir. Bu bağlamda, İran Devrimi önemli bir örnek teşkil etmektedir. 1979 yılında İran'da yapılan devrim, iki ülke ilişkilerini de önemli bir şekilde etkilemiştir.

Öyle ki Türkiye-İran ilişkileri 1979 yılında İran'da yapılan devrimden sonra çok büyük değişiklikler geçirmiştir. İran'da, devrim sonrası kurulan İslami esaslara dayalı yönetim, Türkiye ile İran arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan bu gerginlik uzun süre devam etmiştir. Özellikle devrimin ilk yılları, İran-İrak Savaşı ve Hatemi'nin 1997 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesi Türkiye ile İran ilişkilerinin de belirli eşiklerini oluşturmaktadır.

İran, 1960'lı yıllardan başlayarak çok büyük siyasi, ekonomik ve toplumsal değişiklikler yaşamıştır. Bu dönemde, iktidarı elinde bulunduran Şah, devletin merkezileşmesini sağlamaya çalışır. Şah, güçlü bir ordu, gizli bir polis teşkilatı ve ABD'den gelen desteklerle, ülkeyi tek kişinin hanedanlığı şeklinde yönetmektedir. Şah iktidarı, bu dönemde, kendisi ile işbirliği yapmayan diğer toplumsal kesimleri dışlar. Bu dışlanan kesimler, aynı zamanda Şah rejimine karşı siyasi örgütlenmeye giden ve ileride Şah rejimini deviren toplumsal tabakalardır.³

---

³ Misagh Parsa, Devlet, İdeoloji ve Devrim: İran, Nikaragua ve Filipinler Devrimlerinin Karşılaştırmalı Analizi, Çev. Alper Birdal, Nahide Özkan ve Derya Göçer – İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 54-55

1960'ları hazırlayan süreç, Şahın 1950'lerdeki ekonomi politikalarının ve bu dönemde uygulanan sosyal siyasetin bir sonucudur. Gelir dağılımındaki adaletsiz dağılım, toplumsal gruplar arasında yükselen gerilim ve her grubun (İslamcılar, solcular ve milliyetçiler) daha kapsamlı bir şekilde kendi toplumsallaşma araçlarını yaratmaları ve bunları güçlendirmeleri 1950'lerin İran'ına damgasını vuran gelişmelerdir.

1950'lerde, devrimin alt yapısının nasıl oluşturulduğunu Misagh Parsa şöyle anlatmaktadır:

“ Pehlevi Hanedanı'nın son kralı olan Muhammed Rıza Pehlevi'nin yönetimi, devlet yönetme biçiminin genişlemesi ve bazı demokratik kurumların oluşturulmasıyla başladı. Başlangıçta siyasi partiler örgütlenebiliyor ve siyasi alanda daha fazla yer almaları ve toplumsal değişim için basınç oluşturmaları için taraftarlarını harekete geçirebiliyorlardı. Fakat kısa zamanda çatışmalar patlak *verdi* ve Şah'ın, karşıtlarından bazılarını bertaraf etmesine olanak sundu. 1950'lerin başlarında Başbakan Dr. Musaddık liderliğindeki liberal milliyetçilerle Şah'ın kendisinin liderliğindeki krallık taraftarları arasında, devlet içinde çatışmalar ortaya çıktı. İki kamp, devlet aygıtı ve ordunun denetimi; kraliyet hanedanı ve monarkın kendisi tarafından kullanılacak gücün boyutları; petrolün kamulaştırılması, ekonomik eşitsizlik ve toprak reformu; sivil özgürlükler, demokratik haklar ve seçim yasaları gibi konular üzerinde çatışmaya başladılar.”⁴

Bu bağlamda, toprak sahibi üst sınıf, siyasi olarak aktif olan din adamlarının çoğunluğu, eskiden muhafız olan çok sayıda siyasetçi ve ordunun üst kademesi, Şah'ın destekçileri arasındadır. Muhalifler ise; kent nüfusunun büyük bir çoğunluğu, yeni oluşan orta sınıflar, öğrenciler ve Tudeh'de (İran Komünist Partisi) bir araya gelen ve gittikçe gelişen işçi sınıfından oluşmaktadır. İran'da, 1960'ların bir diğer çatışma alanı ise; “Şah'ın ve Halkın Reformu” olarak bilinen yeni düzenlemelerdir. Bu yıllarda güçlenen muhalefete, Şah bazı tavizler vermek zorunda kalır. Bunlar arasında;

- a. Toprak reformu
- b. otlakların ve ormanların kamulaştırılması
- c. toprak reformunun finanse edilmesi amacıyla devlete ait fabrikaların halka arzı
- d. sanayide kar dağıtımı
- e. kadınlara oy hakkı

---

⁴ a.g.e. , s. 52-53

f. özel bir okuryazarlık müfrezesinin kurulması”⁵ gibi maddeler vardır. Bu taleplere farklı toplumsal kesimler farklı tepkiler verirler. Örneğin, İslamcılar kadınlara oy hakkı verilmesi ve toprak reformu gibi maddelere karşı çıkarlar ve eski sistemin devamını savunurlar. Komünistler ise, İslamcıların tersine, kadınlara oy hakkı verilmesinin kadınların demokratik hakları olduğunu, toprak reformunun ise toplumsal eşitsizliği bir derecede azaltacağı için bu maddeleri destekler. Ulusal Cephe’de bir araya gelen milliyetçiler ise özellikle ülke sanayisinin geliştirilmesinden yanadır.

1970’lerde ise, siyasi yapılar arasındaki çizgiler daha da belirginleşir. Devrimden önce Şah rejiminin destekçileri arasında yer alan ve rejime muhalif olan bir çok grup vardır.

Şah’ın koruması altında, alt sınıflardan gelerek belirli mevkilere ulaşmış olan ordu mensupları ve iç güvenlik görevlileri monarşiyi destekleyen önemli gruplardandır. Bu grup, Şah devrilene kadar rejimi desteklemeye devam etmiştir. Devrime karşı, Şah’ın yanında yer alan bir diğer toplumsal grup olan burjuvalar (ticaret ve sanayi burjuvazisi) ise, devrim ilerlerken ülkeyi terk ederler. Yine, Şah’ı destekleyen bir diğer grup da, Şah’ın, yapmak zorunda kaldığı toprak reformu sonrası zenginleşen köylülerdir. Bunlar, dindar oldukları için daha sonra ulemanın yanında devrim saflarına katılırlar. Bütün bu grupların dışında, ülkedeki sistemden bir takım maddi ve manevi çıkarları olan bürokratlar ve teknokratlar da Şah’ı destekler. Devrim sırasında bu grup da sonradan saf değiştirir. Ülkedeki vasıflı işçiler de ilk başta Şah rejimini destekler, fakat daha sonra, özellikle 1978 sonbaharında yaptıkları grevlerle, ülke ekonomisini felce uğratarak, Şah’ın iktidardan düşmesine katkıda bulunurlar.

Diğer taraftan, monarşi karşıtı koalisyon; Humeyni ve Montazeri gibi Ayetullahların başını çektiği aşırı İslamcılardan Şeriatmadari ve Tabataba gibi Ayetullahların liderlik ettiği ılımlı İslamcılara, Mehdi Bazargan önderliğindeki milliyetçilerden Musaddık’ın başını çektiği liberallere, İran Komünist Partisi’nden Fedayin Peykar ve Ranjmaran gibi radikal solcu gruplara bir çok yapıdan oluşmaktadır.

Bu yapılardan oluşan muhalefet, Şah rejimini devirdikten sonra, kendi içinde de iktidar mücadelesi yürütür. İslamcı örgütler, bu mücadeleden başarı ile çıkarlar. Daha sonra ise diğer muhalifler tasfiye edilir. Bu süreçten sonra, İslami

---

⁵ a.g.e. , s. 58

Cumhuriyet'in kurumları oluşturulur. Rejim 1979'dan 1989'a kadar, Irak ile yapılan savaşın etkisi ile devamlı bir seferberlik hali ile karşı karşıyadır. 1989'da, Humeyni'nin ölmesi ile başlayan süreçten 1992 ye kadar rejim içinde radikaller diye bilinen (bugünün reformcuları) gruplar devlet örgütünden tasfiye edilir. Reformcu hareketin önde gelen kişilerinden biri olan ve daha sonra İslam Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığına seçilen Hatemi de, 1992 yılında Kültür ve İrşad Bakanlığı'ndan istifa etmek zorunda bırakılır. 1997'ye gelindiğinde ise, reformcuların adayı Hatemi Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanır ve İran'da siyasi, iktisadi ve toplumsal değişim belli bir aşamaya erişir.

Türk basını bütün bu gelişmeleri yakından takip eder. Değişimleri; ülkede yaşanan siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel gelişmeleri Türkiye'ye ulaştırır. Bu süreçte her yayın organının bölgeye ile ilgili konulardaki haberlere ayırdığı alan farklıdır. Bazı gazetelerde genelde Ortadoğu bölgesi özelde ise İran çok fazla yer bulurken, bazılarında çok az yer bulabiliyor ya da hiç yer almayabiliyor. Yine, gazeteler haberi verme şekli ile de farklı kategorilerde sınıflandırılabilir. Bazı gazeteler ülkede değişimden yana olan reformcuların görüşlerine yer verirken, bazı gazeteler ise statükoyu savunan ve değişimin karşısında yer alan muhafazakarları destekler.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İRAN DEVRİMİ'NİN NEDENLERİ

Tezin bu bölümde, 1979 yılında İran'da yapılan devrime genel bir giriş yapıldıktan sonra, devrimin nedenleri açıklanmaktadır. Bu bağlamda, ilk olarak devrimin temel nedenlerinden birisi olan; ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullara değinilir. Özellikle alt sınıflar ile üst sınıflar arasındaki gelir dağılımı arasındaki farkın çok açıldığı üzerinde durulur.

Daha sonra ise, devrimin politik nedenlerine değinilir. Bu bağlamda devrimi gerçekleştiren gruplar ile karşı devrimci gruplar arasındaki mücadelelerden bahsedilir. Ülkede devrime katılan ana gruplar olarak, İslamcılar, solcular ve milliyetçiler ayrı başlıklar altında incelenir.

A. İran Devrimi'ne Genel Bir Bakış

İran Devrimi, ne 1789'da yapılan ve eşitlik, özgürlük ve kardeşlik sloganları ile başlayan Fransız Burjuva Devrimi'ne, ne de 1917'de Rusya'da gerçekleştirilen ve sosyalizmi kurmayı hedefleyen Ekim Devrimi'ne benzemektedir. İran Devrimi, kendi özgün koşulları altında yapılmıştır. Genel olarak devrime katılan toplumsal kesimler: milliyetçiler, komünistler ve İslamcılar olarak üç grupta toplanabilir.⁶

Bu gruplar içerisinde, toplumsal tabana en iyi şekilde nüfuz edenler İslamcı kesimlerdir. Humeyni taraftarlarının, o dönemde kullandıkları sloganlara bakıldığında, genelde, dönemin İran burjuvazisi ve onun destekçileri dışındaki bütün toplumsal sınıfları kapsama hedefi ile hareket ettikleri ve özelde ise İslam'a vurgu yaptıkları görülebilir. İran devrimini daha iyi anlayabilmek için, devrim öncesinde Humeyni taraftarlarının kullandıkları sloganları iyi analiz etmek gerekir.⁷

⁶ Dariush Zahedi, *The Iranian Revolution Then and Now: Indicators of Regime Instability*, Colorado: Westview Press, 2001, p. 122

⁷ “İslam mazlumlara aittir, zalimlere değil. Eşitlik ve sosyal adalet için İslam. İslam gecekonduda oturanları temsil eder, saraylarda oturanları değil. Biz İslam'dan yanayız, kapitalizm ve feodalizmden değil. İslam halktan doğmuştur, zenginlerden değil. Gerçek bir İslam toplumunda gecekondular olmayacaktır. Gerçek bir İslam toplumunda topraksız köylüler olmayacaktır. Ulemanın görevi açları zenginlerin boyunduruğundan kurtarmaktır. İslam halkların afyonu değildir. Fakirler Peygamberin yanındaydı, zenginler ona karşıydı. Fakirler İslam Devrimi için öldüler, zenginlerse devrime karşı komplolar içindeydiler. İslam Devrimi'nin bütün şehitleri alt tabakadandı, köylüler, sanayi işçileri, pazar esnafı ve tüccarlar. Ezilen dünya halkları birleşin! Dünyanın ezilen halkları ezilenler partisi kuralı. Doğu'nun problemleri Batı'dan, özellikle de Amerikan emperyalizminden kaynaklanmaktadır. Ne Doğu, ne Batı, sadece İslam. Dünyanın ezilen milletleri emperyalist zalimlere karşı birleşmelidirler.” Ervand Abrahamian, *Humeynizm: İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler*, Çev: Mehmet Toprak, İstanbul: Metis Yayınları, 2002, s. 36

Bu dönemde, İslamcı gruplar tarafından kullanılan sloganlar daha çok İslam ve halkın sorunları üzerine kuruludur. İslam'ın yer yüzünde adaleti sağlayacağını iddia eden Humeyni yanlıları, aynı zamanda halkçılığa da vurgu yapmışlardır. Şah'ın uyguladığı politikaların, halkın çıkarına olmadığını belirten Humeyni yanlıları, dış politikada ise, anti – emperyalizme yakın bir çizgi izlemişlerdir.⁸

İran'da, devrim öncesinde, devrimin nedenlerine toplu bir bakış açısı bağlamında, toplumun içinde bulunduğu durumu Albert Hourani, Arap Halkları Tarihi isimli eserinde şöyle tasvir etmektedir:

“ Kentlerde yarı kalifiye ya da kalifiye olmayan geniş emekçi tabakaları vardı: alt düzeyden devlet görevlileri, kalifiye olmayan fabrika işçileri, yan sanayilerde çalışanlar, gezici satıcılar ya da mevsimlik işçiler ekonominin kayıt dışı denilen kesiminde çalışanlar ve işsizler. Bunların konumu temelden zayıftı: gün be gün var olma mücadelesi veriyorlar, arz talebi büyük ölçüde aştığı için bir birleriyle rekabet ediyorlar, büyük, anonim ve düşman bir kentin içinde kaybolmamak için küçük gruplara –geniş aile, aynı bölgeden veya aynı etnik ya da dinsel cemaatten gelenler- bölünüyorlardı. Ancak özel koşullarda ... 1979 – 1980 İran devriminde olduğu gibi, hükümetin denetim sistemi bozulduğunda, doğrudan doğruya kendi ihtiyaçlarını ya da derin bağlılık duygularını etkileyen bir sorun olduğunda etkin bir biçimde ve topluca eyleme geçebiliyorlardı.”⁹

Hourani'nin de belirttiği gibi; İran, devrim öncesinde büyük iktisadi, siyasi ve toplumsal çalkalanmalar yaşamaktadır. Kırdan kente göç ile parçalanmış aile yapıları, kentin değişen dokusu ve kırsal kesimden kente gelenlerin içinde buldukları ekonomik sıkıntılar ve toplumsal çözümler devrime giden yolu açar. Bu dönemde yaşanan büyük toplumsal çalkalanmalar, İran'da büyük değişikliklerin de başlangıcı olmuştur.

B. İran Devrimi'nin Ekonomik Nedenleri

İran ekonomisi, yaklaşık yarım yüzyıldan bu yana petrole dayanmaktadır. Bundan dolayı, petrolün İran açısından önemi büyüktür. Petrol, İran ekonomisinin motoru olarak anılabilir. Ülkede sanayi, genellikle petrol ve petrol ürünleri çerçevesinde şekillenmiştir. Oral Sander durumu şöyle ifade etmektedir:

⁸ Abrahamian, Humeynizm: İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler, s. 36

⁹ Albert Hourani, Arap Halkları Tarihi, Yay. Haz: Tanıl Bora, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 518

“Dr. Musaddık’ın düşürülmesinden sonra – milliyetçi cephe hükümetinin başbakanı, petrol şirketlerini millileştirdiği için ABD istihbarat teşkilatı CIA’nın da katıldığı ortak bir operasyonla iktidardan düşürülür – Şah Pehlevi’nin otoriter yönetimi altında, İran uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamaya başlar. Bunun en önemli nedeni, Suudi Arabistan’dan sonra üretimde dünyada ikinci sırayı alan İran’ın muazzam petrol geliri ve bu gelirin yarattığı, ama ufak bir toplum kesiminin yararlandığı göz kamaştırıcı zenginliğidir.”¹⁰

1960’larda, ülke ekonomisinde önemli gelişmeler yaşanır. Şah, toplumsal alanda olduğu gibi, ekonomik alanda da ülkeyi modern bir yapıya kavuşturmayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda, ekonomik hayatın modernleştirilmesi; üretkenliğin artırılması, üretim kapasitelerinin yükseltilmesi, iş gücünün nitelikli bir hale getirilmesi için harcanan çabalar sonrasında milli gelir, 1960’lı yıllar boyunca yaklaşık iki kat artar.¹¹

Özellikle, 1970’ler boyunca artmaya devam eden milli gelirle birlikte, insanların yaşam standardında da bir iyileşme beklenmektedir. Gelire paralel olarak, ilk başlarda yaşam kalitesi de yükselir. Bu açıdan OPEC¹² fiyat artışlarının (1973) hemen öncesinde, ülkede 180 dolar olan kişi başına düşen milli gelir, ertesini yıl 810 dolara ve 1975 yılında ise 1521 dolara yükselir. Yine bu dönemde (1970 – 1980) İran’da ortalama yıllık büyüme oranı yüzde 11.4 olmuştur. Bu oran, sanayileşmiş ülkelerin, bu dönemdeki büyüme oranı olan, 3.1 ile karşılaştırıldığında çok yüksek bir yüzdendir.¹³

Ekonomik büyüme ve ülkenin gelirlerinin artması, İran toplumsal hayatını olumlu yönde etkilemesi gerekirken, gelir dağılımındaki toplumsal adaletsizlik, ekonominin sektörleri arasında bir denge kurulamaması gibi faktörler, zaten kırılğan olan toplumsal istikrarı daha da bozmuştur. Sınıflar arası uçurum zaman geçtikçe daha da büyür ve ekonomik alandaki adaletsiz gelir dağılımı sınıflar arası çatışmalara yol açar. Ülke zenginleşirken, toplumsal refah da artar, fakat gelir artışı toplumsal tabakalar arasında eşit paylaşılmadığından alt sınıflarda memnuniyetsizlikler baş gösterir.¹⁴

¹⁰ Oral Sander, Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul: İmge Kitabevi, 1998, s. 494

¹¹ a.g.e. s. 494

¹² Organisation of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)

¹³ Norris S. Hatteringon, “Industrialisation and Revolution in Iran : Forced Progress or Unmet Expectation?” The Middle East Journal, Vol. 36. No. 3. (Summer 1982), s. 362 – 63 (aktaran: Tayyar Arı, 2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999, s. 129

¹⁴ Limbert, John W., Iran at War with History, Boulder, Colo: Westview Press, 1987, s. 103 (aktaran Tayyar Arı, 2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, s. 129

Tayyar Arı, Şah'ın uyguladığı ekonomik politikalar çerçevesinde, o dönemde alınan ekonomik kararların toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini şöyle anlatmaktadır:

“Hükümet halkın yaşam standardında vaat ettiği iyileşmeyi gerçekleştiremediğinden ülkede hemen herkes durumundan şikayet etmekte ve dolayısıyla ülke çapında genel bir hoşnutsuzluk hüküm sürmektedir. Gelir dağılımındaki dengesizlik bütün alanlarda kendini hissettirirken petrolden elde edilen gelirin önemli bir kısmı silahlanmaya ayrılmaktadır. 1973'ten 1978'e kadar geçen beş yıllık dönemde, ekonomik ve toplumsal ağırlıklı projelere ancak 30 milyar dolar pay ayrılırken, sadece 1977 yılı içinde savunmaya yapılan harcama 9.4 milyar dolardır.

Silahlanmaya ve genel olarak savunmaya yapılan aşırı harcama özellikle bir kesimi – yabancı şirketler ve onların İran'daki ortaklarını – memnun etmekte, bunların teknisyen, uzman, yönetici ve satış temsilcisi gibi değişik isimler altında İran'a akın etmelerine neden olmaktadır. Diğer taraftan, milli gelirin sektörler arasında dengesiz dağılımı sonucu ortaya çıkan iş gücü açığı, yabancıların da istihdamını gerektirdiğinden, 1976'da İngiliz, Fransız, Alman, Filipinli, Koreli ve Amerikalı yüz binlerce yabancı değişik sektörlerde çalışmak üzere İran'da bulunmaktadır. Ancak, değişik amaçlarla böyle oldukça kalabalık bir yabancı nüfusun İran'da bulunması halk arasında birtakım toplumsal rahatsızlıklara ve hoşnutsuzluklara neden olur.”¹⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yabancı devletlerin İran kaynaklarını dışarıya aktarması, işsizlik gibi ekonomik nedenler, yoksul insanların sayısını artırmıştır. Toplumun alt tabakalarının içinde bulunduğu zor koşullara rağmen, Şah'ın, silahlanma gibi alanlara bütçeden büyük paylar ayırması, İslami hareketlerin ekonomik olarak yararlandıkları kaynakları kesmesi, halkı yönetimden dışlaması devrime giden yolun önünü daha da açmıştır.¹⁶

C. İran Devrimi'nin Siyasi Nedenleri

İran'ın, ekonomik gelişimi ile siyasi ve toplumsal alanda gelişimi aynı düzeyde ilerlememiştir. Ekonomik ve siyasi yapıların uyuşmaması –bir birine paralel ilerlememesi–toplumsal devrimlerin en önemli nedenlerinden birisidir. Ayrıca, devrimden önce, ülkenin siyasi yapısı, kitlelerin toplumsal taleplerini karşılayacak düzeyde de değildir. Ekonomik taleplerin demokratik bir şekilde elde edilmesini sağlayacak siyasi mekanizmalardan yoksun olan ülkede, siyasi yaşama toplumsal

¹⁵ Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, s. 130

¹⁶ Fereydoun Hoveyda, Iranian Mythology and Islamic Revolution: The Shah And The Ayatollah, Westport: Praeger Publishers, 2003, p: 15

katılım sınırlandırılmıştır. Ülke devrim öncesinde – ve sonrasında- ‘demokratik siyasal katılım’ ve ‘çoğulcu karar alma sistemini’ işletmemiştir. Diğer taraftan, ülkenin ekonomik olarak ilerlemesi, ülkedeki milli gelirin artmasını sağlamıştır. Fakat, yukarıda, devrimin ekonomik nedenleri incelenirken de değinildiği gibi, milli gelir, toplum tarafından eşit bir şekilde paylaşılmamaktadır.¹⁷ Siyasal sisteme katılım, burada, her grubun kendi çıkarını siyasi alanda savunması anlamına gelmektedir. Siyasi sistem, bu gruplara kendi ekonomik çıkarlarını savunma olanağı vermediğinden, ülkedeki politik yaşam bir noktadan sonra tıkanmıştır. Başka bir deyişle, toplumsal sınıfları siyasal sistemden dışlayan Şah rejimi, kendi düzeninin yıkılmasına neden olmuştur.¹⁸

Tayyar Arı, devrime giden siyasi süreci şöyle anlatmaktadır:

“...İran’daki duruma bakıldığında, siyasal gücün Şah’ın elinde toplandığı merkezi bir otoritenin söz konusu olduğu oldukça ilkel bir siyasal yapı ile karşılaşılır. Diğer taraftan ülkede, halkın siyasal katılım yönündeki beklentisi artarken, seçimlerde oy verme ve örgütlü siyasal faaliyetlere katılma ile ilgili demokratik normlar her geçen gün biraz daha azalmaktadır. Altmış yedi yıllık anayasal hükümet döneminde birkaç istisna dışında doğru dürüst serbest seçimler yapılmamış, yapılanlar da rejime ve sisteme meşruluk kazandırmak için baskı ve kontrollü olarak gerçekleşmiştir. Şah, 1977’de çıkarılan bir yasa ile ülkenin tek partili sisteme geçtiğini açıklamış ve ‘Diriliş Partisi’nin dışındaki bütün partilerin faaliyetlerini yasaklamıştır. Şah’ın tek endişesi belli ki sadece Pehlevi hanedanının devamını sağlamaktır.

İran Devrimi’ni Şah’ın iç politikasına olduğu kadar dış politikasına yönelik bir tepkinin sonucu olarak da düşünmek gerekir. İran, ABD’nin doğal müttefiki durumundaydı ve bu çerçevede Amerikan yönetimleri Körfez’deki ulusal çıkarlarını korumak düşüncesiyle bu ülkeye aşırı miktarda silah satmışlardır. Çünkü İran, Körfez’de 1000 km’lik kıyısıyla ve Sovyetler Birliği’nden bölgeye gelebilecek bir tehlike için tampon durumunda olmasıyla stratejik bir konuma sahiptir.

1972’de Başkan Nixon, nükleer silahların dışında Şah’a her türlü konvansiyonel silahın verilebileceğini açıklamıştır... Nitekim 1973’te petrol fiyatlarının aşırı şekilde artması, Şah’ın silahlanma yönündeki amaçlarını gerçekleştirmesine yardım etmiştir. 1977’de İran, ABD’den 6 milyar dolar tutarında silah alırken 12 milyar dolarlık da sipariş vermiştir. Şah, İran’ı dünyadaki sayılı konvansiyonel güçler arasına sokmak isterken, bir taraftan da Körfezin polisliğini yapmak ister. Halbuki, İranlıların çoğu ABD’ye bu kadar yakın olmayı bağımsızlığın erozyona uğraması olarak görür.”¹⁹

İşte, bütün bu siyasi koşullar altında, 1970’lerin sonuna doğru Şah’a karşı siyasi örgütlü mücadele yükselir. Yine, İran dış politikasının devrime etkisi

¹⁷ Arı, 2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, s. 130

¹⁸ Esat Çam, Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul: Der Yayınları, 1995, ss. 170 - 175

¹⁹ Arı, 2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, ss. 132 –133

bağlamında, Şah'a karşı mücadele eden İslamcı, solcu ve milliyetçi grupların hemen hemen tamamı anti-emperyalist söylemi öne çıkarmışlardır. Daha çok, İslamcı kadroların yer aldığı, fakat her siyasi yapıdan insanların bulunduğu çarşı esnafına bakıldığında, emperyalizm en çok protesto edilen konuların başında gelmektedir.²⁰

D. İran Devrimi'nde Siyasi Gruplar

Şah'ın, iç politikada muhalefete karşı baskıyı artırması, dış politikada Amerika'nın Körfez politikalarına angaje olması ve silahlanmaya yüksek bir bütçe ayırması sistemin de sonunu hazırlamıştır. Politik olarak, Şah rejimine - karşıtlarını sıkı baskı altında tutan sisteme - karşı rahatsızlık, 1979 başlarında had safhaya ulaşmıştır. Rejime karşı kitlesel gösteriler düzenlenmiştir. Bu gösterilere İslamcısından solcusuna, liberalinden milliyetçisine toplumun politize olmuş bütün kesimleri katılır. Devrim sürecinde aktif politika yapan bu grupların her birinin amacı; kendi düşünce sistemlerindeki ideal düzeni kurabilmektir. Devrim sürecinde, bu gruplar, aralarında ittifaklar kurmuşlarsa da, bunlar kısa dönemli siyasi ittifaklardır ve öncelikli hedef olan Şah'ın devrilmesi için oluşturulmuştur. Bu ittifaklarda yer alan ve belirli bir toplumsal tabana sahip olan siyasi grupların yapıları, devrimin geleceği hakkında da önemli ip uçları vermektedir. Bu gruplar şunlardır:

1. Milliyetçiler

Bu yapının en önemli unsurları Ulusal Cephe'de bir araya gelir. Ulusal Cephe, Muhammed Musaddık tarafından 1949 yılında kurulur. Bir çok farklı örgütün bir araya gelmesi ile oluşturulan yapı, zayıf bağları nedeniyle ilerde çeşitli kopmalar da yaşar. Ulusal Cephe, politik yelpazesi geniş bir yapıdır. Bu yapının içerisinde liberal sağcılardan solculara, milli bir İran'ı savunanlardan Pan – İslamcılığı savunanlara bir çok grup vardır. Bundan dolayı bir politik parti olarak değerlendirilemez. Bu grupları bir arada tutan amaç ise, İran'da hukukun üstünlüğü,

---

²⁰ Misagh Parsa, Devlet, İdeoloji ve Devrim: İran, Nikaragua ve Filipinler Devrimlerinin Karşılaştırmalı Analizi, Çev : Alper Birdal, Nahide Özkan ve Derya Göçer, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 295

siyasi bağımsızlık ve ülke kaynaklarının yabancılar tarafından kullanılmasına son verecek millileştirme politikalarıdır. Millileştirmedeki ilk hedef ise, İngiltere'nin kontrolü altında bulunan petrol kaynaklarıdır. 1950'lerde aldığı destekle, Mecliste bir grup oluşturan Musaddık, batı tipi seküler demokratik bir yapının meydana getirilmesine yönelik politikaları savunur. Ulusal egemenlik ve demokrasi, Ulusal Cephe'nin bu dönem politikalarını açıklayan iki terimdir. Cephenin destekçileri ise, daha çok orta sınıf meslek sahipleri, entelektüel ve öğrencilerin önemli bir bölümü ve çarşı esnafının ve bazı dini cemaatlerin aydın ve eğitimli kesimleridir.²¹

Yine milliyetçi kanatta politika yapan ve liderliğini Ayetullah Mahmut Talegani, Mehdi Bazargan gibi kişilerin yürüttüğü gruplar ise, daha çok, demokrasinin hakim olacağı bir İslam Cumhuriyeti'ni savunmaktadırlar. Mehdi Bazargan gibi politikacıların, daha sonra, devrimin hemen ertesinde kurulacak ilk hükümette görev almaları da, zaten kendilerinin de az çok bir İslam Cumhuriyeti temelinde İslamcılarla benzer düşüncelere sahip olmalarıyla açıklanabilir. Fakat, elbette ki, aşırı İslamcı grupların İslam Cumhuriyeti'nde yer alacak kurumlar ile milliyetçilerin savunduğu demokratik İslam Cumhuriyeti arasında belirli temel politik görüş farklılıkları vardır. Bu cephede yer alan bir diğer grup da, liberal düşünceleri ile bilinen Muğaddem Maraghei'nin Radikal Hareketi ile Musaddık'ın büyük oğlu H. Metin Deftari'nin Ulusal Demokratik Hareketi'dir. Bu grup da, yine, orta sınıf desteğine sahiptir. Bu cephe içerisinde yer alır, fakat bu cephe taraftarları, İslamcıların belirli görüşlerinden rahatsız olurlar.²²

İran Devrimi'nde, en önemli rolü oynayan aktörlerin başında çarşı esnafı gelmektedir. Bu bağlamda Milliyetçi Cephe de, bu yapı içerisinde İslamcılar kadar etkili olmasa da önemli bir yere sahiptir. Hatta, bu konuda Misagh Parsa çarşı esnafının siyasi düşünsel çizgisini daha açıklayıcı olması bağlamında şöyle dile getirmektedir.

“ Yine de çarşı esnafının Humeyni'yi desteklemesi ve devlete karşı mücadelede onun liderliğini tanımasına rağmen, bildirilerin hiçbir yerinde yasaların İslamlaştırılması ya da hükümetin din adamları tarafından denetlenmesinin bahsi geçmez, bildirileri de İran'da bir teokratik İslam devleti kurmakla ilgilenmemektedir. Bunun yerine çarşı esnafının Humeyni'ye arka çıkması, onun 'despotizme' karşı boyun eğmez duruşundan kaynaklanır. Onun, Şah'a karşı siyasi muhalefetini desteklerler. Dindar bir Müslüman olan ve Humeyni için çok para toplamış, tanınmış

²¹ Zahedi, The Iranian Revolution Then and Now:: Indicators of Regime Instability, pp. 122 - 123

²² Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, s. 136

bir çarşı esnafı aktivisti; “çarşı esnafı, Humeyni’nin teokrasi konusundaki fikirlerini bilselerdi, onu asla desteklemezlerdi” diye açıklamada bulunur. (Shانهchi ile görüşme, Nisan 1998)²³

Yine, bu süreçte, bu söylenenleri doğrular nitelikte, eylemlerin doruk noktasına ulaştığı ve artık devrimin kaçınılmaz bir toplumsal çözüm olasılığı olarak ortaya çıktığı, yönetenlerin yönetemez, yönetilenlerin ise yönetilemez olduğu bir dönem yaşanmaktadır. (- yani 21 Eylül 1977 – 21 Eylül 1978) Bu süre içerisinde, çarşı esnafının, en çok eylemi “siyasi şiddet ve baskıya” karşı, en az eylemi ise “İslami bir hükümetin kurulması”²⁴ için yaptığı görülmektedir.²⁵

Ulusal Cephe, 1951 ile 1953 tarihleri arasında, Musaddık’ın iktidarı ile en güçlü dönemini yaşar. Toplumsal desteği artar. Fakat 1953’te Şah’ın, CIA yardımı ile yaptığı darbe ile milliyetçilerin iktidarı da son bulur. Ulusal Cephe, Şah tarafından illegal bir örgüt ilan edilir. Önde gelen lider ve üye kadroları hapse atılır.²⁶ Yine bu süreçte, Musaddık ev hapsinde tutulur, dönemin dışişleri bakanı idam edilir. 1960’ların başlarında, Kennedy yönetiminin de baskılarıyla İran’da daha liberal bir politik atmosfer yaratılır. Bu bağlamda, bu fırsattan yararlanılarak, İran Partisi, Ulusal Parti ve Sosyalist Toplum gibi kurumların bir araya gelmesiyle 2. Ulusal Cephe oluşturulur. Çok kısa bir süre sonra, Mehdi Bazargan ve Ayetullah Talegani’nin liderliğini yaptığı İran Özgürlük Hareketi de 2. Ulusal Cephe’ye katılır. Fakat kurucusu ve karizmatik lideri Musaddık’ın eksikliğinde, Cephe içerisinde güç odakları ortaya çıkar ve birlik yavaş yavaş dağılmaya başlar. Yine, Cephenin katıldığı ve Humeyni taraftarlarınca organize edilen 1963 eylemleri sonrası, Ulusal Cephe tekrar illegal örgüt ilan edilir. Baskılar yoğunlaşır. Bu illegal koşullarda, örgütün bir ayağı ülke dışına kayar ve örgüt, ülke çapında etkinliğini yitirmeye başlar. Carter yönetimi döneminde – 1970’lerin ikinci yarısında- Şah’ın politik hayata baskıları da azalır. Bu dönemde de, ülkenin her tarafında eş zamanlı protestolar düzenlenmektedir. 1977’ye gelindiğinde, Ulusal Cephe yeniden kurulur. Fakat yüksek bir politik bilince sahip halk arasında eskisi gibi taraftar bulamaz. Gençlik, bu dönemde ya radikal solcu gruplara katılmakta, ya da aşırı İslamcı

²³ Parsa, Devlet, İdeoloji ve Devrim: İran, Nikaragua ve Filipinler Devrimlerinin Karşılaştırmalı Analizi, ss. 296 – 397

²⁴ bakınız tablo 2

²⁵ a.g.e. , s. 295

²⁶ Justus Leicht, Mass trial of opposition group in Iran, 2001, www.wsws.org

olmaktadır. Bu süreçte kendini toparlayamayan, kadrolarını dahi bir araya getiremeyen örgüt, devrim sürecinde de İslamcılar kadar etkili olamamıştır.²⁷

2. Solcular

a. Tudeh (İran Komünist Partisi)

Tudeh'in kuruluşu, İran'da daha önce – 20. yüzyılın başlarında – oluşturulan İran Komünist Partisi'nin kitleselleşmesi görevini üstlenir. Tudeh'in kuruluş kongresi, 29 Eylül 1941'de ulusal kurtuluş hareketinin önde gelen temsilcilerinden Süleyman Muhsin İskenderi'nin başkanlığında Tahran'da toplanır. Kongre bileşenleri tarafından seçilen 15 kişilik Geçici Komite, partinin programatik ilkelerine ilişkin çerçeve mahiyetinde bir deklarasyon yayınlamaya; İran Tudeh Partisi'nin, demokrasiyi geliştirmek, İran'ın bağımsızlığını ve ulusal egemenliğini korumak ve halkın yararına acil reformlar yapılması için çalışmak amacıyla kurulduğunu ilan eder. 1940'lar boyunca ve Musaddık'ın iktidardan düşürüldüğü 1953'e kadar, ülkede göreceli bir demokratik hava vardır. Bu atmosfer içerisinde Tudeh, Sovyetler Birliği'nin de yardımları ile ülkedeki en örgütlü partilerden birisi haline gelir. Sovyetler Birliği'nden lojistik destek alan parti, etkili ve güçlü bir örgütsel ağ oluşturur. Bu dönemde, örgütlenme faaliyetleri ve eylemlerini daha demokratik bir ortamda yürüten Tudeh, politik olarak Marksist – Leninist ideolojik argümanları kullanır. Özellikle işçiler, entellektüeller, ve öğrenciler içerisinde örgütlenir. Diğer muhalif sol grupların tersine; rejime karşı şiddet uygulamaz, kitlelerin içerisinde örgütlü sosyalist düzen kurmayı hedefleyen bir politik parti oluşturma stratejisi izler.²⁸

Tudeh'in siyasi çizgisini, parti programı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Onaylanan parti programının bazı maddeleri şöyledir:

“ a.İran'ın bağımsızlığının ve egemenliğinin korunması.

b.Düşünce, ifade ve örgütlenme başta olmak üzere bireysel ve kamusal hakları güvence altına alan demokratik bir rejimin kurulması.

c.Her türden diktatörlüğe karşı mücadele.

²⁷ Zahedi, The Iranian Revolution Then and Now:: Indicators of Regime Instability, 123 - 124

²⁸ a.g.e. , p. 127

d.Acil ihtiyaç olan toprak reformunun hayata geçirilmesi, köylülüğün ve diğer emekçi yığınların yaşam düzeyinin yükseltilmesi.

e.Herkese zorunlu ve parasız eğitim sağlamak üzere eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması. Ücretsiz ulusal sağlık sisteminin altyapısının hazırlanması.

f.Vergi sisteminde kitleler yararına reform yapılması.

g.Ekonomi ve ticaret sahalarında reformlar yapılması, sanayinin ve madenciliğin yaygınlaştırılması, kara ve demiryolu ağları inşası ve varolanların elden geçirilmesi yoluyla ulaşım olanaklarının geliştirilmesi.”²⁹

Siyasi hayatta bu ilkeleri savunan Tudeh, Musaddık’ın devrilmesinden sonra, Şah rejimi tarafından en şiddetli şekilde bastırılan hareketlerden biridir. 1950’li yıllarda, CIA (Amarikan istihbarat teşkilatı) tarafından oluşturulan SAVAK, (dönemin İran gizli istihbarat teşkilatı) aralarında Tudeh merkez komite üyesi Hüsrev Ruzbeh’in de bulunduğu bir çok parti üyesini tutuklar. Bu süreç içerisinde bir kısım parti üyeleri artan baskı karşısında yurt dışına çıkarlar. İran’da mücadele yürüten kadrolar ise, Şah rejiminin büyük baskıları altında faaliyetlerini sürdürmeye çalışır ve 1970’li yıllarda ülkenin içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel koşullardan dolayı artan muhalefetle birlikte, parti de kitleleşir ve devrimin yapılmasında önemli bir aktör olarak siyasi faaliyet yürütür. Fakat devrimden sonra - devrimde İslamcı hareketlerin baskın olmasından dolayı- İslamcılar tarafından tasfiye edilir.

b. Halkın Mücahitleri Örgütü

İran’da, devrim öncesi Şah rejimine karşı mücadele eden sol siyasi yapılardan bir diğeri ise, Halkın Mücahitleri Örgütü’dür. Halkın Mücahitleri Örgütü, İran Özgürlük Hareketi’ni rejime karşı muhalefette yeterli bulmayarak, bu yapıdan ayrılan kadrolar tarafından kurulur. 1960’lı yılların ortalarında kurulan örgütün kurucu kadroları, genellikle üniversitelerin mühendislik fakülteleri öğrencileri ve mezunlarından oluşur. Halkın Mücahitleri Örgütü , İslam’ı, daha sol ve radikal bir şekilde yorumlayarak, Şah rejimine karşı silahlı mücadeleyi savunur. Ali Şeriatî’nin (din adamı olmayan İslamcı düşünür) genel çerçevede bir çok görüşünü benimseyen örgüt, Şii Müslümanlığı’nı, Marksizm ile bir araya getirmeye çalışır. Örgüte göre; Müslümanlar, dinin ritüellerine değil, adaletsizlik ve eşitsizlikle mücadeleyi öğütleyen tarafına bakmalıdırlar. Adaletsizliği ve sömürüyü ortadan

²⁹ M. Umıdvar, “İran TUDEH Partisi’nin Kısa Tarihçesi, Çev. Tahir Silahtaroğlu, Ürün Sosyalist Dergi, Mayıs-Haziran 2000, s. 42

kaldırmak için emperyalizme ve kapitalizme, despotizme ve muhafazakar din adamlarına karşı savaşmalılar.³⁰

Bu grup üyeleri de, yukarıda da belirtildiği gibi daha çok öğrenciler ve entellektüellerdir. Fakat, köken olarak bakıldığında, bu entellektüeller ve öğrencilerin büyük bir bölümü, daha çok alt sınıftan gelenlerdir. Grup, 1970’li yıllar boyunca bir yer altı örgütü olarak, Şah rejimine karşı silahlı mücadele yürütmüştür. Örgüt, 1970’in ortalarında, İslami kanat ve solcu kanat olarak ikiye ayrılır. İslami kanat daha çok kırsal bölgelerde ve Tahran’ın dışındadır. Solcu kanat ise, Tahran’da daha örgütlüdür. Devrim öncesinde, iki grup da illegal olarak silahlı mücadelelerini sürdürmektedirler. Devrime önemli katkıları olmuştur, fakat devrimden sonra onlar da diğerleri gibi yönetimin dışında tutulmuşlardır.³¹

3. İslamcılar

Misagh Parsa, din adamlarının, İran Devrimi’ne katkıları hakkında görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

“Hayal gücü ne derecede zorlanırsa zorlansın, din adamlarının büyük çoğunluğu devrimci değildi. Din adamları arasında sadece küçük bir azınlık monarşiyi destekledi ve bunların yüzden fazlası devrimden sonra din adamlığından atıldı. Çoğunluğu, Kum ve Maşad’daki dini merkezlerde bulunan üst kademe de dahil, ılımlıydı ve bir devrimi tercih etmiyorlardı. Yine de, din adamlarının bu üst kademesi, devrimci çatışmaların başlangıç safhasında önemli bir rol oynadı. Ulusça tanınıyorlardı ve cami ağlarını dini ve yas amaçlı törenler için harekete geçirebiliyorlardı, ki bu törenlerden bir takvim yılı içerisinde yaklaşık yüz tane vardı. Başka hareketlenme seçeneklerinin yokluğunda, ılımlı din adamları kalkışmanın ilk aşamasındaki halk hareketlenmesinde önemli bir rol oynadılar. Ayrıca, onların cami ağları, insanların harekete geçebildikleri ve hükümet baskısından görece olarak güvende olabildikleri emniyetli yerler olarak görüldü.”³²

Bu bağlamda, din adamlarının devrime katılımı çerçevesinde, yukarıdaki alıntının değindiği önemli birkaç tane konu vardır. Bunlardan birisi; devrime giden süreçte camilerin konumudur. Devrim öncesinde camiler, Şah rejiminin baskısından bir anlamda soyutlanabilmiş, bu baskıyı kırmayı başarabilmiş ender kurumlardandır. Camiler, bu bağlamda, İslamcılarının iktidarı ele geçirmelerinde, onlara büyük

³⁰ a.g.e. , s. 129

³¹ a.g.e. , ss. 130 - 131

³² Parsa, Devlet, İdeoloji ve Devrim: İran, Nikaragua ve Filipinler Devrimlerinin Karşılaştırmalı Analizi, s. 193

kolaylıklar sağlamıştır. Rejim, camilerin toplumsal yaşam içerisindeki konumlarından dolayı, hiçbir zaman onları tam olarak kontrol altında tutamamıştır. Camiler, İslami gruplar için hem bir sosyalleşme alanı hem de bir siyasi birim görevini üstlenmiş, Şah rejimine karşı yapılan devrimin istihbarat işleri buralardan yürütülmüştür.³³

Din adamlarının ya da gelecekte -devrimle birlikte- iktidarı ele geçirecek olan dini grupların, Şah rejimine karşı harekete geçmeleri, Şah'ın, din adamlarının ekonomik çıkarlarına dokunduğu 1960'lı yılların başlarına kadar uzanır. 1950'lerde de azınlık da olsa bir grup din adamı, yine Şah'ın iç ve dış politikalarını eleştirerek, Musaddık'ı destekler. Fakat bu çatışma, onları tam olarak politize etmez. Şah 1960'ların başında alt sınıflardan gelen baskılardan dolayı, toprak reformunun da içerisinde olduğu geniş bir reform paketi uygulamaya karar verir. Bunun için de, ilk olarak büyük toprak sahiplerinden oluşan Meclisi fesheder. Çoğu din adamı, uygulanacak olan toprak reformuna, camilerin ve bazı din adamlarının mülkiyetine zarar vereceği için karşı çıkar. Din adamlarının ve de önderliğini Humeyni'nin yaptığı grubun ısrarla karşı çıktığı bir başka konu ise; yapılacak reformun kadınlara oy hakkı tanıyor olmasıdır. Reform paketi, din adamlarını kendi aralarında böler. Din adamlarının büyük bir bölümü, toprak reformu ve kadınlara seçme hakkının verilmesine karşı çıkarken, Şah'a bağlı bir kısım din adamı, reformları desteklediklerini açıklar. Ayetullah Şeriatmadari ve Muhammed Rıza Golpaygani gibi önde gelen din adamları, reformların özellikle kadınlara verilen haklar bölümünün kesinlikle kabul edilemeyeceğini ve Şah'ın, bunları geri çekmesi gerektiğini açıklarlar. Diğer taraftan, Ayetullah Talegani, bu bağlamda, Şah rejiminin diktatörlük olduğunu belirterek, ülkedeki kapitülasyonların kaldırılması ve yoksullar lehine reformlara gidilmesi gerektiğini söyler ve bu açıdan, diğer din adamlarından ayrılır. Yine bu dönemde, devrimin lideri Humeyni, genç din adamlarından olmasına rağmen, Şah'a karşı muhalefeti ile tanınır.³⁴

Misagh Parsa, din adamlarının devrimci mücadeleye niçin dahil olduklarını şöyle açıklamaktadır:

“Devlet iktidarının merkezileştirilmesiyle, devletin din adamlarından gittikçe artan bağımsızlığıyla, hızlı iktisadi kalkınmayla, sekülerleşmeyle ve bazı özgül devlet politikalarıyla başarılı bir şekilde din adamlarının konumunun altı oyuldu.

³³ Zahedi, *The Iranian Revolution Then and Now:: Indicators of Regime Instability*, pp. 134 - 135

³⁴ Parsa, *Devlet, İdeoloji ve Devrim: İran, Nikaragua ve Filipinler Devrimlerinin Karşılaştırmalı Analizi*, ss. 196 - 197

ABD, artan petrol gelirleri ve güçlü bir ordu tarafından desteklenen devlet artık iç destek kaynaklarına bağımlı değildi ve böylece din adamlarını saf dışı bıraktı ve onların siyasi işlerdeki rollerini küçülttü. Sonradan, devrimci çatışmalar sırasında, Ayetullah Şeriatmadari, Şah yönetiminin din adamlarının hükümet ve halk arasındaki tarih sürecinde kurulmuş olan konumlarını ihlal ettiğinden şikayet edecektir.”³⁵

1970’li yılların sonuna doğru –devrim öncesi- gelindiğinde, kırsal kesimde din üzerinden sıkı bağlar yakalayan, şehirlerde çarşı esnafının da belirli oranda desteğini alan din adamları, artık sistemin yıkılacağı görüntüsünü algılayan bazı devrim karşıtı ulemanın da ittifakı ile kitlesel bir güç oluşturmuştur. Burada, İslamcılar, Humeyni’nin sürgünlerle ve baskılarla geçen yaşamının ve karizmatik kişiliğinin de etkisiyle başarıya ulaşırlar. İslamcılarının başarısındaki en önemli faktörler; Tudeh, Halkın Mücahitleri, Fedayin, Peykar ve Ranjmaran gibi diğer muhalif sol grupların, Şah rejimi tarafından aşırı baskıya maruz kalmaları ve hatta bu sol muhalefet gruplarının bazılarının önemli kadrolarının devrim sürecinde Şah’ın hapishanelerinde olmasıdır. Bütün bunlar, İslamcılarının başarılarını önemli bir şekilde etkilemiştir.

Devrimden sonraya bakıldığında ise, İran’da göreceli bir özgürlük ortamı görülebilir. Devrimle birlikte gelen yıkım henüz sona ermemiştir. Bu defa mücadele, Şah rejimini deviren koalisyon içerisinde verilmektedir. Sokaklar, üniversiteler, fabrikalar çeşitli grupların çatışmalarına ve protesto gösterilerine sahne olmaktadır.

Devrimin ertesinde, İslami görüşte olan hareketlerle, bu çeperin dışında kalan yapıların yolları ayrılır. Fedayin örgütü yayınladığı bildirilerde , “ devrimden sonra kurulan geçici Bazargan hükümetinin hazırladığı Anayasa taslağına karşı çıkarken, bunun dışa bağımlı kapitalizmi, emperyalist orduyu ve Amerikan askeri danışmanlarını savunmayı sürdüren iki hükümet tarafından hazırlanmış bir metin olduğunu ileri sürmektedir”³⁶. Yine, Mücahidin örgütü ise, “ orduyu dağıtmadığı ve emperyalist anlaşmaları feshetmediği gerekçesiyle hükümeti eleştirir.”³⁷

Humeyni liderliğinde bir çatı altına toplanan İslamcı çevre ise, geçici anayasayı olumlu karşıladığını, ancak birkaç değişiklik yapılabileceğini belirtir. Fakat, daha sonra, bu siyasi görüşte olanlar seçimle ulemalardan oluşturulacak bir konsey oluşturulmasına ve anayasanın da bu ulema grubu tarafından yeniden yazılmasına karar verir. Yeniden oluşturulacak olan anayasayı hazırlayacak kurucu

³⁵ a.g.e. , s. 196

³⁶ Arı, 2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, s. 141

³⁷ a.g.e. , s. 141

meclisin seçimi, devrime katılan bütün siyasal yapıların da güçlerini göstermeyi hedeflediği bir alandır. Bu süreçte bazı gruplar seçimleri, eşit şartlar altında yapılmadığı gerekçesiyle boykot ederler. Boykota katılan gruplar, daha çok demokrat ve sol kesimde yer alan veya daha ileri bir eşitlikten yana olan ve İslami görüşleri ağır basan siyasal yapılardır. Fakat, boykotun bu yapılar için çok da bir getirisinin olmadığı söylenebilir. Çünkü, seçimleri kazanan 73 adaydan 50'si İslamcı gruplara mensuptur.³⁸ Yine, Türk ve Kürt azınlıklar da oylamaya katılmama eğilimi gösterir. Bülent Tanör, İslami gruplar, anayasa ile “çoğulculuğu ve liberalizmi din sınırlarına hapseden bir anayasa oluşturdular.”³⁹ der. Yine, Tanör'e göre devrimin hemen sonrasında ise, İran'da Şah yanlılarının dışında diğer bütün toplumsal kesimlerin somut ve açık bir şekilde kendilerini ortaya koyabilecekleri bir ortam doğar. Bu çoğulcu ve özgürlükçü ortamda, kimliği her ne olursa olsun; dinci, laik, sağ veya sol görüşlü olan belli başlı çoğu ideoloji bir arada kendilerini ifade ederler. Zaten bu dönemde, kitleler aktif bir şekilde politika içerisindedirler. Toplum, ileri derecede politize olmuştur. Tanör'e göre bu, öyle bir ortamdır ki, içerden ve dışardan güçlü bir kitlesel demokrasi havası uyandırır. Tanör, o dönemde de, günümüzde de yayınlanan bir İran gazetesi olan Kayhan gazetesinin yöneticilerinden Tahiri'ye atıfla, o döneme ilişkin şunları söyler:

“ 1983 yılındaki baskıcı ortamı tasvir eden bir İranlı gözlemci, Kayhan gazetesi eski yönetici Tahiri, devrim günlerinin bu demokratik birikimlerinin hala silinemediğini belli eden ifadeler kullanmaktadır. Gözlemciye göre, İran'da iktidar hala sokaklardadır, halk çoğunluğunun isteklerine uymayanlar uzun süre iktidarda kalamazlar; çünkü artık herkes gerçek bir şef olmuştur; kimse, hatta Humeyni bile iktidar tekeline sahip değildir. Bu yüzden, belki bir yönetim, ya da demokratik yönetim yoktur, ama demokratik düşünce yapısı gelişmekte olup, bu da gelecekte demokratik bir yönetimin kurulabilmesini mümkün kılacak bir etkidir.”⁴⁰ “ Bu satırlar İran Devrimi'nin özünde demokrasi unsurunun varlığını göstermeleri bakımından önemlidir.”⁴¹

Bu, devrimin, hemen ertesinde -şu anda iktidarda bulunan dinci önderliğin muhalefetine rağmen- batı tipi liberal ve çoğulcu bir demokrasiye evrilebileceğinin de çerçevesini sunmaktadır. Bülent Tanör'e göre, bu yöndeki gelişmelerin önü açılabilseydi, İran rejimi, ulusal ve kendine özgü bir karakter içeren, fakat esasta

³⁸ a.g.e. , s. 142

³⁹ Bülent Tanör, İran : Bir “Dinsel Demokrasi” Denemesi

⁴⁰ Ali Sirmen, “Amin Tahiri ile Konuşma”, , aktaran: Bülent Tanör, İran: Bir “Dinsel Demokrasi Denemesi”, Cumhuriyet, 4 Nisan 1983

⁴¹ a.g.e. , s. 142

çoğulcu ve liberal bir kimliğe sahip olabilirdi. Ancak, bunun tam tersine, İslami güçlerin daha ağır bastığı bir siyasal konjonktür oluşmuş ve bu yönde olabilecek gelişmelerin önü tıkanarak, rejim her geçen gün daha da otoriterleşmeye başlamıştır. Yine de, rejimin daha sonraları homojen Şii bir toplum ve dünya düzeni yaratma siyasetine rağmen, İran toplumu gerçekte çoğu zaman heterojen bir yapıya sahiptir. Bu heterojen yapı, toplumsal demokrasinin gelişmesi bakımından belirli bir öneme sahip olsa da, devrim sonrasında daha baskın gelen İslami kimlik, bir dereceye kadar, bu heterojen yapının üzerine çıkmıştır ve bugünkü İran rejimine giden yol açılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

I. DEVRİM SONRASI İRAN İSLAM DEVLETİ'NİN KURUMSAL YAPISI

A. İran İslam Devleti'nin Kurumsal Yapısına Genel Bir Bakış

1979 yılında İran'da yapılan devrim ile ülkenin siyasi, iktisadi ve sosyo – kültürel yapısı büyük bir değişikliğe uğrar. Devrim öncesindeki yönetim şekli ile devrim sonrasında oluşturulan yönetim şekli arasında çok büyük farklar vardır. Yüzyılın başından itibaren Şah rejimi tarafından yönetilen İranlılar, 1979 yılında Şah yönetimine son verir.

Şah rejimi, uzun süren mücadeleler sonrasında devrilir. İran'da ilk anayasal haklar, 1906 yılında yapılan bir devrimle elde edilir. Ülkede insan hakları, halka dayalı hükümet gibi batı kaynaklı kavramlar; aydınlar, öğrenciler, din adamları ve tüccarlar arasında yayılmaya başlar. Kurulu düzenin sürdürülememesi, Şahın yönetimindeki çürümüşlük, ülkede yabancıların belirleyici konumlara gelmeye başlanması ve dini kurumların sahip olduğu ayrıcalıklara son verilmeye başlanması, mollaları ve mollaların etkisinde olan çarşı esnafını harekete geçirmeye başlar. Bütün bunlardan dolayı, Şii din adamları liderliğinde, halk başkentte gösteriler yapar. Bu süreçte, tüccarlar dükkanlarını kapatarak başkentteki ekonomik hayatı alt üst ederler. Göstericiler, Şah'ın güvenlik görevlileri ile karşı karşıya geldiklerinde, İngiliz Büyükelçiliği'ne sığınır. Daha sonra Şah, kurucu Meclisin toplanmasına karar verir. Fakat Meclis ve Anayasa bu dönemde çok kısa ömürlü olur ve 1908 yılında ortadan kaldırılır.⁴²

1930'lara gelindiğinde, Şah, büyük bir modernleşme hareketi başlatır. Yine batı ile diyalog halindedir. Yabancı ülkelerle işbirliği daha da geliştirilir. Ülkenin gelir dağılımı adil değildir. Bütün bunlar, bu dönem boyunca hem dini kesimden, hem milliyetçi kesimden hem de sol kesimden tepkiler toplar. 1960'larda İran ekonomisini modernize etmeye çalışan Şah, 1970'lerde İngiltere'nin bölgeden çekilmesinden sonra, bölgede başat güç haline gelmeye başlar. 1970'lerin sonunda ise, ABD ile işbirliği çok ileri noktalara taşınır.⁴³ Fakat, bütün bunlar halkın içinde bulunduğu yoksulluğu ortadan kaldırmaya yetmez. Gelir dağılımındaki dengesizlik, işsizlik, yoksulluk, Şah'ın devrilmesine giden yolda en önemli etkenlerdir. Ve 1979 yılında artık sokak gösterileri bastırılmaz bir hale gelir. Şah rejimi devrilir ve İslam Cumhuriyeti kurulur.

⁴² Oral Sander, Siyasi Tarih 1918 – 1994, Ankara: İmge Kitabevi, 1998, s.78

⁴³ a.g.e. , s. 494

Tezin bu bölümünde Şah rejiminin sona ermesi ile kurulan İslam Cumhuriyeti'nin kurumları analiz edilmektedir. Şah döneminde olmayan, bazıları modern dünyadan alınan, bazıları ise İslam Cumhuriyeti'nin kendi özgül koşullarının yarattığı kurumlar incelenir.

İlk olarak, İslam devletinin genel yapısı tasvir edilir. Devletin biçimi, hükümetin şekli ortaya konulduktan sonra, ülkenin yönetiminde özel bir yeri olan Şii geleneğinden bahsedilir. Var olan hükümet ile dünyanın diğer bölgelerinde var olan hükümetler karşılaştırılır ve İslami hükümetin farklı özellikleri ortaya koyulur.

Bir sonra incelenen konu ise, İslam devletinin genel siyasal kurumlarıdır. Bu bölümde, kurumlar, İslam devletine özgü kurumlar ve modern siyasi literatüre kurumlar olarak iki başlık altında incelenir. Bu kurumlar arasında İran devrimine özgü olan ve birincil öneme sahip olan Velayet-i Fakih ilk incelenendir. Bu alanda Velayet-i Fakih'in kim tarafından, nasıl teorize edildiği, İran Devrimi'nin önde gelenleri arasında bu konu üzerine yapılan tartışmalar ve İslam Cumhuriyeti'nde Velayet-i Fakih'in misyonunun neler olduğuna değinilir.

Anayasayı Koruyucular Konseyi (AKK), Velayet-i Fakih sisteminden sonra incelenecek kurumlardandır. AKK'nın ne olduğu, İslam Cumhuriyeti açısından nasıl bir öneme sahip olduğu, görevlerinin neler olduğuna değinilmektedir.

Bu bölümde değinilen bir diğer kurum ise; Uzmanlar Meclisi'dir. Uzmanlar Meclisi'nin nasıl ve neden ortaya çıktığına değinildikten sonra kurumun İslam Cumhuriyeti açısından önemi açıklanacaktır.

Düzenin Yararını Teşhis Heyeti, bu bölümde anlatılan İran İslam Cumhuriyeti'ne özgü kurumların da sonuncusudur. Kurumun, hangi zorunlu sebeplerden dolayı ortaya çıktığı ve görevlerinin neler olduğu bu başlık altında anlatılan konulardandır.

Ülkede geleneksel siyasi sisteme ait kurumlara bakıldığında, bunların en önemlilerinden biri olarak karşımıza Yargı Erki çıkmaktadır. Bu bölümde; yargı erkinin yapısına, görevlerine değinilecektir.

Yürütme erki, bu alanda incelenen konulardan bir diğeridir. İslam Cumhuriyeti'nde yürütme erkinin kimlerden oluştuğu, bu kurumların eş güdüm içerisinde nasıl çalıştığı ve yürütme erkinin görevlerinin neler olduğu bu alanda incelenen konular arasındadır.

Bu bölümde incelenen konuların sonuncusu ise; bir anlamda yaşamaya denk gelen Meclistir. Meclisin nasıl oluştuğu, görevlerini nasıl yerine getirdiği, diğer kurumlarla arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiği değinilen konular arasındadır.

B. İran İslam Devleti'nin Genel Siyasal Yapısı

İran, ülke nüfusunun büyük bir bölümünün Müslüman olduğu bir devlettir. Ülkenin idare şekli, diğer devletlerden çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bunlardan özellikle iki tanesi dikkat çekicidir. Bu iki dikkat çekici öge: İslam ve Cumhuriyet'tir. Bu özellikler, İran'ın her ne kadar bir anayasal devlet olduğunu gösterse de, ülkede şeriat hukukunun uygulandığını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, diğer Müslüman devletlerden farklı olduklarının gerekçelerini ise, İran Devrimi'nin önderlerinden Humeyni'nin yakın çalışma arkadaşı Ruhani şöyle açıklar: "Peygambere halefiyetin, Müslüman cemaati tarafından seçilen halifeler yoluyla sağlanmasını kabul eden Sünni devlet anlayışından farklı olarak, (Şiilik'te) Muhammed'in tek meşru ardılları (halefleri) imamlardır (...) ve bunların da ardılı olan, şeriatın ve ilahi hikmetin taşıyıcısı, yanılmaz, kendilerine mutlak olarak itaat edilmesi gereken Ayetullahlar'dır.* Şiilik bütün bir millet demektir."⁴⁴ İran İslam Cumhuriyeti'nde, ayrıca dünyanın başka hiçbir devletinde olmayan Velayet-i Fakih, Düzenin Yararını Teşhis Heyeti gibi kurumlar vardır. Ülkenin örgütlenmesine kısaca bakacak olursak; kimisini modern dünyanın siyasi literatüründen tanıdığımız, kimisini ise biraz önce belirtildiği gibi, sadece İran devlet örgütlenmesinde bulabileceğimiz kurumlara rastlarız.⁴⁵ Kurumların oluşturduğu yapıya bakılacak olursa; Humeyni, devleti, İslami hükümet kavramları çerçevesinde hiçbir zaman tam olarak tanımlamaz. İslami hükümetin nasıl olacağına dair ayrıntılara hiçbir zaman değinmez. Bu bağlamda, Humeyni'nin vizyonu her zaman belirsiz, müphem, idealleştirilmiş, tarihsel olarak sınırlandırılmış bir politik düzene hitap eder.⁴⁶ Onun devlet tasarımı ne batıdadır ne de doğudadır. Bu açıdan, İslami hükümet kavramı çerçevesinde de Humeyni şunları söylemektedir:

⁴⁴* Şia mezhebine göre en üst dini basamak.

Bülent Tanör, İran : Bir "Dinsel Demokrasi" Denemesi, s. 133

⁴⁵ Sami Oğuz-Ruşen Çakır, Hatemi'nin İran'ı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 35

⁴⁶ Mehdi Moslem, Factional Politics in Post – Khomeini Iran, New York: Syracuse University Press, 2002, p. 15

“İslami hükümet diğer modern anlamdaki hükümetlerden farklıdır. Benim tasarladığım İslami hükümet ne totaliteryan ne de despotik bir hükümettir. Aksine anayasal bir hükümetten yanayım. Fakat bu anayasacılık, batı tarzı bir anayasacılık değildir. Benim anayasa anlayışında yöneticiler, Allah’ın ve Muhammed’in sözlerine itaat etmeli ve onları uygulamalıdır, halkın isteklerini değil. Yetkinin, Meclis’te ya da Şah’ta olduğu bir anayasal Cumhuriyet ya da anayasal Monarşinin aksine, İslam Cumhuriyeti’nde bütün yetkiler Allah’a aittir. Yasama, sadece şeriat doğrultusunda uygulanabilir. Egemenlik Allah’a aittir ve kanunlar onun emirleridir.”⁴⁷

Bu bağlamda çeşitli tartışmalar vardır. Bu alanda konuşan din adamlarının her biri – Ayetullah Montazeri, Ayetullah Golpaygani, Ayetullah Cenneti - yönetim hakkında neler düşündüklerini belirtirler. Bu süreçte yapılan tartışmalar açısından en önemli belirleyici ise Velayet-i Fakih konusudur. Çünkü, İslami Cumhuriyet’in nasıl yönetileceği, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin nasıl düzenleneceği bir anlamda tepedeki yetkilinin, hangi yetkileri elinde bulunduracağına bağlıdır. Yine sistemin meşruiyet kaynağını halktan mı, yoksa ilahi bir kaynaktan mı alacağı da bir başka tartışma konusudur. Fakat, özellikle güçlü Ayetullahların devrimin ilk yıllarında, çıkarılacak her türlü kanunun İslam’a ve şeriate uygun olması gerektiği yönündeki inisiyatifleri, bu konunun aşılmasını sağlar. Sonraki adım ise, bu kanunların uygulayıcıları ve deneticilerinin kimler olacağıdır. Bu konu ise, Velayet-i Fakih teorisi ile aşılmaya çalışılır.⁴⁸

C. Genel Siyasal Yapıyı Oluşturan Kurumlar

1. İran Siyasal Sistemine Özgü Kurumlar

a. Dini Lider

İran’da var olan devlet örgütlenmesinin kendine özgü farklılıklarından birisi dini liderlik, yani (Velayeti Fakih) kurumudur. Dini lider, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası’na göre düzenli ordu, devrim muhafızları, polis, jandarma ve devrim sırasında oluşan sokak komitelerinin bir araya gelmesiyle oluşturulan, Güvenlik Kuvvetleri dahil tüm askeri kuruluşların komutanlarını, komutan yardımcılarını,

⁴⁷ a.g.e. , p. 15

⁴⁸ a.g.e. , pp. 25 - 30

genelkurmay başkanlarını, onların yardımcılarını, hava, kara ve deniz kuvvetleri komutanlarını atama yetkisine sahiptir. Ayrıca, aynı zamanda baş komutandır. Bu görevlerini devredebilir. Ama görevi devrettiği kurum, görevi devraldığı kurumda her hangi bir atama yapamaz. Bu, aynı zaman da yetkisiz bir hükümetin de doğmasına neden olur. Dini lider, bunlarla birlikte ekonominin % 70'ini elinde tutan vakıf başkanlarını atar. Ordu, üniversiteler gibi bir çok kurumu denetler.⁴⁹

Dini Lider'in, İran'ın siyasi, iktisadi ve toplumsal yapısında ne tür görev ve yetkilere sahip olduğu, rejimin başından beridir tartışılan bir konudur. Bu bağlamda farklı görüşleri savunan din adamları, siyasetçiler ve entellektüeller vardır. Aşağıda konunun daha açık bir şekilde ortaya konması bağlamında, bunlardan bir kaçının görüşlerine yer verilmektedir. Bunlardan ilki olan Hüccetülislam⁵⁰Ferdosi Fard Velayet-i Fakih'in görevini şöyle açıklamaktadır:

“Uzmanlar Meclisi'nin asıl sorumluluğu; on ikinci imam tarafından seçilen müctehidi (İslam hukukunda uzman kişi) ortaya çıkarmaktır. Konsey; Velayet-i Fakih'i halk yararına seçmez, Allah, lideri kendisi belirler.”⁵¹

Yine ülkede ileri gelen din adamı ve politikacılardan olan Muhammed Natık Nuri, konu ile ilgili bir konuşmasına şöyle başlıyor:

“Şeytan, bazı insanları Velayet-i Fakih'i sınırlamak için bazı kısıtlamalar yapmaya kışkırtıyor. Bilinçli ya da bilinçsiz, bu tür olaylar İslam'a ve onun hükümetine zarar verir. Bu çeşit zararlara karşı yapılacaklar bakımından, Velayet-i Fakih'in hakları peygamberin hakları ile eşit sayılır.”⁵²

Hüseyin Ali Montazeri, İran'da Merce-i Taklit (Büyük Ayetullah) olarak bilinen kişilerden birisidir. Humeyni, Montazeri'yi devrimin ilk yıllarında kendisine halef olarak seçer. Fakat özellikle Velayet-i Fakih konusunda fikir ayrılıkları yaşadığı Kum şehrinin bu en bilinen Ayetullahını daha sonra azleder. Montazeri uzun bir süre Kum'da göz hapsinde tutulur. Aşağıda ise konu ile ilgili, Montazeri'nin konuşmasından kısa bir bölüm yer almaktadır.

⁴⁹ Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, ss : 36-37

⁵⁰ İran dini sisteminde önemli bir mevki.

⁵¹ Behzad Yaghmaian, Social Change İn Iran : an eyewitness account of dissent, defiance, and new movements for rights, Albany: State Unversiry of New York Press, 2002, p. 205

⁵² a.g.e. , p. 205

“Yeni dünyada, kurallar birkaç insan tarafından yapılarak ileri gidilemez. Cumhuriyet, halkın yönetimi demektir. Anayasamızda, Velayet-i Fakih denilen bir ilke var. Ama, bu demek değildir ki; Velayet-i Fakih her şeyin üstündedir. Eğer öyleyse, Cumhuriyetin ne anlamı kalır? Fakih’in görev ve sorumlulukları Anayasada sıralanmıştır.”⁵³

Yine ülkede siyasi kimliği ile tanınan Abdullah Nuri, Velayet-i Fakih konusundaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir.

“Velayet-i Fakih, İslam Cumhuriyeti’nde kanunların üzerinde yer alan bir kurum değildir. Velayet-i Fakih’in de belirli görevleri, sorumlulukları ve görevden alınma koşulları vardır.”

Yukarıda yer alan açıklamalara bakıldığında, aralarında büyük farklılıklar olduğu görülür. İlk açıklamanın sahibi Ayetullah Ferdosi Fard, belki de, İran’da muhafazakar diye adlandırılan kesimin görüşlerini en iyi şekilde açıklamaktadır. Velayet-i Fakih, teoriye göre ülkedeki en önemli ve en üst kurumdur. Yine ikinci açıklamanın sahibi Muhammed Natık Nuri aynı zamanda muhafazakar kesimin de, 1997’de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki adaydır. O da, Ayetullah Ferdosi Fard ile yaklaşık aynı şeyleri söylemekte ve muhafazakarların bu kuruma nasıl baktıklarını ifade etmektedir. Bu görüş; Velayet-i Fakih’in sorgulanmazlığıdır.

Konuya ilişkin açıklamalardan üçüncüsü, Ayetullah Montazeri’ye aittir. Ayetullah Montazeri’nin, İran Devrimi’nin lideri olarak bilinen Humeyni ile üzerinde anlaşamadığı konulardan en önemlilerinden birisi; Humeyni’nin ortaya koyduğu Velayet-i Fakih teorisidir. Montazeri’ye göre; Velayet-i Fakih teorisinden sonra, siyasi olarak yapılandırılan ülkenin artık bir İslam devleti mi, yoksa bir İslam Cumhuriyeti mi olduğu tartışmalıdır. Bu süreçten sonra, Montazeri’nin görüşlerini paylaşanlar açısından, devrimin yönetici kadrosu artık bölünmüştür. Çeşitli platformlar ortaya çıkmıştır. Bu platformlarda çeşitli sosyal ve sınıfsal amaçlar etrafında hareket edenler; bu doğrultuda modern veya post – modern ilkeleri benimseyenler, batı yanlısı veya batı karşıtı olan güç odakları etrafında hareket edenler olarak yönetim içerisinde etkin olmak için mücadele etmeye başlamışlardır.⁵⁴

Yine bu bağlamda Farhad Khosrokhavar’a göre:

⁵³ a.g.e. , p. 206

⁵⁴ a.g.e. , s. 207

“İslam referansı aynı zamanda devrimci hareketin farklı evrelerinde de gelişmiştir. “ İslam Cumhuriyeti” kavramından ne anlamak gerektiğini bilenlerin sayısı pek fazla değildir. Humeyni, son gidişi sırasında Necef’te verdiği derslerde yeni İslam anayasasının mihenk taşı olacak olan velayet-i fakih (fıkıh bilgininin egemenliği) kavramını çok kesin bir biçimde tanımlamıştır. Humeyni’ye göre bir fakih ya da din bilginlerinden oluşan bir grup, devletin başında yüce otoriteyi ve meşruiyeti ellerinde tutan kimseler olarak bulunacaktır.”⁵⁵

Bu bağlamda üzerinde durulması gereken en önemli konu; muhafazakarlara göre “Velayet-i Fakih”in İslam Cumhuriyeti’nin en üst yetkili kişisi olduğudur. O, ülkenin en üst düzey yetkili din bilginidir ve diğer bir adı da “ Devrimin Yüce Rehberi”dir. Rejimin temel unsuru olan bu kurum, İran Devrimi liderlerinden Humeyni tarafından geliştirilmiştir. Ülkede kabul edilen Anayasanın ilk şeklinde bu makama gelecek kişinin bir merce-i taklid – en üst düzey din alimi kabul edilen kişi – olması gerekliliği belirtilirken, 1989 yılında yapılan anayasal değişikliklerle bu ilke anayasadan çıkarılmıştır.⁵⁶

b. Anayasayı Koruyucular Konseyi

Konsey, yasaların, Anayasaya ve şeriata uygunluğunu denetler. 12 üyeden oluşmaktadır. Üyeler, 6 yıllığına atanmaktadırlar. Altı üyesi, doğrudan dini lider tarafından seçilir. Dini lider tarafından seçilen üyeler; Konseyin daha çok Meclis tarafından çıkarılan ve Cumhurbaşkanlığının onayına sunulan yasaların şeriata uygun olup olmadığını denetler. Diğer altı üye ise Yargı Erki başkanının önerdiği adaylar arasından Meclis tarafından seçilir.⁵⁷

İran Anayasası’na göre; Konsey, Meclisten çıkan bütün yasaların Anayasa ve şeriata uygunluğunu denetlemektedir. Yasaların, Anayasaya uygunluğunu Konseyin bütün üyelerinin oyları belirlerken, şeriata uygunluğunu Konseyde bulunan din adamlarının verdiği oylar belirler. Konsey, ayrıca bütün seçimleri ve referandumları denetlemekle görevlidir.⁵⁸

Diğer taraftan bu kurumun, Cumhurbaşkanlığı, Meclis ve Uzmanlar Meclisi seçimleri ile ilgili aldığı görevleri gereği, İran iç politikasında önemli bir rolü vardır. Üzerine çok polemikler yapılması da kurumun seçimle ilgili

⁵⁵ Farhad Khosrokhavar, Oliver Roy, İran: Bir Devrimin Tükenişi, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, ss. 24 - 25

⁵⁶ Yetkin Başkavak, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset, Yay. Haz: Fulya Atacan, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004, s. 57

⁵⁷ Fariba Adelkhah, İran’da Modern Olmak, İstanbul: Metis Yayınları, 1998, s. 16

⁵⁸ Oğuz, Çakır, Hatemi’nin İran’ı, ss . 38-39

görevlerinden kaynaklanmaktadır. AKK, bazen adaylar üzerinde veto yetkisini kullanmakta ve kimi durumlarda da seçim sonuçlarını geçersiz sayabilmektedir.⁵⁹ Başka bir düzlemde ise, Mehdi Moslem'e göre AKK'nin varlığı, Meclis'e meşruiyet vermektedir. Böyle bir yapının olmaması durumunda Meclisin çıkardığı yasaların anayasaya uygunluğu denetlenemeyecektir. Bu ise, bu yasaların Anayasanın hükümlerine – şeriata- uygunluğu konusunda sorunlar yaratacaktır. İslam Cumhuriyeti'nde şeriata uygun olmayan yasaların meşruiyetinden söz edilemez.⁶⁰

Konsey, daha çok muhafazakarların denetimi altındadır. Bu durum, reformcular açısından seçimlerde sorun çıkarmaktadır. Yürürlükte olan seçim yasasına göre, bir kişinin Cumhurbaşkanı, belediye veya uzmanlar Meclisi adayı olmasını Konsey belirler. Reformcular ise bir kimsenin, belirli bir görev için aday olması konusundaki kısıtlamaların, o kişinin dini inançlarından çok, belirli kurallara bağlı olması gerektiğini savunurlar.

c. Uzmanlar Meclisi

Uzmanlar Meclisi, İran devriminden sonra ülkenin iç politikasını belirleyen dört temel kurumdan birisidir. Diğerleri; Rehber, Cumhurbaşkanı ve Anayasayı Koruyucular Konseyi'dir. Bu birimlerin her birisi devrimin yapılmasından itibaren kendi aralarında devamlı bir çatışma alanı olmuşlardır. Ülkede bugün yaşanan reformcu-muhafazakar çatışmasında bu kurumun pozisyonu çok etkilidir. Çatışmaların temelini iyi kavrayabilmek için bu kurumun görev ve yetkilerinin iyi kavranması gereklidir.⁶¹

Ülkede, ilk Uzmanlar Meclisi devrimden hemen sonra kurulur. 1979 yılında kurulan bu yapının amacı Anayasayı hazırlamaktır. Meclis, Anayasa taslağının 1979 yılında kabul edilmesinden sonra dağılır. İkinci Uzmanlar Meclisi'nin üyeleri ise 1982 yılında yapılan seçimlerle belirlenir. Seçimler iki türlü yapılır. Yine 1985 yılında Humeyni'nin halefi olarak; Hüseyin Ali Montazeri'yi de bu meclis seçer. Montazeri, daha sonra Humeyni tarafından bu görevden azledilir. 1989'da Humeyni'nin ölümünden sonra toplanan Meclis, Ali Hamaney'i dini lider olarak seçer.

⁵⁹ Başkavak, Değişen Toplular Değişmeyen Siyaset, s. 58

⁶⁰ Moslem, Factional Politics in Post – Khomeini Iran, p. 32

⁶¹ Yönünü Arayan Ülke, Radikal Gazetesi İki Eki, 15 Şubat 2004, s. 6

Uzmanlar Meclisi yılda bir kez toplanır. Sekiz yıllık dönemler için seçilen üyeleri, devletin diğer kademelerinde de eş zamanlı olarak görev alabilirler. Meclis toplantıları kural olarak sekreteryanın bulunduğu Kum kentinde yapılır. Ama son yıllarda zaman zaman Tahran veya Meşhed'de de toplanır. Uzmanlar Meclisi'nin asıl görevi, İran dini liderlik makamı boşaldığında, bu makam için yeni adayı belirlemektir. Uzmanlar Meclisi aynı zamanda dini lideri denetleme yetkisine de sahiptir.⁶²

d. Düzenin Yararını Teşhis Heyeti

Bu kurum, Anayasa ve yasaların İslam hukukuna uygunluğu konusunda, Meclis ile AKK arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümünün gerçekleştirildiği son merciidir. 1988 yılında, Humeyni tarafından kurulmuştur. Yine kuruluş gerekçesi de, o dönem Meclis ile Anayasayı Koruyucular Konseyi arasında çıkan bir anlaşmazlıktır. Düzenin Yararını Teşhis Heyeti aynı zamanda bu iki kurum arasındaki ilişkilerde de bir eşgüdüm sağlanması için oluşturulmuştur. Ve bu görevini de başından beridir, belirli konularda aksaklık yaşansa da yerine getirmeye çalışmaktadır. Kurumun kuruluş amaçları çerçevesine çeşitli görevleri vardır.

Kurum, en önemli görev olarak, dini liderin genel politikaları belirlemesine de yardımcı olur. Bu görevini yerine getirirken dini lider ile eşgüdüm içerisinde çalışır. Yine, dini liderin görevini yerine getirememesi durumunda çeşitli Anayasal yolları kullanma hakkı ve sorumluluğu vardır. Kurum bu görevini belirli şartlar oluştuğunda yerine getirir. Ülkede bazı kurumların başında bulunan kişiler görevleri gereği bu heyete doğal olarak üye olurlar. Bunlar; Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Yargı Erki Başkanı, Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin din adamı olan altı üyesidir. Eğer görüşülen konu herhangi bir bakanlığı ilgilendiriyorsa, ilgili bakan da toplantılara katılabilir.⁶³

Son olarak söylemek gerekir ki, kurum, sistemin ana yapısını oluşturan anayasanın dışarıdan gelecek değişim taleplerine karşı bağımsızlık kazanmasını sağlar. Sistem bu kurum ile kendini belirli bir oranda koruma altına alarak, tehditlerden uzak tutmayı hedeflemiştir.

⁶²Başkavak, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset, s. 59

⁶³Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s : 43

2. Parlamenter Rejimlere Ait Bazı Kurumlar

a. Yargı Erki

Yargı erki parlamenter demokrasilerin en vaz geçilmez kurumlarından birisidir. Yasama ve yürütme erki ile birlikte ülke yönetiminin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynar. Yargı, parlamenter demokrasilerde yasamanın kararlarını kontrol eder.⁶⁴

İran'da devrimle birlikte yargı erkinde de farklı bir uygulamaya gidilir. Bunlardan birisi de ikili bir sistemin oluşturulmasıdır. Bu ikili sistem geleneksel kurullarla dini kurulların ayrı ama bir bütünlük içerisine yorumlanmasına olanak sağlamıştır.

Ülkede bu kurumun başkanını doğrudan dini lider atar. Bundan dolayı Yargı Erkinin devamlı baskı altında tutulduğu süre gelen tartışmalar arasındadır. İran'da yargı erkinin ikili bir sistem çerçevesinde oluşturulması da bu tartışmaların etkisi vardır. Yargı erkinin iki kanadından birisi; Cumhurbaşkanı'nın atadığı ve Meclisin onayladığı Adalet Bakanı'dır. Adalet bakanının yetkisi Yargın erki başkanı ile karşılaştırıldığında sınırlıdır. Yargı sisteminin temelini önemli bir şekilde dönüştürecek kararlar genellikle Yargı erki başkanının başında bulunduğu bir kurul tarafından gerçekleştirilir. Yargı erki başkanı din adamları arasından seçilir. Seçici kurum Cumhurbaşkanlığıdır. Bu bağlamda Yargı erkinin yürütmenin en önemli isimlerinden Cumhurbaşkanı ile uyumlu bir çalışma yürütmesi gerekmektedir.⁶⁵

Ülkede diğer devlet kurumları gibi Yargı erki de muhafazakar kanadın denetimi altındadır. Bundan dolayı, 1997 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan reformcuların bundan sonraki süreçlerde bu kurum ile ilişkiler çerçevesinde muhafazakarlarla geçmişte yaşadıkları çatışmaları daha ileri noktalara taşıyacaklardır.

b. Yürütme Erki

Kurum; dini lider, Cumhurbaşkanı ve hükümetten oluşur. Cumhurbaşkanı, bakanları atar. Cumhurbaşkanı ayrıca kendisine yaptığı işlerde

⁶⁴ Zafer Gören, Anayasa Hukukuna Giriş, İzmir, Fakülteler Kitabevi Barış Yayınları, 1997, s. 139

⁶⁵ Başkavak, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset, s. 59

yardımcı olacak yöneticilerin de atanmasında tek yetkili merciidir. Bunlar, Cumhurbaşkanı Yardımcısı sıfatını taşırlar. Bu bağlamda daha çok kendine yardımcı olacak kişileri seçer. Aralarında Merkez Bankası Başkanı, Atom Enerjisi Kurumu Başkanı, Beden Terbiyesi Kurumu Başkanı, Çevre Koruma Örgütü Kurum Başkanı, Bütçe ve Planlama Örgütü Başkanı'nın da bulunduğu bu kişiler kabinenin Meclis tarafından güven oyu alması gerekmeyen doğal üyeleridirler.⁶⁶

Cumhurbaşkanı, doğrudan halk oyu ile seçilir. Ülkede dört yılda bir Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılır. Cumhurbaşkanı, ülkenin yönetiminden, dış ve iç siyasetin yürütülmesinden sorumlu ve yetkili kişidir. Adaylar bu göreve, Anayasaya göre ancak iki kez üst üste seçilebilir. İran İslam Cumhuriyeti tarihinde, 1997'ye kadar Hamaney ve Rafsancani iki kez üst üste Cumhurbaşkanlığı yapan din adamlarıdır. Yürütmenin bir diğer organı ise hükümettir. 1997 yılından sonra yapılan son seçimleri de alarak reformcular üst üste iki kez Mecliste önemli bir grup oluşturmuşlardır. Reformcular, yürütmenin, reformların önündeki engeli kaldırması sloganı ile iktidara gelirler. Fakat, ülkedeki güçler dengesi reformcuların taleplerini gerçekleştirmelerinde, reformculara sınırlı hareket alanı bırakır. Politik hedeflerine yönelik hareketlerini kısıtlar ve amaçlarına ulaşmadaki başarı oranını düşürür. Son kertede İran'da kimin kazanacağını daha çok rejimin geleneksel kurumsallaşmış güç odakları belirler. Bunda, dini liderin inisiyatifinin de payının büyük olduğu söylenebilir.⁶⁷

c. Meclis

Kuruma, İran İslam Cumhuriyeti'nin yasama organı da denilebilir. Yasalar, Meclis tarafından hazırlanır. Fakat Meclisin üzerinde 12 üyeli Anayasayı Koruyucular Konseyi vardır. Bu Konsey, çıkarılan kanunları şeriat hukukuna uygun bulmadığında, bu kanunları veto etme yetkisine sahiptir.⁶⁸

Bu kurumun tam adı, İslam Dayanışma Meclisi'dir. 2000 yılında yapılan seçimlere kadar 270 üyeli bir meclistir. Bu sayı, ülkenin nüfusundaki artış dikkate alınarak 290'a çıkarılmıştır. Meclisin çıkardığı yasalar yürürlüğe girmeden önce, Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından İslam'a ve şeriata uygun olup

⁶⁶ Oğuz, Çakır , Hatemi'nin İran'ı, s : 43

⁶⁷ a.g.e. , ss : 44-46

⁶⁸ Robin Wright, The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran, New York: Vintage Books Random House Inc., 2000, p. 16

olmadıklarına dair bu konseyin onayından geçerler. Konsey, bir yasayı uygunbulmamış ise, yasa Meclise geri gönderilir. Meclis yasada dıretirse, yasa arabulucu konumundaki Düzenin Yararını Teşhis Heyeti'ne gönderilir.⁶⁹

Meclisin, İran politikasında önemli bir rolü vardır. 1979 Anayasasına göre, belirli güçler Meclisin elinde toplanmıştır. Bu güce kanıt göstermek gerekirse; Meclisin, Cumhurbaşkanlığı tasarılarını bozabilmesi bu bağlamda sayılmaya değer bir yetkidir.⁷⁰

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. REFORM HAREKETİ'NİN TEMELLERİ VE GELİŞİM SÜRECİ

A. Reform Hareketi'nin Temellerine Genel Bir Bakış

Bu bölümün başlarında, reform hareketinin içerisinden çıktığı muhafazakar kesimin siyasi, ekonomik ve sosyo – kültürel felsefesinin ne olduğundan bahsedilecektir. Modern dünyanın, ya da batı merkezli yaklaşımların ortaya koyduğu ve daha sonra hemen hemen dünyanın bütününe yayılan; sol, sağ, modern, radikal, ılımlı gibi terimlerin siyasi olarak kullanılmasının, İran iç politikasında nelere karşılık geldiği üzerinde durulacaktır.

Yukarıda bahsedilen ve iç politikaya, daha çok ülkede yayımlanan politik dergilerin kazandırdığı kavramların açıklanmasından sonra; İran Devrimi öncesinde

⁶⁹Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, ss . 38-39

⁷⁰Adelkhah, İran'da Modern Olmak, s. 110

var olan ve devrimle birlikte daha da belirgin bir hale gelen İslamcı entellektüeller, siyaset bilimcileri ve siyasi aktivistler arasında, gerek iç politikayı gerekse uluslararası ilişkileri ilgilendiren alanlarda ortaya çıkan fikir ayrılıklarına değinilecektir. İslami ideolojiyi savunan gruplar arasında neden reformcular ve muhafazakarlar diye tanımlanan iki farklı grubun ortaya çıktığından bahsedilecektir.

Humeynizm içerisinde meydana gelen böyle bir ideolojik ayrışmadan sonra muhafazakar kesimin ülkede hangi güç odaklarına sahip olduğuna, hangi siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılara hükmettiğine değinilecektir. Daha sonra ise muhafazakar grubun elinde bulunan medya organları ile reformcuların kontrolü altında bulunan medya organlarından bahsedilerek, bunların bir karşılaştırması yapılacaktır.

Bir sonraki aşamada ise reformcuların siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda neleri savunduklarına değinilerek, reformcuların toplum içerisindeki etkileri ortaya konulacaktır. Reformcuların kurdukları ve kontrolleri altında tuttıkları dernek, siyasi yapı, vakıf ve demokratik kitle örgütleri analiz edilecektir.

1996 yılında yapılan Meclis seçimleri öncesinde iki grup arasındaki mücadele anlatıldıktan sonra, Meclis seçimlerinin, yaklaşık bir yıl sonra yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine etkileri üzerinde durulacak ve daha sonra da Meclis seçimlerinin sonuçlarına değinilecektir.

Bu bölümün sonunda ise, 1997 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi reformcular ile muhafazakarlar arasında yaşanan mücadele anlatılacaktır. Daha sonra seçim sürecinin nasıl geliştiği üzerinde durulacak, iki tarafın seçim propagandasının nasıl ilerlediğinden bahsedilecektir. Reformcuların adayı Muhammed Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Meclis'te yaptığı yemin törenine değinilerek, ülkeyi seçimlerden sonra nasıl bir sürecin beklediği açıklanacaktır.

B. İslamcı Gruplar Arasında Reformcular ve Muhafazakarlar Olarak Bölünmenin Nedenleri ve Birkaç Tanım

İran'da, 20. yüzyılın ortalarındaki politik cepheleşmede asıl olarak adının geçmesi gereken üç önemli grup vardır. Bunlar; Ulusal Cephe'de bir araya gelen milliyetçiler, Tudeh'de (İran Kömünist Partisi) bir araya gelen ilericiler, demokratlar ve komünistler ile Fedayin-i İslam Partisi'nde bir araya gelen İslami bir dünya

görüşünü savunanlar olarak tasnif edilebilir.⁷¹ Fakat bu noktada İslami hareketin ileri gelenleri arasında da bir çok konuda görüş ayrılıkları vardır. Daha devrimden önce ortaya çıkan bu farklı düşünceler, devrimle birlikte de devamlı bir iktidar mücadelesi halini alırken çeşitli konular daha zor tartışılır olmuştur. Burada bahsedilmesi gereken bir diğer husus da; bu görüş ayrılıklarının alttan alta daha da derinleştiğidir. İran Devrimi'nin hemen ardından yaşananlar, görece bazen ileri bir demokratik yapıyı andırırken, bazen de kaos ortamı görüntüsü veren bir süreç olarak tanımlanır. Bu kaos ortamından, Humeyni'nin liderliğiyle çıkılması, bu çoğulcu ortamın da sona ermesinin tarihiyle çakışmaktadır. Bu süreçten sonra, ülkede meydana gelen politik, ekonomik ve sosyo-kültürel olaylar İslami bir bakış açısıyla ilerlemeye başlar, ancak yukarıda da belirtildiği gibi İslami bakış açısına sahip olan din adamları arasında da görüş farklılıkları vardır. Bu görüş ayrılıkları aynı zamanda, bugün İran politik hayatında yaşanan ve iki ayrı tarz olan reformcu hareketin ve bunun karşısında konumlanan muhafazakar⁷² hareketin de tarihsel olarak çıkış noktalarıdır.

Dini kesimi temsil eden ulemanın, devrim sonrası muhaliflerini tasfiye süreci 1982 yılında Tudeh'in de politik kulvar dışına itilip yasaklanması ile son bulur. Böylece, bu tarihten itibaren, İran politika sahnesinde kalan tek parti, ki bu parti, aynı zamanda devrimi örgütleyenler arasında toplumsal tabanı en geniş olan yapılardan birisi olan ve resmi olarak 1979 yılında kurulan Humeyni yanlısı 'Cumhur-i İslami Partisi' (İslam Cumhuriyeti Partisi)dir. Fakat daha sonra devrimin iki önemli lideri Haşimi Rafsancani ile Ali Hamaney, devrimin tartışmasız dini lideri Humeyni'den aldıkları izin ile bu partinin kapatılmasını sağlarlar. Bunun nedeni ise; parti içerisinde bulunan çeşitli yapıların parti dışında, parti olmaksızın bir arada tutulmasıdır. Çünkü, bir süre sonra parti içerisinde hizipleşmeler baş göstermeye başlar ve bunun yok edilmesi gerekir. Böylece İran'da hala varolan çift kutuplu bir siyasetin, iki ayrı görüşün ortaya çıkmasının önü kesilmeye çalışılsa da dış basına

⁷¹ Sami Oğuz-Ruşen Çakır, Hatemi'nin İran'ı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 47

⁷² Bugün İran iç politikasında kullanılan iki temel terim; reformcular ve muhafazakarlardır. Şahın devrilmesinde birlikte hareket eden üç önemli gruptan (komünistler, milliyetçiler ve İslamcılar) İslamcılar diğer grupları tasfiye edip iktidara geldiklerinde kendi aralarında da ikiye bölünmüş durumdadırlar. Bir tarafta Ali Şeriatî'nin görüşlerini benimsemiş ve bir tür İslami sosyalizmi savunan, İslam'ın daha modern bir şekilde yorumlanmasını savunan radikaller, diğer tarafta ise İslam'ın daha katı bir yorumunu benimseyen, ekonomide serbest piyasa ilişkilerini ve özel mülkiyeti savunan Humeyni taraftarları bulunuyordu. Bu süreçte gelişen bütün bu ekonomik, siyasi ve toplumsal görüşlerinden dolayı, devletçi ekonomiyi, İslam'ın daha modern bir yorumunu ve uluslar arası ilişkilerde emperyalizm karşıtlığı ve izolasyonist bir politikayı savunan radikaller 1990'ların başlarında bu görüşlerinden dolayı İslami sol olarak adlandırılırlar. Daha sonra bu tanımlama 1997'de reformcular ve muhafazakarlar olarak kullanılmaya başlanır. Burada genel olarak reformcular sol daha önceden sol diye tanımlanan grupların tamamı ve pragmatistleri kapsar. Muhafazakarlar ise genel olarak daha önceki tanımlamada solun karşısında yer alan sağ gruplardan oluşmaktadır.

yansıyan siyasi ve toplumsal olaylar toplumun reformcular ve muhafazakarlar olarak iki ayrı gruba ayrıldığını gösterir.⁷³

Humeyni'nin, devrim sürecinde ülke dışında bulunması ve ülkede bulunan ve Humeyni'den farklı düşüncelere sahip olan din adamları ile Humeyni'nin görüşleri doğrultusunda hareket eden din adamları arasındaki bölünmeye ek olarak, şimdi bir de, bütün kesimleri bir araya getiren Cumhur-i İslami Partisi'nin kapatılmasına rağmen, Humeyniciler arasında ortaya çıkan ayrılıklar vardır. Politika sahnesine doğrudan yansıyan bu tür bölünmeler asıl olarak ilk önce politik sahneyi kontrol eden ulemanın içinde ortaya çıkmaktadır.

Devrim sonrasında tüm rakip örgütlerin tasfiye edilmesi ile geriye tek bir siyasi çizgiyi temsil eden güçler kalmıştır. Bunlar kendilerini Hizbullah (Allahın Partisi) olarak da adlandıran İslami hareketlerdir. İslami bir bakış açısıyla incelendiğinde, o süreçte devrimin yapılmasında bire bir aktif çalışma yürüten İslami yapılardan birisi de İran Özgürlük Hareketi'dir. Bu yapı aynı zamanda devrim sonrası tasfiyeden kurtulan tek siyasi yapı olma özelliğini de taşımaktadır. Bu örgütün siyasal çizgisi "liberal İslamcılıktır." Bu yapı devrimin ilk yıllarında Humeyni ile hareket etmiştir. Daha sonra kurulan hükümette de yer alan hareket ülke politikasında çok etkin bir konuma sahip olmadığı için Humeyni taraftarlarınca varlığının belirli çerçevelerde devamında sakınca görülmemiştir.⁷⁴

1. Humeynizm İçindeki Bölünme

Yukarıda özellikle iktidarı ele geçiren İslamcılar arasında devrim öncesinden köklerini alan bir ayrışmadan, gruplaşmadan söz edilmiştir. Bu ayrışmada iki taraf vardır. Bir tarafta Ali Şeriatî'nin görüşlerini kabul eden, bir bakıma İslami sosyalizm denilebilecek fikirleri savunan "radikaller"⁷⁵ dir. Bunların karşısında ise Humeyni'nin önderlik ettiği "fundamentalistler" yer alırlar. İslami Cumhuriyet Partisi, kapatılana kadar bu iki İslami akımı içinde barındırır. İki ana akımın ayrıldığı, görüş farklılıklarının olduğu bir çok nokta bulunmakla birlikte asıl temel alınabilecek konular daha sınırlıdır. Bunlar daha çok iç siyaseti, dış politikayı ve toplumsal düzeni belirleyen esaslardır ve şöyle ifade edilebilir:

⁷³ a.g.e. , ss. 49-50

⁷⁴ Yetkin Başkavak, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset, Yay. Haz: Fulya Atacan, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004, s. 61

⁷⁵ bakınız tablo : 1

“ İslam’ın yorumlanması ve modern hayata bakış, ekonomide devletin yeri ve dış politika belli başlı farklı düşünülen konulardır. Fundamentalist akımın İslam’ı yorumlayışı daha geleneksel ve katı iken, radikaller pek çok açıdan moderniteye daha uyumlu idiler. Öte yandan radikaller, ekonomide devlet müdahalesinden, planlamadan ve eşitlikten yana iken diğerleri özel mülkiyet ve serbest piyasa ilişkilerini savunur. Bahsi geçen alanlardan dış politikada ise fundamentalistler daha ılımlı ve temkinli bir tavır önerirler.”⁷⁶

Bu arada, açık bir şekilde görülebileceği gibi iki grubun üzerinde farklı düşündüğü konular gerçekten de can alıcı soruların cevapları olabilecek köklü alanlardır. Her bir grubun ayrı bir dünya görüşünü ifade ettiği söylenebilir. Bu noktada eğer ayrılıklar daha küçük boyutlu olsaydı, belki, iki tarafın üzerinde anlaşabileceği bir uzlaşma sağlanabilirdi. Ama konu başlıklarına bakıldığında ayrı bir ekonomik sistemi savunmak, dini olarak temel konuların üzerinde farklı fikirlere sahip olmak ve yine rejimin geleceğini belirleyen belli başlı konulardan biri olan uluslararası sistemle entegre olmak veya sistemin dışında, sisteme karşı durmak çok köklü ayrılıklardır.

İşte, bütün siyasal örgütlerin yokluğunda, devrimin başından beridir bu iki siyasi akım birlikte varoldular. Fakat “ülke yönetiminde daha etkin olan radikaller, Irak ile savaşın da etkisiyle yoğun devlet müdahalesini ve yoksullar lehine devlet düzenlemelerini içeren bir ekonomik program uygulamaları nedeniyle sol veya İslami sol olarak adlandırıldılar. Bunların karşılarında yer alanlar ise sağ olarak adlandırılıyorlardı. 1990’larda bu grupların kendi içlerinde yaşanan ayrışmalar modern sağ ve modern sol tanımlarını gündeme getirir. 1997 sonlarında ise en yaygın tanımlama reformcular ile muhafazakarlar halini alır”⁷⁷

Burada belirtilmesi gereken noktalardan birisi, reformcuların sol denilen yelpazenin tamamını ve içerisinde modern sağ ve İran politikasında pragmatistler olarak adlandırılan grupların da büyük bir kısmını içermesidir. Bundan sonra reformcular kelimesine yüklenecek anlam da bu olacaktır. Reformcuların karşısında yer alan muhafazakar cephe ise İran politik yaşamındaki sağ kanadın tamamını içermektedir.

Bu bağlamda, unutulmaması gereken bir diğer konu ise, İran siyasi yaşamında kullanılan bu terimlere bir dönem uyan bir politikacının bir diğer dönemde uymamasıdır. Radikal, ılımlı, muhafazakar gibi terimlerin sahip oldukları

⁷⁶ a.g.e. , s. 61

⁷⁷ Rahnama Saeed-Haideh Moghissi, “Clerical Oligarcy and the Question of Democracy in Iran”, Monthly Review, aktaran: Yetkin Başkavak, 2001, Vol, 52, No. 10, ss. 28-40

içeriklerin zaman içerisinde evrim geçirdiğinden bahsedilebilir. Belli konularda bir dönem ılımlı bir tavır takınan isimler ya da grupların aynı konularda daha sonra farklı tutumlar sergiledikleri görülebiliyor. Bu konuda, İran-ABD ilişkilerinin gelişim aşaması örnek olarak gösterilebilir. Mesela, bugün İran politik sahnesinde reformcu hareketin en ön saflarında bulunanlar ve batı ve ABD ile ilişkilerde ılımlı bir tavır takınılması gerektiğini belirtenler geçmişte en ateşli anti emperyalistlerdir. Bu isim veya gruplar geçmişte ABD'nin, Ortadoğu ve İran politikalarını en çok ve en etkili eleştirenlerdir. Yine o dönemde ılımlı bir politikayı savunan muhafazakarlar, şimdilerde ABD ile İran arasında gelişecek ikili ilişkileri sert bir şekilde eleştirebiliyorlar.

Bu konuda verilecek bir diğer örnek de ekonomik alanda ortaya konulabilir. Devrimden önce ve hemen devrimi takip eden yıllarda daha çok devletçi bir ekonomik politikanın hakim olması için mücadele eden muhafazakar grupların, bu alanda bugünkü çizgilerine baktığımızda, giderek daha liberal bir ekonomiyi savunduklarını görebiliriz. O dönem iktisadın her alanının devletleştirilmesinden ve kamusal alanın genişletilmesinden söz edenler, bugün yabancı yatırımların ülkeye girişinin kolaylaştırılmasını ve özelleştirmeleri savunuyorlar. Diğer taraftan, devrim öncesinde ve devrim sürecinde ve de sonrasında her zaman piyasa ekonomisini ve özel mülkiyeti savunmuş olan muhafazakar çizgi, son dönemde bu yönde atılacak adımları engellemeye çalışmaktadır.⁷⁸

2. Bölünmenin Tarihi

İran Devrimi'nde en önemli rolü oynayan dini grupların başını çeken ulemaların kendi aralarında var olan önceki tartışmaları - ABD ile ilişkiler, İslam'ın toplumsal düzende yorumlanması, ekonominin özel mülkiyete mi, kamu mülkiyetine mi önem vereceği - çözememesi kendi arasında rejimi de derinden etkileyecek bir şekilde, 1988 yılında açık bir şekilde bölünmelere neden olur. Bu tarihe kadar, ulemanın içerisinde örgütlü bir şekilde tek ses olmayı başaran Came-ye Ruhaniyet-i Mübariz,(CMR: Militan Din Adamları Topluluğu) bu tarihte iyice su yüzüne çıkan anlaşmazlıklar sonucu 8 Nisan 1988 tarihinde yapılan 3. Meclis seçimleri öncesinde bölünür. Bu bölünme, ikiye ayrılmaktan daha çok belirli kişilerin CMR'den ayrılması şeklinde ifade edilebilir. O dönemde sol kanat (şimdi reformcu) diye

---

⁷⁸ Başkavak, Değişen Toplular Değişmeyen Siyaset, ss. 62-63

anılan ve daha çok uç fikirleri öne çıkaran ulemalar; o dönem, sağ (şimdi muhafazakar) kanadı oluşturan ulemalara karşı bir denge kurmak ister. Bunun nedeni ise sağ kanat ulemaların siyasi iktidarı tamamen tekelleri altına almalarının önüne geçilmesidir. Humeyni'ye de yakın olan bazı ulemalar, Humeyni'nin de iznini alarak böyle bir harekete girişirler. Çünkü, sağ kanatta bulunan ulemaların iktidarı tekeline alması, aynı zamanda Humeyni'nin de isteyeceği bir seçenek değildir. Artık, sağ kanat içerisinde siyasi etkinlikte bulunamayan ve baskı altında olan ulemalar, 1988 yılının Nisan ayında bu yapıdan ayrılarak yeni bir yapıyı - Mecme-yi Ruhaniyun-u Mübariz'i - (MRM : Militan Din Adamları Birliği) kurarlar. Bu bağlamda ilk defa ulema içerisinde sağ ve sol diye adlandırılacak iki akım açık bir şekilde ortaya çıkar.⁷⁹

Sağ ve sol arasında devamlı bir arabulucu olmayı ve iki tarafı da dengede tutmayı başaran Humeyni'nin ölümünden sonra, devrimle birlikte oluşan elit içerisindeki görüş ayrılıkları ve hizipleşme daha da artmıştır. Buradaki bölünme, asıl olarak iki temel politika çevresinde şekillenir. Bunlardan birincisi; Humeyni'nin 1989 yılında ölümünün ardından o dönemde Cumhurbaşkanı olan Ali Hamaney'in dini liderliğe seçilmesi ve daha sonrada Haşimi Rafsancani'nin Cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından, Rafsancani'nin temellerini attığı onarım cihadı (sazandegi) çerçevesinde uygulanacak ekonomi politikaları ve ikincisi ise yeni yapılacak olan meclis seçimlerine girecek adayların listelerinin belirlenmesi ve denetlenmesidir. Rafsancani önderliğinde geliştirilen onarım cihadı, aslında devrim ve Irak ile girişilen 8 yıllık savaşın yıktığı ülke ekonomisini onarmak için ve ekonominin gelişmesi için ekonomik yapıda çeşitli değişimler yaratacak bir programdır. Bu programın içerisinde özelleştirmelerden pazar ekonomisinin geliştirilmesine ve yabancı yatırıma ve dış ticarete yönelmeyi hedef alan politikaları da içeren başlıklar vardı. Fakat, diğer taraftan, uygulanması planlanan bu politikalar devrimin başından beridir uygulanan ve savaş döneminde daha da yoğunlaşan devletçi politikaların sürdürülmesinden yana olan, ekonomide devlet desteğini savunan ve dış ticarete karşı olan kesimin tepkisini çeker.⁸⁰

Aslında “sazandegi sürecinin temel kaygısı ekonomide liberalleşme, dış yatırıma açılma ve yapısal uyum programlarını uygulamaktır. Bu programın savunucusu ve yürütücüsü bir grup, Rafsancani'nin önderliğinde üçüncü bir fraksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Teknokratların ağırlıklı olduğu bu grubun

⁷⁹ Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s. 47

⁸⁰ a.g.e. , s. 49

seçimlerde sağ grupla ittifaka gitmesi solun, hemen tümüyle tasfiyesi sonucunu getirmiştir.”⁸¹

Bu süreçte solun tasfiye edilmesinde, genellikle sağ ulemanın kontrolü altında bulunan Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin (AKK) seçimler üzerindeki yetkisi büyük bir etkiye sahiptir. Çünkü, solun gösterdiği adayların büyük bir bölümünün seçimlere katılması bu kurum tarafından veto edilmiştir. Bu önemli bir gelişmedir. Çünkü, bu tarihten sonra, sol devamlı olarak AKK'nin bu yetkisi ile mücadele etmiştir. Bu alan, reformcular için önemli bir mücadele kulvarı haline getirilmiştir.⁸²

“Sol grupların 1990'larda geçirdiği dönüşüm incelemeye değerdir. Irak ile savaşın bitimi, Humeyni'nin ölümü sonrası sistemin yeniden şekillenmesi olguları, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Körfez Savaşı gibi uluslararası faktörlerle de birleşerek İran'da yeni bir dönemi başlatmıştır.”⁸³ Gerçekten de, Irak ile girişilen savaşın bitimiyle birlikte ülke halkları ilk defa devrim sürecindeki iç savaş sonrası neden bu kadar kötü ekonomik koşullarda yaşadıklarını sorgulamaya başlar. Yine, iki kutuplu dünyanın sona ermesi ve ABD hegemonyası, İran'ın yönetici sınıfının politikalarında da değişime gitme zorunluluğu yaratmıştır. Sol diye nitelenen ulema grubunun, sağın iktidarına karşı oluşan tepkisi daha somut bir nitelik kazanmıştır. “Bu dönemde yönetim kademelerinden büyük ölçüde dışlanan bu gruplar tekrardan iktidara gelmenin yollarını ararken, bir yandan da bir düşünsel arayışa girmişlerdir.”⁸⁴ Bu arayış, daha sonra bu grupları, muhafazakarlarla mücadelelerinde başarıya götürecek yeni araçlar bulmaya yönelir. Bu araçlardan en etkili de, bugünün görsel dünyasında basına ve iletişim kanallarına sahip olmaktır. Daha sonra ise, mücadele yavaş yavaş sertleşecektir.

80'li yıllarda ve 90'lı yılların başlarında, İslam Cumhuriyeti ekonomik olarak özel sektöre pek de sıcak bakmamıştır. Bu dönemlerde ülkeyi yöneten, iktidarda olan ve başbakan Musavi'nin temsil ettiği (1982-1989) İslami sol, ekonomik kalkınma alanında daha çok toplumcu tezlerden, toplumcu bir yol izlenmesinden yanadır. Bu dönemde devletin merkezi rolü, ticaretin denetlenmesidir.⁸⁵

⁸¹ Başkavak, Değişen Toplular Değişmeyen Siyaset, s. 63

⁸² a.g.e. , s. 63

⁸³ a.g.e. , s. 63

⁸⁴ a.g.e. , s. 63

⁸⁵ Farhad Khosrokhavar-Oliver Roy, İran : Bir Devrimin Tükenişi, İstanbul: Metis Yayınları,2000, s. 101

Günümüzün reformcularının o dönem daha çok sosyal politikalara ağırlık vermeleri, alt sınıfların ekonomik ve sosyo-kültürel durumlarının düzeltilmesi için çaba sarf etmeleri, bu kesimlerin oylarıyla reformcuların ilk seçim zaferi olarak tarihe geçen 1997 yılının da hazırlayıcısıdır. 1980'lerin sonuna doğru Rafsancani'nin Cumhurbaşkanlığına gelişiyle birlikte hükümet köklü ekonomik reformlar yapma yoluna gitmeye karar verir. Bu dönemde, özel sektörün gelişmesi ve liberalleşme slogan haline dönüştürülür. Zaman içerisinde bu sloganı politik olarak ülke şartlarına göre son derece demokratikleşen ama ekonomik olarak çok devletçi kalan İslami sol da kullanmıştır. Nihayet, Hatemi'nin seçilmesi, çelişkili bir şekilde günümüze kadar uzanacak olan bir ekonomik liberalleşme programını da beraberinde getirmiştir.⁸⁶

3. Muhafazakarlar ve Reformcular

İran politik hayatında bu iki grubu belirleyen ve bu iki grubun içerisinde yer alan yapıların izledikleri politikalara geçmeden, kısaca belirtilmesi gereken başka bir konu daha vardır. Bu da; her ne olursa olsun, analiz edilecek örgütler reformcu veya muhafazakar olsun, İran'da siyaset yapan örgütler söylemsel olarak rejimin temel ilkelerine sadık kalmak zorunda olmalarıdır. Rejimin üzerinde kurulu olduğu dinsel temellerini, yine dinsel temeller doğrultusunda oluşturulmuş Velayet-i Fakih ilkesini kabul etmeyen siyasi yapıların, İran'da siyasi hayata katılımları mümkün değildir. Bu bağlamda, yukarıda da belirtildiği gibi burada yapılacak ve modern dünya literatürüne ait sol, sağ, ılımlı, radikal, reformcu veya muhafazakar gibi terimler sadece İslami hareket içerisindeki ayrılmalara işaret etmektedir.⁸⁷

Yine belirtmek gerekir ki, kullanılan bu terimler belirli yerlerde modern dünyadaki anlamları doğrultusunda bir içerik taşımalarına rağmen bazen de onun tam tersi bir içeriğe sahip olabiliyor. Bu nedenle, konu incelenirken aşağıda yapılacak ayrımlara dikkat etmek gerekir. Reformcuların içinden çıktıkları muhafazakarları inceleyerek konuya başlamak reform hareketini iyi bir şekilde anlamak için daha yararlı olacaktır.

C. Muhafazakarlar

⁸⁶ a.g.e. , s. 107

⁸⁷ Başkavak, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset, s. 63

1. CRM : Militan Din Adamları Topluluğu

“Bazı kaynaklara göre 1963 yılında kurulan CRM, Humeyni'nin Şah'a karşı mücadelesinde önemli bir örgütleyici rol oynamıştır. CRM, geleneksel ticaret sermayesinin toplandığı çarşı esnafının desteğine sahiptir ve onun çıkarlarını yansıtır. CRM ile çarşı esnafı arasındaki bağı, yine 1963'te kurulmuş olan Cemiyetha-yı Mutelif-e İslami (İslami Dernekler Koalisyonu) sağlamaktadır. Söz konusu kuruluş bu işlevini halen sürdürmektedir.”⁸⁸ Bu açıdan genellikle çarşı esnafına yakınlığı ile bilinen ve sağ olarak adlandırılan CRM, muhafazakarların bir araya geldiği kurumlardan birisidir. Bu yapının toplumsal örgütlenmesinin tabanı Tahran olduğu bilinmektedir. Bu yapı, Tahran'da diğer illere oranla çok daha örgütlüdür. Ülkenin bir çok şehrinde kendisiyle aynı adı taşıyan şubeleri vardır. Bu merkezler, genel merkezin görüşlerini yansıtmakla beraber, bazı şubeler zaman zaman belli konularda merkezden daha farklı, hatta merkezin görüşüne taban tabana zıt görüşlere sahip olabiliyor. Bu açıdan muhafazakarlar kendi aralarında da homojen bir yapı oluşturmamaktadırlar.⁸⁹

Muhafazakar hareketin de kendi içerisinde güç odakları vardır. Rafsancani bu hareket içerisinde daha çok modern liberal sağ çizgide bulunan bir politikacıdır. Rafsancani ile belirli dönemler aynı saflarda bulunan Natık Nuri, bugün onun karşısında yer alır ve muhafazakarların asıl ideolojik temsilcisidir. Son seçimlere (2005 Haziran) bakıldığında da, Cumhurbaşkanlığına aday olan iki liderden (birisi Ayetullah Ali Ekber Haşimi Rafsancani diğeri ise Mahmud Ahmedinecad) ikisi de muhafazakar çizgidedir. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi modern sağ yani Haşimi Rafsancani'nin başını çektiği hareket aynı zamanda reformculara da yakındır. Yukarıda yaptığımız tanımlamada da Rafsancani'nin reformcu hareketin içinde olduğunu belirtmiştik.

Fakat diğer taraftan, bu iki politikacı da, CRM'nin önemli yöneticileri arasındadır. Yine CRM'nin yöneticileri arasında rejimin kilit noktalarında görev yapan bir çok ulama bulunmaktadır. Örneğin CRM'nin Anayasayı Koruyucular Konseyi'nden, Mecliste bulunan milletvekillerinden, Cuma imamlarından, belediye başkanlarından, yargı erkenden bir çok üyesi bulunmaktadır.

⁸⁸ Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s. 49

⁸⁹ a.g.e. , s. 50

“CRM, geleneksel ticaret yapısına dayalı çarşı esnafı ile ilişkilerinden dolayı sanayicilere karşı tüccarlardan yana, devletten izin ve lisans teminine bağlı ticari kazançları destekleyen bir politikanın temsilciliğini yapmaktadır. Yabancı yatırımlara karşı paranoid bir korku taşıyan ve her yabancı yatırımı ABD müdahalesi ile eş görme eğiliminde olan, ancak son dönemde bu korkusundan belli ölçüde sıyrılan CRM, ekonomi ve kamu idaresinde önceliği liyakate değil sadakate, yani sistemle ve giderek kendi grup çıkarlarıyla uyumlu davranmaya veriyor. Bu nedenle, CRM, bugünkü İran siyasi rejimini tekelcileştirerek başkalarını iktidardan uzak tutmak için azami gayret ve şiddet gösteren muhafazakar-tutucu bir örgüt olarak öne çıkıyor.”⁹⁰

2. Muhafazakar Medya ve Reformcu Medya Mücadelesi

Yine bu grubu destekleyen bir diğer kurum ise Resalet gazetesidir. Ülkede başından itibaren muhafazakarlar belli gazeteleri kontrol ediyorlar. Kendi görüşlerini çoğu gazetede yayımlatabiliyorlar. Fakat, özellikle 2000'lere doğru daha da şiddetlenen reformcu -muhafazakar mücadelesinde medyanın önemi giderek artmaya başlar. Bunun nedeni karşı tarafında artık belirli yayın organlarında kendi görüşünü savunabilir bir konuma gelmiş olmasına bağlıdır. Önceleri, muhafazakar kanat kendi görüşlerini belirtecek ya da kendi görüşleri çerçevesinde yayın yapacak bir çok medya kuruluşu bulabiliyor ve toplumu şekillendirebiliyordu. Buna karşı reformcu kanat çok cılız kalıyor, kendi görüşleri medyada yer bulamıyordu. Fakat, zamanla reformcuların da kendi yayın organlarını kurup geliştirmeleri, muhafazakarlardan gelen saldırılara karşı reformcuların cevap verebilmesinin alt yapısını oluşturdu. Ebette belirtmek de gerekir ki, bugün hala muhafazakarların elinde tuttıkları medya kanalları sayı ve nitelik olarak reformcuların sahip oldukları ile karşılaştırılamayacak kadar fazladır.

Yine, günlük olarak yayımlanan Resalet gazetesinin yanında bu grubun görüşlerini belirten, bu grupla yakın bağları olan, Cumhur-i İslami gazetesi, Resalet gazetesine göre daha resmi ve müesses düzenin politikaları doğrultusunda haberler verdiği için daha tarafsız gözükmektedir. Fakat, altı çizilmelidir ki; devlet kurumları ile muhafazakar çevrenin yıllarca iç içe oluşları, devletin kurumlarında daha çok muhafazakar kanadın hakim olması sonucunu doğurmuştur.

---

⁹⁰ a.g.e. , s. 51

Ettela'at gazetesi de yine muhafazakar kanadın hakim olduğu bir yayın organıdır. Gazetede genellikle muhafazakar kesimin fikirlerine yer verilir. Gazetenin izlediği genel politikayı daha iyi kavrayabilmek için, Türkiye'de 2003 yılının Mart ayında, ABD ve beraberindeki -özellikle batı merkezli diğer güçlerin- Irak'ı işgal etmesine karşı çıkan aydınların, daha sonraki süreçte oluşturdukları Doğu Konferansı adındaki yapının, Ortadoğu'da Barış'ın sağlanması konsepti çerçevesinde yaklaşık bir yıl önce İran'a yaptıkları gezi vurgulanabilir. Gezide, aydınların, Ettela'at gazetesi genel yayın yönetmeni Duayi ile yaptıkları görüşme bu konuda önemli bilgiler içermektedir. Yapılan görüşmede; Doğu Konferansı'nın katılımcılarından olan Mehmet Bekaroğlu, kısaca ABD'nin Irak'a saldırısı sırasında, bölge ülkelerindeki aydınlar arasında bir diyalog ortamı oluşturulmasının amaçlandığını, bölge ülke aydınlarının birbirlerini tanımalarının gerekliliğini ve pek çok ortak yönü bulunan bölgenin kültür mirasının dünyaya yeni bir söz söyleyebilmek için değerlendirilmesinin gereğinin yapılması gibi konulara değindikten sonra, gazetenin bu konudaki düşüncelerinin öğrenilmesi için sözü Duayi'ye bırakır. Sözlerine, İran'da gazeteciliğin, 155 yıllık bir geçmişinin olduğunu belirterek başlayan Duayi, bu süre içinde resmi görüşün daima ağır bastığını belirtir. Duayi'ye göre resmi görüş ise, İran basınının başlıca görevini, etnik topluluklar arasında bütünlüğü sağlamak ve İran'ın diğer "medeni ülkeler" arasında yerini alması olarak tanımlar.⁹¹ Buradan da anlaşılacağı gibi Ettela'at, bir anlamda İran'da siyasetin belirlenmesinde çok önemli rol oynayan devlet kurumlarını kontrol eden muhafazakarlar için önemli bir yere sahiptir.

Bu grubun görüşlerini dile getiren gazetelerden Kayhan gazetesi ise uluslararası alanda da takip edilen ve haberleri dikkate alınan bir gazetedir. Bu gazete günlük olarak yayımlanır ve İngilizce ve Farsça olarak iki dilde çıkar. Ve yine Abra gazetesi ve haftalık ve aylık olarak yayımlanan çok sayıdaki dergilerle muhafazakar kanat toplumsal tabanını daha da genişletmek için önemli bir propaganda faaliyeti yürütür.⁹²

Muhafazakarlar, vakıf ve dernek olarak da etkin bir örgütlenmeye sahiptirler. Devrim öncesinde de, özellikle eğitim alanında vakıf olarak çalışma yürüten ulemanın bu siyasi tarzı devrim sonrasında da devam etmiştir. Bugün, özellikle bu alanda sözü edilebilecek yapılardan birisi muhafazakarların kontrolünde

⁹¹ Aydın Çubukçu, Umudun ve Esaretin Aydınlığında İran, Evrensel Gazetesi, 03. 10. 2005

⁹² a.g.e. , s. 51

olan İmam Sadık Vakfı'nın desteklediği İmam Sadık Üniversitesi muhafazakar gruplarla yakın ilişki içerisindedir.⁹³

Muhafazakarların kontrolünde bulunan ve seçimlerde muhafazakar adayları destekleyen bir diğer önemli grup ise, İslami Dernekler Koalisyonu'dur. Bu yapı içerisinde toplumun farklı kesimlerinden bir çok farklı dernek bulunmaktadır. Diğer taraftan muhafazakar grupları finansal olarak destekleyen ve seçim süreçlerinde bu yönde önemli katkılar sunan çarşı esnafı, İslami Dernekler Topluluğu ve yine 1988 yılında kurulan İslami Mühendisler Derneği, dernekler alanında sayılabilecek ve muhafazakarların denetiminde bulunan önemli sivil toplum kuruluşlarıdır.⁹⁴

Yine, muhafazakarları destekleyen bir diğer örgüt ise Zeynep Derneği isimli kadın derneğidir. Kadınları çatısı altında toplayan bir dernek olmasından dolayı CRM açısından önemli bir role sahiptir.

D. Reformcular

1. Reformcuları Destekleyen Modern Sağ

Yukarıda da belirtildiği gibi İran politik ve toplumsal yaşamı son dönemde ikiye ayrılmış bir izlenim vermektedir. Burada, taraflardan birisi muhafazakarlardır. Bu grup, eski sistemin bütün kurum ve kurallarıyla birlikte devam etmesinden yanadır. Diğer tarafta yer alan reformcular ise, İran'ın ekonomik, politik ve sosyo-kültürel bir açılıma ihtiyacı olduğunu belirtirler. Muhafazakar cepheye karşı olanlar, modern sağ, modern sol ve solun tamamını kapsamaktadır. Elbette ki, daha önce de belirtildiği gibi bu isimlendirmeler de eskiye dayanmaktadır. Devrimden itibaren süregelen dönemde, eşitlik ilkesine daha çok vurgu yapanlar radikal , diğer ulemalar ise ılımlı diye adlandırılır. 1990'lı yıllarda eşitlik vurgusu yapan solun karşısında bulunan sağ da, kendi içerisinde modern sağ ve sol diye ikiye ayrılır. Bu gruplardan solun tüm kanatları ile modern sağ bugünkü reformcu hareketin dinamiğini oluşturan gruplardır⁹⁵

Reformcu hareketin önemli destekleyicilerinden birisi de, muhafazakar kanadın içerisinde çıkan, reformcularla yakın ilişkileri olan daha çok G- 6 diye

⁹³ Başkavak, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset, s. 66

⁹⁴ Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s. 51

⁹⁵ Başkavak, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset, s. 62

anılan ve modern sağ da denilen gruptur. İlimliler diye de adlandırılan bu grup, 1989 yılında Rafsancani'nin Cumhurbaşkanı olmasıyla gelişen süreçte ortaya çıkan ekonomik, politik ve sosyo-kültürel olarak ılımlı bir ortama geçişte bir tür liberalleşmeyi savunan bürokrat ve devlet kademesinde görevli olan memurların oluşturduğu ve henüz tam olarak şekillenmemiş olan bir gruptur. Daha sonra, 1990'ların ortalarında, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve üst düzey bürokratlardan oluşan 16 kişinin bir araya gelerek, Onarımın Uygulayıcıları adıyla bir deklarasyon yayınlamaları, bu grubun ciddi bir politik odak olarak ortaya çıkmasının önemli bir göstergesidir.⁹⁶

Grup, İran politik yaşamında ilkesel olarak serbest pazar ekonomisine en yakın oluşumlardan birisidir. Bu grup, ilk ortaya çıktığında on altı kişiden oluşmaktadır. Fakat daha sonra on bakanın ve üst kademe yöneticisinin anayasaya göre bu grup içerisinde yer alamayacağını belirtmesi üzerine sayıları altıya düşmüştür. Ve bu yüzden G-6 (altılar grubu) diye adlandırılmıştır. Bu grubun siyasi felsefesinin temelinde şunlar vardır: G-6, devlet idaresinde uzmanlaşmanın çok önemli bir unsur olduğunu belirterek, ticaret gibi üretim dışı sektörlerin yerine sanayileşmeden ve İran'a yabancı sermaye girişinden yanadır. Yabancı sermaye yatırımlarının, İran'ın ekonomisini daha da geliştireceğini düşünürler. Bu grup aynı zamanda dini duygularla hareket etmekten çok, milliyetçi bir çizgi izlemektedir. Daha önce muhafazakarlar diye ele aldığımız geleneksel sağ, genel olarak meşruiyetini dini kimlikten alıyorsa bu grup da meşruiyetine daha çok milliyetçi referanslar göstermektedir.⁹⁷

Grup, İran politikasına yeni bir açılım getirmek için bir araya gelmiş insanlardan oluşsa da, kendilerinin grupları için seçtikleri isim bile eskinin bir devamıdır. Bir anlamda, bu grup için eskiden kopuş yerine eskinin sürekliliğinden bahsedilebilir. Ruşen Çakır ve Sami Oğuz bu durumu şu cümlelerle tasvir etmektedir:

“ Grubun adında onarım kelimesinin seçilmiş olması anlamlıydı. Çünkü İran İslam Cumhuriyeti, resmi retoriğe göre 1997'ye kadar üç dönem yaşamıştı: Devrim yılları, Irak'la savaşı kapsayan Kutsal Savunma dönemi ve nihayet savaşın bitiminden sonra başlayan Onarım Cihadı (Cihadı Sazendegi). Rafsancani'yi Serdarı Sazendegi (Onarımın Lideri) olarak anan taraftarları, kendilerini de onarımın uygulayıcıları diye adlandırarak hem Rafsancani'ye bağlı olduklarını, hem

⁹⁶ Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s. 53

⁹⁷ a.g.e. , s. 53

İran'ın şimdisini ve geleceğini temsil ettiklerini, hem de ülkenin hizmetinde olduklarını bir çırpıda söylemiş oluyorlar.”⁹⁸

Bu grubun önde gelen üyeleri arasında belirli noktalarda rejimle aynı görüşü paylaşmayan ve aykırı Ayetullah diye bilinen ve Rafsancani döneminde Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı yapan, Hatemi döneminde ise Kültür ve İrşad bakanlığı yapan Ayetullah Mohacerani en etkili isimlerden birisidir. Yine başkent Tahran'ın eski belediye başkanı Gulam Hüseyin Kerbaşçi, Rafsancani'nin kardeşi ve hem Rafsancani döneminde hem de Hetemi döneminde Cumhurbaşkanı yardımcısı olan Muhammed Haşimi gibi ülkenin önde gelen kurumlarının başında bulunan insanlar bu hareket içerisinde yer almaktadırlar.⁹⁹

Yine, grubun en bilinen isimlerinden olan Gulam Hüseyin Kerbaşçi, grubun oluşma amacını şöyle açıklıyor: “ Beşinci meclis seçimleri öncesinde (seçimler 8 Mart 1996 da yapılacaktır) hepimiz değişimden yanaydık ve daha farklılıklar taşıyan ve uzmanlığa dayalı bir parlamento istedik. Bu nedenle biz, bir grup kendi işinde uzman kişi olarak bir araya geldik.”¹⁰⁰ Burada Kerbaşçi belirli oranda Rafsancani'ye yakınlık gösterse de diğer reformcu kişiliklerden biri olan Abdullah Nuri ile birlikte aykırı Ayetullah Mohacerani'den ders almış birisidir. Ve bu grubun reformcularla ilişkilerinin yürütülmesinde de bire bir ilişkili olan bir kişidir.¹⁰¹

Bu grupta (modern sağ) yer alan siyasetçiler daha çok “sanayileşme yanlısı, elektronik, bilgisayar ve hizmet endüstrileri gibi görece ‘modern’ kesimler tarafından desteklenen, ekonomide liberalizasyondan ve özel sektörün hakim olduğu pazar ekonomisinden yana olan yeni sağ, geleneksel sağın aksine, toplumsal ve kültürel hayatta, sanatta açılımdan, dış dünya ile bağların artmasından yana ve kültürel izolasyona karşı”¹⁰² bir politik çizgi sürdürmektedir.

Bu grubun destekçileri arasında, yine grubun çok yakın ilişkileri bulunduğu ve Tahran Belediyesi'nin yayınladığı günlük Hemşehri gazetesi, İran haber ajansı katkılarıyla Farsça yayınlanan günlük İran gazetesi ve İngilizce olarak yayınlanan Iran Daily gazetesi gösterilebilir. Bu grup, aynı zamanda reformcular tarafından sık sık dile getirilen ve muhafazakar kanadın şiddetle karşı çıktığı günlük siyasi hayat üzerinde anayasadan kaynaklanan kısıtlamaların kaldırılmasını, yeteri kadar

⁹⁸ a.g.e. , s. 52

⁹⁹ a.g.e. , s. 52

¹⁰⁰ a.g.e. , s. 53

¹⁰¹ a.g.e. , s. 172

¹⁰² a.g.e. , s. 53

özgürlük olduğunu savunan muhafazakarlara karşı özgürlüklerin genişletilmesini, ulemanın siyasetteki etkisini azaltacağını düşündüğünden siyasi parti kurma yasağının kaldırılmasını ve yeni siyasi partilerin kurulmasını savunmaktadır.¹⁰³

Elbette burada şunu da belirtmek gerekir ki; İran'ın devrimle birlikte uyguladığı politikayı daha önce üç bölüme ayırmıştık; devrim süreci, devrimden sonra Irak ile girişilen kutsal savaş süreci ve son olarak uygulanmaya çalışılan onarım süreci. Bu üç bölümden üçüncüsü, yani onarım süreci bir türlü İran halklarının içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların çözümünü tam olarak gerçekleştirememiş ve bu durum, üst düzey bazı yöneticileri bu sorunlara çözüm yaratmak için süregelen politikayı eleştirmeye sevk etmiştir. Reformcu hareketinde çıkış noktalarının temelinde, ulema içindeki bölünme önemli bir rol oynamıştır. Ulema içindeki bölünmenin temelinde ise İran toplumunun içinde bulunduğu bu ekonomik, politik ve sosyo-kültürel sorunlar vardır. Reformcular var olan sorunların farklı bir yöntemle – sistemin liberalize edilmesi ile – çözüleceği inancındadırlar. Muhafazakarlar ise sistemin içe kapanmasından – izolasyonist bir politikadan – yana tavır almaktadırlar.

2. İran Yeniden Onarım Partisi

İran, 1979 ile 1986 yılları arasında devamlı bir iktidar mücadelesine sahne olmuştur. Farhad Khosrokhavar'a göre:

“İktidardaki her hizip doğrudan doğruya imama dayanan ve devrimci idealler adına kendisini saf dışı etmek isteyen daha radikal bir grup tarafından eleştirilir, iktidarı ele geçiren grup bir süre sonra öteki rakiplerin eleştirileriyle karşı karşıya kalır: böylelikle başbakan Bezirgan (Kasım 1979), Dışişleri Bakanı Kutbzade (Kasım 1980), Cumhurbaşkanı Beni Sadr (Haziran 1981) saf dışı edilmiştir. 1986'da Rafsancani bu akımın yönünü değiştirmeyi başarmış, o da radikal muhalefeti saf dışı etmiştir.”¹⁰⁴

Devrimci iktidarın Batı'ya açılmasına ılımlı bir tavırla da olsa sıcak bakmayan Mehdi Haşimi'nin idam edilmesi, Rafsancani'nin radikalleri tasfiye etmesine önemli bir örnek teşkil eder.

¹⁰³ a.g.e. , s. 53

¹⁰⁴ Khosrokhavar, Roy, İran : Bir Devrimin Tükenişi, s. 26

Daha önce de belirtildiği gibi, ülkede ilk ciddi siyasi partileşme girişimleri özellikle 1990'lı yıllarda, reformcuların güçlenmeye başladığı yıllarda gerçekleştirilir. İşte, bunlardan birisi de 1996 yılında liberal G-6 grubu çevresinde gelişmeye başlar. Fakat bu grup daha çok Rafsancani çevresinde toplanan ve Rafsancani'nin etkisinde bulunan kadrolardan meydana gelir. Daha sonra Yeniden Onarım Grubu adını alan grup 1997'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Hatemi'yi desteklemek için daha ileri bir örgütlülük düzeyine ulaşır. Bu süreçte İran Yeniden Onarım Partisi adı ile partileşir ve genel sekreterliğine Gulamhüseyin Kerbasçi'yi seçer. 1997 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de 1999 belediye seçimlerinde de 2000 meclis seçimlerinde de parti reformcular cephesinde yer almıştır. Bu yapı da homojen bir topluluktan oluşmadığından zaman zaman kendi içerisinde problemler yaşar. Parti içerisinde Gulamhüseyin Kerbasçi ve Ayetullah Mohacerani'nin başını çektiği grup, daha çok 'Haşimi Klanı (Kerman Grubu)'¹⁰⁵ diye adlandırılan ve içerisinde Rafsancani'nin kardeşi Muhammed Haşimi , yine Rafsancani'nin kızı Faeze Haşimi ve Hüseyin Maraşi gibi kişilerin bulunduğu grupla zaman zaman gerginlikler yaşamaktadır. Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta da asıl reformcu olarak bilinenler Mohacerani ve Kerbasçi önderliğindeki 'İsfahanlılar (reformcular)'¹⁰⁶ dır.¹⁰⁷

Bu bağlamda, diğer taraftan, Rafsancani gibi ülke politikasında etkili olan bir ismin reformcular kanadında yer alması ve seçimlerde reformcu hareketi desteklemesi bu dönemde-1990'ların sonu 2000'lerin başı- elbette reformcu hareket için çok önemli kazanımlar yaratmıştır.¹⁰⁸ Fakat, ülkede yapılan 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonuçlarına baktığımızda Rafsancani'nin reformculara oy veren seçmenin güvenini kazanamadığı görülmektedir.

3. Reformcu Hareketin Omurgası: Sol

“Reformcu olarak adlandırılan ve daha çok Hatemi'nin kimliğinde ortaya çıkan hareket, aslında yirmiye yakın farklı örgütün bir araya geldiği bir çerçeve yapıdan oluşmaktadır.”¹⁰⁹

¹⁰⁵ Tanımlama Ruşen Çakır ve Sami Oğuz'a aittir. (Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s. 184)

¹⁰⁶ Tanımlama Ruşen Çakır ve Sami Oğuz'a aittir. (Oğuz- Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s. 185)

¹⁰⁷ a.g.e. , s. 185

¹⁰⁸ a.g.e. , s. 185

¹⁰⁹ Başkavak, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset, s. 64

Daha önce, ülkede reformcu hareketin tarihinin ulema arasındaki bölünmeler dolayısıyla devrim öncesine kadar gittiğini belirtmiştik. Fakat buradaki asıl bölünme, sol kanadın ortaya çıkışı, devrimden hemen sonra savaş koşullarının dayatmaları ile daha yakıcı bir hal almıştır. Solun (bugünkü reformcuların) ekonomik, siyasi ve toplumsal alandaki fikirleri bu savaş koşulları altında şekillenmiştir. Bugün reformcu olarak bilinen ve Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık gibi mevkilere kadar yükselen kişiler, devrim öncesinde göreceli olarak medreselerde daha düşük düzeydeki mevkilerde bulunan ulemalardan oluşmaktadır. Böyle bir kökenden gelmeleri de, bugünkü siyasi fikirlerinin oluşumunda önemlidir. Bu grup, devrimden önce 1960'larda Şah'a karşı, Humeyni'nin yanında mücadeleyi yükselten kadrolardan oluşmaktadır. Daha o dönemde, Humeyni'ye yakınlıkları ile bilinmektedirler. Bu kadrolarda yer alanlar, devrimden sonra da Humeyni'ye çok yakın durmuşlar ve dini liderin bürosunda yüksek mevkiler edinmişlerdir.¹¹⁰

Grup, devrim sonrası ikinci Cumhurbaşkanı seçilecek olan Recai ile hapisanelerde birlikte caza çekmiş ve yeni Cumhurbaşkanıya yakın olacak kişilerden üyelere sahiptir. Örneğin, ülkede ikinci Cumhurbaşkanı seçilen, devrimde görev alan Recai, Beni Sadr'ın kaçmasından sonra, 1981 yılında hükümeti kurduğunda sol kanadın bu üyelerinin büyük bölümüne hükümette görevler vermiştir. O dönemde solun önemli örgütleri arasında bulunan İran İslam Devriminin Mücahitleri Örgütü'nün Genel Sekreteri Muhammed Selameti Tarım Bakanı olmuştur. Yine, grubun bir diğer önde gelen üyesi Behzad Nebevi ise devlet bakanlığı ve hükümet sözcülüğü yapmıştır. Daha sonra ise, Meclis sağcı olan Ali Ekber Velayeti'nin başbakanlığını reddederek, Mir Hüseyin Musavi'nin Başbakan olmasından yana tavır alır. Bu yeni kurulan hükümet içerisinde solcu bakanlar da bulunmaktadır ve hükümet yukarıda da belirtildiği gibi savaş durumundan dolayı çeşitli ekonomik tedbirler almak zorunda kalır. Bu tedbirlerden birisi de, ekonominin merkezi olarak kontrol edilmesidir. Özellikle savaş koşullarından dolayı sistem, merkezi ekonomiyi güçlendirir ve kupon sistemini getirir. Muhafazakarların denetiminde olan ve geleneksel ticaret sınıfının bir araya geldiği çarşı esnafı, uygulanan bu politikaları komünizm olarak yorumlar. Muhafazakarlardan gelen bu tür itirazlar, Humeyni'nin araya girmesiyle solun lehine bir şekilde çözülür. Humeyni, burada açık bir şekilde şimdinin reformcuları tarafını destekler. Çünkü o dönemde, ABD'ye karşı olanlar, rejimin kendi kendine yeterliliğini savunanlar sol

---

¹¹⁰ Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s. 54

olarak adlandırılırlar. Bir neden bu ise, bir diğ er neden de Humeyni'nin iki taraf arasında bir uzlaş ı sağ lama zorunluluğ udur. Savaş koş ulları da göz önüne alınd ığında, Humeyni bu yönde bir karar vermek durumunda kalmış tır. Savaş yılları sürecinde Baş bakan Musavi'nin önderliğinde önemli bir başarı kazanan bu grup, yine yarg ı erkinin de desteğ ini alarak yerini sağ lamlaşt ırır. Ekonomik sorunların baş göstermesiyle birlikte planlı ekonomi konusunda karşı çıkanlara rağmen, Humeyni'nin de kendilerini destekleyen fetvaları ile devlet kademesinde önemli bir yer edinen sol, savaş boyu muhalefetsiz bir politika sürdürür.¹¹¹

Ama, bu politikalar, özellikle “ 1987-89 yıllarında, ekonominin daha da kötüleşmesiyle başarısız olur. Bu sırada, petrol fiyatlarının da gerilemesiyle bunalım ağırlaşınca, sol, artan yoğun eleştiriler ve ekonominin zorlamaları sonucu istemeye istemeye piyasacı politikalarla iç ve dış borçlanmaya evet demek zorunda kalır.”¹¹²

Burada, sol diye belirttiğ imiz bugünün reformcularının, bugün serbest piyasa ekonomisini nasıl destekler bir hale geldiklerinin kökenlerini görebiliriz. Reformcular, o dönem devletçi bir ekonominin aktif uygulayıcılarıdır. Fakat yukarıda da belirtilen nedenlerden dolayı yavaş yavaş ekonomik anlamda bugünkü fikirlerini oluşturmaktadırlar ve bir anlamda muhafazakar karşıtlarının ekonomik politikalarıyla örtüşmektedirler.

Yine “ 1989 Anayasa değ iş ikliğ i ile Baş bakanlık makamını kaldırıp, Cumhurbaşkanını doğ rudan yürütmenin baş ı yapan Rafsancani, böylece solun büyük bir mevzisini elinden alır. Humeyni'nin ölümünün ardından Dini Lider olarak Hamaney'in, Yarg ı Erki başkanlığına muhafazakar Ayetullah Muhammed Yezdi'yi atamasının ardından sol diğ er bir güçlü mevzisini de kaybeder. Sadece Meclis'teki grubu elinde tutan sol, savaşın sona ermesinden sonra ortaya çıkan ağır ekonomik bunalımın müsebbibi olarak görülür. Cumhurbaşkanlığına seçilen Rafsancani de, ekonomik yeniden onarımı sağ lamak için gereksinim duyulan iktisat politikalarına kesin karşı çıkacağını bildirdiğ i sola karşı, 4. Meclis seçimlerinde¹¹³ muhafazakarlarla ittifak yapar. Bunun sonucunda, yapılan seçimlerden sol büyük bir yenilgiyle çıkar. Bunda elbette, (milletvekilliğ i için)solun 80 kadar adayının - bunlardan 40 kadarı o anki mevcut 3. Mecliste milletvekiliydi – muhafazakarların kontrolü altında olan Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından veto edilmesinin de etkisi vardır.¹¹⁴ Ancak en önemlisi, seçmenin desteğ ini kaybederler ve bu yüzden adaylığ ı onaylananlar da seçmenden destek bulamazlar.”¹¹⁵

¹¹¹ a.g.e. , s. 55

¹¹² a.g.e. , s. 55

¹¹³ Seçimler 10 Nisan 1992'de yapıldı. Meclisin çoğunluğ u muhafazakarlardan oluştu.

¹¹⁴ Ülkede, seçimlerde yarışacak milletvekili adaylarının bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Anayasayı Koruyucular Konseyi bu özellikleri taşımadıklarından dolayı adaylıklarını veto edebiliyor. Konsey daha çok muhafazakarların kontrolünde olduğ undan reformcu adaylar bazen daha seçimlere girmeden elenebiliyorlar.

¹¹⁵ a.g.e. , s. 55

Reformcuların bu seçimleri kaybetmesi, aynı zamanda kabuk değiştirmelerinin de başlangıcı olmuştur. Artık, eski politikalarını yavaş yavaş terk ederler. Bazı konularda daha önce savunduklarının tam tersini savunmaya başlarlar. Kendileri ve kendilerine “yakın örgütlerin meşrulukları, devrimin ABD aleyhtarı doğasından kaynaklanmaktadır. Ancak son yıllarda reformcuların,” tam da reformcu diye insanların kafasında kalan söylemle “muhafazakarların aksine, ABD ile ilişkilerin ulusal çıkarlara zarar vermemesi ve karşılıklı eşitlik temelinde kurulması fikrine sıcak baktıklarını söylemek mümkündür. Reformcular bunu, bazen açık bazen gizli savunuyorlar.”¹¹⁶

1992 yılından Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçildiği 1997 yılına kadar iktidardan uzak kalan reformcuların fikrinsel bağlamda değişimini, bu konuda araştırmaları ile tanınan Sami Oğuz ve Ruşen Çakır şöyle anlatmaktadırlar:

“İç politikada’ siyaset sahnesinden silindikten sonra diğer gruplarla diyalog vb. konularda daha demokratikleşmiş bir görüntü veren Militan Din Adamları Birliği (MRM) ve diğer sol grupların, iktidara gelmeleri halinde tekrar katı çizgilerine döneceklerinden korkuluyordu. Çünkü batı kültürel saldırısının yarattığı tehlike konusunda muhafazakarlarla aynı görüşleri paylaşıyorlardı. Ancak Hatemi'nin seçilmesinden beri bu konuda ciddi bir sınav verdiler ve en özgürlükçü politikaları savunur oldular.

Ekonomide toplumsal adaleti büyümenin önüne koyan sol, genel olarak piyasa ekonomisine karşı ve devlet güdümünde karma ekonomiden yanadır. Özelleştirmeyi tamamen reddeden ve Rafsancani döneminde zaman içinde azaltılan yoksul kesimlere yönelik sübvansiyonları destekleyen, ithal ikameci ekonomiyi savunan sol kanat, hükümetin denetiminde olmaları kaydıyla yönetimde teknokratların istihdamına karşı çıkmıyor. Dış politikada ise gerekirse yalıtılmışlığı göze alarak, devrim ihracı ve ABD aleyhtarı bir politikayı tercih ediyorlardı. Ama daha önce de değindiğimiz gibi bu politikaları tamamen değiştirdi ve Hatemi, göreve geldikten sonra başlattığı gerginlikleri giderme, detant ve uygarlıklar arası diyalog politikaları ile İran rejimine büyük bir uluslararası açılım ve prestij sağlamayı bildi. Hatta bu açıdan bakıldığında, Hatemi hükümetinin dış politikada iç politikadan daha başarılı olduğunu söylemek bile mümkündür.”¹¹⁷

Yukarıda da belirtildiği gibi, bugünün reformcularını oluşturan sol gruplar belirli bir dönem yani 1992'den 1997'ye kadar bir sessizlik içerisinde ve daha sonra 1997 yılında bir çok farklı grubun oluşturduğu koalisyonla seçimden zaferle çıkıyorlar. Ve bugünkü anlamda reformcu hareketin etkinliği başlıyor. Fakat, 1997 yılı ve sonrasındaki gelişmelere bakmadan önce, reformcuların hangi gruplardan

¹¹⁶ a.g.e. , s. 56

¹¹⁷ a.g.e. , s. 57

meydana geldiğine, bu grupların nereden geldiklerine ve yine bu grupların koalisyonun uyguladığı politikayı nereye kadar desteklediklerine bakmakta yarar var.

7. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapıldığı 23 Mayıs 1997’de, 23 Mayıs Cephesi ya da Reform Cephesi diye adlandırılan geniş siyasi yelpaze içerisinde bir çok farklı dernek, grup ve yapı bulunmaktadır.¹¹⁸

İncelenecek gruplar, siyasi olarak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Hatemi’nin destekçileri arasındadırlar. İran’da Anayasa; partilerin, derneklerin, azınlıkların veya diğer grupların dernek veya parti kurulmasına izin verir. Fakat, bu tür yapıların nasıl oluşturulacağına dair yasalar 1981 yılında kararlaştırılmasına rağmen 1989 yılına kadar genelde uygulanmaz. Mevcut yasaya göre, herhangi bir mesleki örgüt ya da siyasi parti aktif bir şekilde faaliyete başlayıp, faaliyetlerini sürdürebilmek için, İçişleri Bakanlığı bünyesinde bulunan ve adını da siyasi partiler yasasının 10. maddesinden alan 10. Madde Komisyonu¹¹⁹ndan izin alması gerekir. Hatemi’nin Cumhurbaşkanlığına kadar bu Komisyon, 39 parti, dernek ve meslek örgütüne izin vermişken, Hatemi’nin iktidara geldiği 1997 yılından 2000 yılına kadar bu alanda izin alıp faaliyet yürütmeye başlayan parti, dernek, mesleki kuruluş sayısı da önemli bir artış göstererek 103’e ulaşır.¹²⁰ Ülkede partilerin, derneklerin, meslek kuruluşlarının bu kadar çoğalmalarının bir nedeni de reformcuların başından beridir devamlı altını çizdikleri sivil toplum örgütlerinin çoğaltılmasıdır. Özellikle Humeyni’nin ölümünden sonra, anti-şeriatçı veya farklı zeminlerde olan bir çok dergi yayımlanmaya başlamıştır.¹²¹

İran ‘da, Şahlık döneminde de siyasi parti yasağı vardır. Ulemanın da etkisiyle, devrimin yapıldığı ilk bir iki yıl dışarıda bırakılırsa, siyasi parti terimi batıdan gelme bir terim olduğu için buna şiddetle karşı çıkmıştır. Muhafazakar

---

¹¹⁸ Militan Din Adamları Birliği, İslami İran Katılım Cephesi, İran Yeniden Onarım Partisi, İslami İş Partisi, İslami İran Dayanışma Partisi, İran İslam Devriminin Mücahitleri Örgütü, Birliği Güçlendirme Bürosu İşçi Evi, İslami İran Öğretmenler Birliği, İslami Üniversite Öğretim Üyeleri Birliği, İslami İran Mühendisler Birliği İran Tıp Dernekleri Birliği, Sanayi Yöneticileri Birliği, Meclis İmamın Çizgisindeki Milletvekilleri Birliği, Meclis Milletvekilleri Birliği, İmamın Çizgisindeki Güçler Koalisyonu, İslami Kadınlar Birliği, İslam Cumhuriyeti Kadınlar Derneği

¹¹⁹ Genel savcı, siyasi adli konsey, İçişleri Bakanlığı temsilcileri ile meclisin adı geçen komisyona gönderdiği iki milletvekilinden oluşur.

¹²⁰ a.g.e. , s. 181

¹²¹ Ferhad İbrahim-Heidi Wedel (Der.), Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 182

kesimin, özellikle 1997-2000 yılları arasında uğradığı yenilgiler bir taraftan elinde olan imkanlara bakıldığında siyasi parti oluşturması çok basit görünmektedir. Fakat, muhafazakarlar bu fikre, özellikle yukarıda belirtilen nedenden dolayı hala çok soğuk bakmaktadırlar. Çünkü hala modern bir terim olarak algılanan siyasi partinin ülkede ulemanın prestijini aşındıracağı düşünülmektedir. Muhafazakar kanadın bu kadar uzak durduğu siyasi parti terimine, reformcuların yaklaşımı çok farklıdır. Reformcular önlerinde duran bu imkanın bilincindedirler ve bu imkanı sonuna kadar kullanma taraftarıdır. Bu araçları kullanarak muhafazakar ulemanın ülke siyaseti üzerindeki etkisini bir derece de olsa kırmaya çalışmaktadır. Reformcular bu dönemde , 1990'ların sonuna doğru, yapılan meclis seçimlerinde de, meclis içi grup oluşturmada da bütün bu imkanlardan yararlanmaktadırlar ve muhafazakarlara karşı duracak daha geniş cephe oluşturmaya çalışmaktadırlar.¹²²

Daha önce de belirtildiği gibi, devrimin yapılmasından hemen sonra kurulan ve 1989 yılında Rafsancani ve Hamaney'in, devrimin dini lideri Humeyni'den izin alarak faaliyetlerine son verdirdikleri Cumhuri İslami Partisi'nden sonra, İran politik arenasında siyasi bir yapı olarak adlandırılacak her hangi bir faaliyet yürüten örgütlenme kalmamıştır. Elbette, burada başından beridir belirttiğimiz sağ ve sol ulema örgütleri, İran Özgürlük Hareketi ve İran Devrimi'nin Mücahitleri Örgütü bu sınıflandırmanın dışında tutulmuştur. Zaten onlar bir anlamda yarı dernek yarı parti olarak isimlendirilmektedir.¹²³

1989 yılından itibaren ise, uygulamaya konulan siyasi partiler yasası dayanak gösterilerek yeni siyasi örgütler kurulmaya başlanır. Bu oluşumlar, 1997'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce, özellikle mesleki-siyasi örgütlenmeler şeklinde iken, bu tarihten sonra Hatemi hükümetinin kullandığı siyasi gelişme sloganı çevresinde siyasi parti niteliğini alırlar.¹²⁴

4. Militan Din Adamları Birliği

Bu yapı, iç politikada Ruhaniyun diye de anılan ve ulemalardan oluşan bir örgüttür. Muhafazakarlar ile yaşanan çatışmalarda daha ılımlı bir tavır sergilemiştir. Reform hareketinin lider kadrosunda yer alan, eski Cumhurbaşkanı Hatemi de bu

¹²²Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s. 182

¹²³ a.g.e. , s. 182

¹²⁴ a.g.e. , s. 182

örgütün üyeleri arasında bulunmaktadır.¹²⁵ 1992 yılında yapılan 4. meclis seçimleriyle birlikte ülke siyasetinde etkisini kaybeden sol ulema, 1996 yılında yapılan meclis seçimleri ve bir yıl sonra yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile siyasi olarak güçlü bir şekilde geri döner. Daha önce de değinildiği gibi, sol diye anılan grubun asıl omurgasını CRM'den ayrılan ulemaların kurduğu MRM oluşturmaktadır. Ayrılmaya varan süreç hakkında Sami Oğuz ve Ruşen Çakır şunları belirtmektedirler:

“Humeyni'nin izniyle CRM'den ayrılarak Mart 1988'de kurulan MRM'nin kurucularının bazıları Humeyni'nin bürosunda çalışan din adamlarıydı. Kurucuları arasında üçüncü dönem Meclis başkanlığını yürüten ve 2000'de reformcular tarafından yeniden bu göreve seçilen, grubun genel sekreteri Hüccetülislam Mehdi Kerrubi, 1997 ve 2001 yıllarında seçilerek iki dönem Cumhurbaşkanlığı yapan Muhammed Hatemi, kapatılan Selam gazetesinin imtiyaz sahibi ve yayın yönetmeni Hüccetülislam Musavi Hoeyniha, eski İçişleri Bakanı ve Lübnan Hizbullahı'nın kurucusu Hüccetülislam Ali Ekber Muhteşem, Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı Bürosu Başkanı Hüccetülislam Muhammed Ali Abtahi. Bu kişiler devrimde önemli roller almış insanlardır. Örneğin, Hüccetülislam Musavi Hoeynina ABD büyük elçiliğini işgal eden radikal öğrencilerin sözcüsü ve ruhani lideri olarak ünlenmiş ve grupla Humeyni arasındaki iletişimi sağlamıştır.”¹²⁶ Yine, Selam gazetesi bu grubun düşüncelerini ilan ettikleri bir gazetedir ve 1999 yılında kapatılması aynı yıl meydana gelen öğrenci olaylarına neden olmuştur. 4. Meclis seçimlerinin yapıldığı 1992 yılında siyasi faaliyetlerine ara veren grup, 1996'da yeniden siyasi faaliyet yürütmeye başlamıştır.¹²⁷

MRM, reformcu hareketin ülkede fikirsel olarak ilerlemesini ve yeni destekler kazanmasını sağlayan ve hareketin entelektüel alt yapısını oluşturan en önemli örgütlerden birisidir. MRM'nin diğer reformcu yapılar içerisinde farklı bir özelliği ise, reform hareketinin önder kadrolarını içinde barındırıyor olması ve reform hareketinin geleceğine aktif olarak en çok şekil veren örgütlerden biri olmasıdır. Bu bağlamda, diğer yapıları birleştirici ve sevk edici bir özelliğe sahiptir.

5. İran Devrimi'nin Mücahitleri Örgütü

Bu siyasi yapı, ulemanın önde gelen isimleri tarafından 1979 yılında kurulmuştur. Grup, 1980'lerin başlarında İran siyasetinde belirli temsil hakkı elde etmiştir. Fakat daha sonra, 1982 yılında grup, içinde meydana gelen çeşitli anlaşmazlıklardan dolayı siyasal etkisini zaman içerisinde yitirmeye başlar. 1986

¹²⁵ Başkavak, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset, s. 64

¹²⁶ Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s. 58

¹²⁷ a.g.e. , s. 59

yılında ise, grubun İran devleti ile ilişkilerini düzenleyen temsilcisinin, grubun dağıldığını bildirerek istifa etmesi ile grubun siyasi rolü de bitmiş olur. Daha sonraki süreçte, 1980'ler boyunca grubun bazı üyeleri Irak ile savaşta aktif görev almışlar, bazı üyeleri ise 1990'ların başında İçişleri Bakanlığı'na başvurarak yeni parti kurma izni alırlar. Bu yeni oluşan grup uluslararası ilişkilerde dış ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel politikalarda daha ılımlı yaklaşımları benimsemektedir. 1996 seçimlerinde MRM'den bağımsız aday çıkaran grup, 2000 seçimlerinde reformcuların birlik şeklinde oluşturdukları 23 Mayıs Cephesi'nde önemli görevler alır. Ve, bu seçimler sonrası, grubun ideologları arasında bulunan Behzad Nebevi ve grubun bir diğer önde gelen üyesi Muhsin Armin, Tahran'dan milletvekili seçilirler. Bu grubun yaptığı yayın faaliyeti reformcular açısından çok büyük önem taşımaktadır.¹²⁸

6. İşçi Evi

Bu yapı, sendikalaşmaya pek de sıcak bakmayan İran Devrimi'nin hemen ertesinde oluşturulur. 1991 yılında resmi olarak çalışmalarına başlayan örgütün kurucuları arasında bir dönem Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı da yapmış olan Hüseyin Kamali de bulunmaktadır. İş ve işçi sorunları üzerine ağırlık veren grup, İş ve İşçi isimli bir de yayın organına sahiptir. Bu yayın organı, aynı zamanda reformcu cephenin elinde bulundurduğu önemli bir güçtür.¹²⁹

7. İslami İş Partisi

1999 yılının başlarında kurulan bu partiyi oluşturan grup, İşçi Evi çevresinden çalışma yürüten kişilerden oluşmaktadır. Bu grubun, İşçi Evi ile organik bağı vardır. Bu yapının özelliklerinden birisi; Onarım diye bilinen yapı ile birlikte Rafsancani çevresine yakın duruşudur. Ruşen Çakır ve Sami Oğuz, bu yapının ülkede işçi hakları için verdiği mücadele ile tanındıklarını belirtir.

8. İslami İran Dayanışma Partisi

¹²⁸ a.g.e. , s. 59-60

¹²⁹ a.g.e. , s. 185

Bu yapı, daha önce de belirtildiği gibi, 1997 yılında Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra 1998 yılında kurulmuştur. İçerisinde reformcu birçok milletvekilini de barındıran örgütün, ayrıca "Dayanışma" adında bir de yayın organı vardır.¹³⁰

9. İran İslam Cumhuriyeti Kadınlar Derneği

Derneğin kuruluş tarihi eskidir. Dernek, 1989 yılında kurulmuştur fakat genellikle seçim süreçlerinde politikaya dahil olur. Dernek, ülkede kadın haklarının iyileştirilmesini amaç edinmiştir. 1997 yılında yapılan ve Hatemi'nin kazandığı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde reformcuları desteklemiştir.¹³¹

10. İslami Kadınlar Birliği

İran Kadınlar Derneği ile yaklaşık aynı amaçlar çerçevesinde çalışmalar yürütmektedir. Kadınlar Birliği de Hatemi'nin Cumhurbaşkanı olmasından sonra kurulmuş bir örgüttür. Siyasi olarak çok güçlü olduğu söylenemez.¹³²

11. Birliği Güçlendirme Bürosu

Ana gövdesini öğrencilerin meydana getirdikleri bir örgütlenmedir. Ülkedeki öğrenci derneklerinin birleşiminden oluşan bir federasyon niteliğindedir. Reformcu cephe içerisinde önemli bir yer sahiptir. Toplumun en hareketli kesimlerinden oldukları için gençler seçim süreçlerinde önemli bir rol oynamışlardır. Muhafazakar gruplarla sokak çatışmalarının yaşandığı 1999 Temmuz'unda meydana gelen öğrenci hareketlenmesinden sonra bazı üyeleri tutuklanmıştır. Sadece öğrencileri değil, mezunları da içinde barındıran bir yapıdır. Bu yüzden de reformcular açısından çok önemli kabul edilen bir yapıdır.¹³³

¹³⁰ a.g.e. , s. 187

¹³¹ a.g.e. , s. 187

¹³² a.g.e. , s. 187

¹³³ a.g.e. , s. 188

12. İslami İnan Katılım Cephesi

Bu siyasi örgütlenme “1989’dan sonra kurulup da, şimdiye kadar ülke çapından seçimlerle belirlenmiş delegelerin katılımıyla genel kongresini yapan ilk siyasi örgüttür. Katılım Cephesi’nin 20-21 Temmuz 2000’de Tahran’da yapılan 1. Genel Kongresi’nde Genel Sekreterliğe Tahran Milletvekili Muhammed Rıza Hatemi seçildi.

I. Kongre’ye kadar partinin siyasi büro başkanı olan, Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi’nin kardeşi Rıza Hatemi, kongrenin ilk günü yaptığı konuşmada parti yerine cephe olarak örgütlenmeyi tercih ettiklerini anlatırken, bunun iki nedeninden birinin, 23 Mayıs Cephesi içindeki güçlerin birliğini korumak olduğunu ve 18 Şubat 2000 milletvekili seçimlerine kadar geçen sürede asgari program üzerinde anlaşma ilkesini uyguladıklarını belirtir. İkinci olarak ise, halkın tarihten gelen inançları ve partilerle ilgili geçmişteki kötü hatıralar nedeniyle cephe türü örgütlenmeyi seçtiklerini söyler.¹³⁴

Ülkede, yukarıda da söylenen çekinceler göz önüne alındığında, belirli hareketlerin parti işlevi gören belirli örgütlenmeler yaratarak siyasal sisteme katılmaya ve onu kendi toplumsal görüşleri çerçevesinde dönüştürmeye çalıştıkları bir gerçektir. Bu bağlamda, İslami İnan Katılım Cephesi de 1997 seçimlerinde Cumhurbaşkanı seçilen Hatemi’nin tarafında siyasi faaliyet yürüten ve seçimlerde reformcular açısından önemli görevler alıp, yerine getiren bir yapıdır. Bu hareketin reformcular açısından bir çatı görevini yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Farklı çizgilerdeki fikirlerin bir araya gelerek daha yoğunluklu bir politik güç oluşturmaları ve reformcu hareketin daha da güçlü bir hale gelmesinde bu yapının önemli bir katkısı vardır.¹³⁵

13. Dini Aydınlar ve Gazeteciler Koalisyonu

Bu grup, daha çok reformcu adayları destekleyen yazarlar ve gazetecilerden meydana gelmektedir. Grubun içerisinde tam bir birlikten söz edilemez. Sadece bazı adayların desteklenmesi konusunda hem fikir oldukları vurgulanabilir. Ülkede felsefe alanında tanınmış birisi olan Abdulkerim Suruş da bu

¹³⁴ a.g.e. , s. 188

¹³⁵ a.g.e. , s. 194

grubun içinde bulunmakta ve bu grup, siyasi ve sosyal fikirleri bakımından İran Devrimi'nin önderlerinden olan Ali Şeriatî'nin görüşlerine sıcak bakmaktadır.¹³⁶

E. 1996 Meclis Seçimleri

1. Seçim Öncesi Genel Durum ve Seçimlere Giden Sürec

“8 Mart ve 19 Nisan 1996'da, İran, 1979 Devrimi'nden sonraki beşinci Meclisini seçmiştir. İslam Cumhuriyetinde Meclis seçimleri çoğu zaman sanıldığından çok daha önemlidir. Çünkü, Meclis 1979 Anayasasına göre güçten yoksun değildir.”¹³⁷

Ülkede, Cumhurbaşkanlığı ve Meclis arasındaki güçler dengesine bakıldığında, Cumhurbaşkanlığının özellikle son yıllarda bazı konuların Mecliste yasalararak toplumsal alanda uygulama imkanı bulması çerçevesinde - bu konuları örnek ekonomik kalkınma ve refah politikaları ve yabancı sermayenin ülkeye girişi gösterilebilir - Meclis tarafından engellenebilmektedir. Bu bağlamda Meclis, Rehber Humeyni'nin ölümünden sonra, devletçilik politikalarının toplumdaki en örgütlü savunucularından birisidir. Bu konu, 1996 seçimleri öncesinde Mecliste çoğunluğu oluşturan muhafazakar milletvekillerinden birisi tarafında şöyle ifade edilmektedir: “Mart – Nisan 1996'daki oylama sonucu, 1997'de öngörülen Cumhurbaşkanlığı seçimini büyük ölçüde etkilemektedir.”¹³⁸ Bu çerçevede, bu tarihte yapılacak olan milletvekili seçimlerinin sonuçları daha sonraki bir tarihte –1997'de– yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimleri için bir ön gösterge olarak alınabilir.

Ülkenin önde gelen gazetelerinden Resalet, yapılacak Meclis seçimi öncesinden seçimlerden kimlerin aday olup olmayacağını şöyle tasvir etmekteydi:

“ Rafsancani bir dönem daha göreve talip olamazdı ve genel kanaate göre 1992'den beri çoğunluğu elinde bulunduran, muhafazakar sağın öteki önemli liderlerinden Meclis Başkanı Natık Nuri onun yerini almayı düşünüyordu. Gözlemciler göre sonuç muhafazakarlar açısından çok önemliydi. Ali Ekber Natık Nuri'nin itibarı 1995 Temmuzundan beri, Ayetullah Mehdevi Keni'nin Militan Din

¹³⁶ a.g.e. , s. 194

¹³⁷ Anayasa maddelerinin üçte birini Meclisle ilgili maddeler oluşturur ve Meclisi feshedebilecek tek otorite Devrimin Rehberidir. Bkn. Dorri Necefabadi, “Nezaretve meclis-i şura-yi islami” , Fasılname Meclis-i şura-yi islami, 1, 1372/ 1993, s. 65. (aktaran Fariba Adelhkhah, İran'da Modern Olmak, İstanbul : Metis Yayınları, 2001, s. 110)

¹³⁸ Resalet Gazetesi, 5. 11. 1374 / 1996 (aktaran Adelhkhah, İran'da Modern Olmak, s. 111)

Adamları Topluluğu'ndan istifasıyla ve özel mülkiyete saygı, siyasal partilerin kurulması ve Velayet-i Fakih gibi bazı önemli konularda muhafazakar çoğunluk arasında baş gösteren fikir ayrılıkları nedeniyle biraz sarsılmış olsa da, muhafazakarların başarısı onu çok güçlü bir konuma getirebilirdi.”

Bu seçimler için hazırlıklar, kampanyalar daha 1995 yılının ortalarında başlatılmıştır. Muhafazakarların ve reformcuların özel olarak vurgu yaptıkları alanlar - özellikle iç siyaset, dış politika ve ekonomi konunun dışında tutulursa – gençler ve kadınlardır. Daha çok, iki tarafın da gençlerinin özellikle de üniversiteli, eğitim almış gençlerinin, bu kampanyalarda yer aldıkları gözlemlenmiştir. Üniversiteler ve camilerde düzenlenen toplantılar daha çok ya reformcuların ya da muhafazakarların kontrolünde veya çevresinde olan gençlik dernekleri tarafından düzenlenir. Ülkede toplumsal hayattaki çelişkiler daha çok toplumsal mücadelelerin kaleleri haleni gelen üniversitelerde somutlanır. Örneğin, fikirleri daha çok reformcular tarafından takip edilen, kabul gören ve bağımsız filozof olarak tanınan Abdulkerim Suruş, 1995 yılının sonbaharında, muhafazakar kanadın önemli temsilcilerinden olan Ayetullah Cenneti'ye yakınlıklarıyla bilinen Ensar-ı Hibullah grubu tarafından bir toplantıda tartaklanır. Bu olay, iki taraf arasında polemik ve gerginliklerin zaman zaman şiddet kullanılmasına kadar gidebileceğinin göstergelerinden birisidir. Yine, kadın hakları gibi konular, reformcular için üzerine gidilen ve seçimlerde kendilerine belirli bir avantaj sağlayan alanlardır.¹³⁹

2. 1996 Meclis Seçimleri Ve Sonuçları

İslami sol, diğer adıyla reformcular, bir önceki Meclis seçimlerinde – 1992 seçimleri – parlamento dışında bırakılmıştır. 1992 seçimlerinde ve daha önce yapılan Meclis seçimlerinde sürecin nasıl işlediğini iyi bilen reformcular, bu defa şanslarının seçime girebilmek için adayların yeterliliğini ölçen AKK'de kalmaması için daha geniş çaplı bir mücadele başlatırlar. Yürütülen seçim çalışmalarıyla önemli bir güce erişen reformcular, aynı zamanda AKK'nin, milletvekili adaylarını kendilerinin belirli bir güce ulaşmalarından dolayı daha sıkı bir denetime tabi tutacağına da bilincindedirler. Ve bu amaç doğrultusunda, reformcuların en çok bilinen ve düşünsel anlamda hareketin de yürütülmesinde önemli katkıları olan

¹³⁹ Adelkhah, İran'da Modern Olmak, s. 111

Militan Din Adamları Birliği, reformcular adına seçimlerde yarışacak bir liste hazırlar. Bu adaylar, reformcular tarafından büyük oranda kabul görür.

Diğer taraftan, muhafazakarlar da seçim çalışmalarını sürdürmektedirler. Bu süreçte muhafazakarların Cumhurbaşkanı adayları olan Meclis Başkanı Natık Nuri'nin, muhafazakarlara yakınlıkları ile bilinen televizyonlarda, gazetelerde, dergilerde ve diğer kitle iletişim araçlarında propagandası yapılmaktadır. Bu bağlamda muhafazakar kanadın Cumhurbaşkanı adayı belli olduğu için, Meclis seçim kampanyaları ve Cumhurbaşkanlığı kampanyaları iç içe yürütülür. Seçim öncesi süreçte taraflar arasında büyük bir rekabet yaşanır. Bu süreçte gelişen olayların – muhafazakarlar ile reformcular arasındaki çekişmenin – boyutlarını İranlı yazar Fariba Adelkhah şöyle anlatmaktadır:

“İran'ın yeniden yapılanmasıyla ilgili siyasal sahne belki hiç bu kadar açık olmamıştı. Sonuçta 270 sandalye için başvuran 5.359 kişiden 3.228'i kabul edilmişti.¹⁴⁰ Ayrıca bu adayların dayandıkları çeşitli gruplar arasındaki rekabette ilk kez su yüzüne çıkmıştı. Birinci tur için katılım oranının, daha önceki seçimlere göre belirgin biçimde yüksek olmasını açıklayan birçok neden vardı. Resmi rakamlara göre bu rakam 1992'de % 65 iken % 74'e yükselmiştir.¹⁴¹ Fakat Tahran'da çekimser oy oranının oldukça yüksek çıktığını da belirtmek gerekir (% 38). Bu veriler muhtemelen biraz bulanıktır. İran'da gerçek anlamda seçmen listesinden söz etmek mümkün değildir. Ama her şeye rağmen, özellikle taşradaki kampanya atmosferi, katılım oranının yükseldiğini doğruluyordu ve birinci tur, Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin, adayların seçimi konusunda getirdiği kısıtlamalara rağmen gerçekten kıran kırana geçti... Birinci turda geçerli oyların üçte birini alan 140 milletvekili seçildi... Yararlandığı olanaklar dikkate alındığında ve selevi Rafsancani ile karşılaştırıldığında (1988'de oyların % 80'inden fazlasını almıştır.) Natık Nuri'nin performansının çok da başarılı olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. (oyların % 35.9'unu almıştır) Buna karşılık sağ kanadın az sayıda adaya başvuru izni vermesi ve medyanın olumsuz yaklaşımı nedeniyle Militan Dinadamları Birliği'nin haksız bulduğu bir yarışa girmeyi reddetmesi dikkate alındığında solun elde ettiği sonuçlar hiç de fena sayılmazdı.”¹⁴²

Bütün bunlardan sonra, ülkede seçim sonuçları ile ilgili çeşitli tartışmalar başlar. Bu tartışmaların merkezinde ise, iptal edilen seçim sonuçları yatmaktadır. Muhafazakarlar, seçimlerde başarı kazanan reformcu adayların; liberalizmi

¹⁴⁰ İran'da seçimlere katılabilmek için adaylar önseçim olarak da adlandırılabilen bir denetimden geçerler. Bu önseçim AKK tarafından yapılır. AKK, kimin seçimlerde milletvekilliği için yarışıp, yarışamayacağına karar verir. Bu konu ülkede her zaman iktidarın da meşruiyetinin sorgulandığı bir ortam yaratmıştır. Çünkü seçilmek isteyen herkes özellikle dini bakımdan belirli niteliklere sahip olmak durumundadır. Bu da seçimlere katılmak isteyen, fakat bu özelliklere haiz olmayanlar için bir engel teşkil etmektedir.

¹⁴¹ İran, 26.12.1374/1996 (Adelkhah, İran'da Modern Olmak, s. 114)

¹⁴² Adelkhah, İran'da Modern Olmak, ss. 114 - 115

savunmakla ve ABD'ye karşı düzgün (sert) bir politika izlemediklerini ileri sürerler.

Seçimlerden sonra herkes kendi zaferini ilan eder. Sonuçların tam belli olmadığı bir süreç yaşanır. Fakat buna rağmen 90 – 100 kadar milletvekilliğini muhafazakarların , 70 – 80 kadarını Onarımcıların (reformcuların içinde yer alan bir grup) ve geriye kalan 40 kadar milletvekilliğini ise reformcuların kazandığı açıklanır. Seçim sonuçlarına bakıldığında, reformcuların yeniden Meclise dönüş yaptıkları görülür. Kazanılan milletvekilliğinin ötesinde, bu, reformcular için bir zafer olarak değerlendirilir.¹⁴³

Fakat şu da belirtilmelidir ki; seçimlerin adil ve demokratik olduğu konusu ülkede her zaman üzerinde tartışılan bir durum olagelmiştir. Demokratik bir seçim sisteminde, adayların eşit koşullarda yarıştığı, ülke vatandaşlarının hepsinin seçme ve seçilme haklarının olduğu bir bütünden söz edilir. Ama, İran'da seçilecek adaylar daha çok bir önseçim ile belirlenir. Bu belirleme işlemini Anayasayı Koruyucular Konseyi ve İçişleri Bakanlığı yapar. İçişleri Bakanlığı'nın bünyesinde yer alan yerel konseyler başvuruların uygunluğunun denetlendiği en alt mercilerdir. Bu konseyler ise, daha çok büyük toprak sahipleri, tüccarlar, din adamları ve eski memurlardan meydana gelirler. Bu bağlamda halkın içerisinde kimlerin milletvekili seçileceğine daha çok varlıklı kişiler karar vermektedir. Bu durum ise, demokrasinin eşitlik ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Demokrasilerde herkesin seçme ve seçilme özgürlüğü varken, seçilecekler arasında önceden, özellikle mülk esasına dayalı bir eleme yapmak, demokrasilerin herkese seçme ve seçilme özgürlüğü ile bağdaşmamaktadır.

F. 1997 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

1. 1997 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine Giden Süreç

1997 Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde yapılan Meclis seçimlerinde, reformcuların tekrar Meclise dönmelerinin üzerinden yaklaşık olarak bir yıl geçtikten sonra, reformcular ikinci zaferlerini, 23 Mayıs 1997'de Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi ile kazanır.¹⁴⁴ Muhafazakarların adayı olan Meclis Başkanı Natic Nuri seçim çalışmalarına, Hatemi'ye göre çok daha avantajlı başlamıştır. Öyle

¹⁴³ a.g.e. , 120

¹⁴⁴ Oğuz, Çakır, Hatemi'nin İran'ı, s. 75

ki, Hatemi'nin kazanmasının toplumda nasıl bir etki yaptığını Fariba Adelkhah şöyle açıklamaktadır:

“Mayıs 1997’de İranlı seçmenler cumhurbaşkanlığına büyük bir oy çokluğuyla Muhammed Hatemi’yi getirerek bütün dünyayı ve belki de en çok kendilerini şaşırttılar. Sağın adayı Meclis Başkanı Ali Ekber Natık Nuri’nin zaferine kesin gözüyle bakılıyordu. Ülkenin karşı karşıya olduğu siyasal durumda bir kez daha bir fevkaladelik görünmüyordu. Oysa favori sayılmayan ve adaylığını geç ilan eden bir kişi, kadınlar, gençler ve hatta bu topluluğa bir karnaval havası veren çocuklardan başlayan yandaşlarının yoğun ve coşkulu seferberliğiyle bütün engelleri aşarak seçimi kazandı.

Birkaç ay sonra, 29 Kasım’da, milli futbol takımının Dünya Kupası finallerine katılmasını kutlama amacıyla benzeri heyecanlı ve coşkulu sahneler bütün İran’da yinelenildi. Ve futbolcular, Tahran’a döndüklerinde havaalanından Azadi Stadi’na helikopterle götürülürken günün kahramanlarının çığgınca karşılanmasına katılmak için güvenlik koridorunu zorlayanlar arasında kadınlar bile görüldü. Hiç kuşkusuz rahatsız edici kitle hareketleriydi bunlar...”¹⁴⁵

Ülkede, 1997 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri, yukarıda da belirtildiği gibi 1995 yılında daha da keskinleşen bir sürecin sonucu olarak muhafazakarların yenilgisiyle sonuçlanır. 1997 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin neler getireceği aslında ülkedeki kurumların işleyişi çerçevesinde çizilmiştir. Çünkü, bundan önceki iki Cumhurbaşkanı da bu makama Meclis Başkanlığı’ndan gelirler. 1993 yılında Anayasa değiştirilir ve Rafsancani ikinci kez Cumhurbaşkanı olur. Fakat, bunun bir üçüncüsü olmayacaktır. Bundan dolayı muhafazakarlar, daha 1995 yılında adaylarını belirlerler – dönemin Meclis Başkanı Ali Ekber Natık Nuri – ve seçim çalışmalarına başlarlar.¹⁴⁶

2. Seçimler

Reformcular seçim çalışmalarına, muhafazakarlara göre daha geç başlarlar. Bunda, bütün reformcu kanadın kabulleneceği bir adayın bulunamaması önemli bir rol oynar. Cumhurbaşkanı arayışları sürerken, reformcular bu teklifi ilk olarak İslam Devrimi’nin önde gelen isimlerinden olan, devrimden sonra 1981 yılından 1989 yılına kadar İran Başbakanı olan ve Başbakanlık kurumunun kaldırılması ile görevi son bulan Mir Hüseyin Musavi’ye önerirler. Kısa bir süre sonra Musavi, bu teklifi kabul edemeyeceğini açıklar. Bunun ardından, teklif ulemanın reformcu kanadının

¹⁴⁵ Adelkhah, İran’da Modern Olmak, s. 11

¹⁴⁶ Oğuz, Çakır, Hatemi’nin İran’ı, s. 75

örgütü Militan Dinadamları Birliği üyesi, Kültür ve İslami İrşad eski Bakanı Muhammed Hatemi'ye götürülür. Hatemi'nin öneriyi kabulü üzerine reformcu kanat da seçim çalışmalarını başlatır.¹⁴⁷

Seçim sürecinde reformcular ile muhafazakarlar arasındaki mücadelede, en önemli konulardan birisi; dini lider Hamaney'in, bazı konuşmalarında muhafazakar Cumhurbaşkanı adayı Ali Ekber Natık Nuri'den yana tavır almasıdır. Bu destek öyle bir boyuta ulaşır ki, reformcuların adayı Hatemi, bir konuşmasında; "eğer dini lider benim bu göreve uygun olmadığımı düşünüyorsa, bu fikrine uyacak ilk kişi ben olurum." diyerek Hamaney'e isterseniz adaylıktan hemen feragat ederim diye bir mesaj gönderir. Hamaney seçimler yaklaşana kadar verdiği demeçlerle her zaman muhafazakarların lehine açıklamalar yapsa da, seçimlerden birkaç gün önce tavrını değiştirir ve tarafsız demeçler vermeye başlar. Fakat, bu süreç içerisinde reformculara karşı verilen her demeç, muhafazakarlar tarafından örgütlenen Ensar-i Hizbullah gibi grupları cesaretlendirmiş, Hatemi'nin seçim kampanyaları bu gruplar tarafından saldırıya uğramıştır. Bu süreçte, sokağa hakim olan muhafazakarların desteğindeki bu tür yapılar reformcuların yaklaşık altı eyalette propaganda yapmalarını fiilen engeller. Yine, aynı grubun baskılarından dolayı Hatemi, ülkenin iki büyük kenti İsfahan ve Meşhed'deki mitinglerini yarıda bırakmak zorunda bırakılır. Seçim gününe doğru bu baskılar belirli alanlarda – özellikle üniversitelerde – çatışmalara dönüşür.¹⁴⁸

3. Seçim Sonuçları

1997 Cumhurbaşkanlığı seçimleri, ülkede son yıllarda yapılan katılımın en yüksek oranda olduğu seçimlerden biridir. Hatemi, Cumhurbaşkanı olduktan sonra Mecliste düzenlenen yemin töreninde yaptığı konuşmada bu konuyla ilgili şöyle söylemektedir:

"İran'ın yüce ve bilinçli halkının seçimlerde gösterdiği destansı ve muhteşem katılım, şu anda bana bu yemineki taahhütler ve sözlerin yerine getirilmesi için tüm halkın birleştiğini ve İslami İran için daha iyi bir gelecek kurmak niyetinde olduklarını söyleme cesareti veriyor."¹⁴⁹

¹⁴⁷ a.g.e. , s. 68

¹⁴⁸ a.g.e. , ss. 73 - 74

¹⁴⁹ Sami Oğuz, Gülümseyen İslam : Hatemi'nin Ağzından İran'da Değişim, İstanbul : Metis Yayınları, 2001, s. 17

23 Mayıs 1997’de yapılan ve katılım oranının % 88 olduğu Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların % 69.63’ünü alan reformcuların adayı Muhammed Hatemi seçimleri kazanır. Seçim sonuçları siyasetçiler olduğu kadar, halk içinde bir sürpriz olma niteliğini taşır. Çünkü, insanlar seçimleri kesin olarak muhafazakarların adayı Ali Ekber Natık Nuri’nin kazanacağını düşünürler. Seçimlerden önce yapılan kamuoyu yoklamalarının büyük çoğunluğu da Natık Nuri’yi önde göstermiştir. Fakat, seçim sonuçları bu anketlerin gerçeği yansıtmadıklarını ortaya koyar. Hatemi’nin bu başarısındaki arkasında çeşitli nedenler vardır. Bunlardan bir tanesi; Rafsancani gibi ülkede müesses nizamın temsilcilerinden birinin kendini desteklemesi ise diğeri de; kalabalık kitlelere siyasi, iktisadi ve sosyo – kültürel değişim sözü vermesidir.¹⁵⁰

---

¹⁵⁰Oğuz, Çakır, Hatemi’nin İran’ı, s. 77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. TÜRK BASININDA İRAN REFORMCU HAREKETİ

Basın, - özellikle gazeteler - modern toplumlarda kamuoyunun bilgilendirilmesinde en önemli araçlardan birisidir. Bu bağlamda gazeteler önemli bir işlevi yerine getirmektedirler. Gazeteler bu işlevlerini yerine getirirken olaylara belirli açılardan yaklaşır. Bu yaklaşımın çok farklı boyutları olduğu için, bir çok da gazete vardır.

Bugün, gazeteler, sadece kamuoyunu bilgilendirme görevi görmemektedirler, aynı zamanda kamuoyu da oluşturabilmektedirler. Burada, İran'daki reformcu hareketin incelenmesi sırasında üç farklı gazetenin kullanılmasında, gazetelerin belirli konulardaki kamuoyu yaratma işlevlerinin farklı olmasıdır. Bu açıdan, bir gazetede verilen bilgi, başka bir gazetede verilmeyebiliyor ya da farklı bir şekilde yer alabiliyor.

Burada incelenecek olan gazetelerden Cumhuriyet gazetesinin, belirli bir düşünsel çizgisi vardır. Bu çizgi batıcı, batı tipi parlamenter demokrasiyi savunan bir çizgidir. Bu bağlamda daha çok batı kaynaklı haberler verir. İncelenecek bir diğer gazete olan Hürriyet gazetesi belirli alanlarda Cumhuriyet gazetesi ile aynı yayın politikalarına sahiptir. Gazete yönetiminin siyasi,ekonomik ve kültürel gerekçelerinden dolayı belirli gündemlerde Cumhuriyet gazetesi ile aynı konuları ön plana çıkarabiliyor. Reformcu hareket bağlamında, Cumhuriyet konuya daha geniş yer ayırır. Fakat, Hürriyetin bu bağlamda verdiği haberler, daha çok varolan sistemi eleştirmek üzerinden hareket eder.

İncelenecek bir diğer gazete olan Yeni Şafak, hem Cumhuriyet'ten hem de Hürriyet'ten daha farklı bir yayın politikasına sahiptir. Yeni Şafak, izlediği bu farklı yayın politikası doğrultusunda Ortadoğu ile ilgili haberlere daha fazla yer ayırır. Bu bağlamda, incelenecek gazeteler içerisinde reformcu hareketi en çok gündemine alan gazete de Yeni Şafak'tır. Reformcu hareket ve muhafazakar hareket arasında bir denge gözetir. Fakat, daha çok muhafazakar hareketin yanında yer alır. Bunu

yaparken muhafazakar hareketin belirli hassas konulardaki politikalarına değinmek yerine, sürekli bir şekilde reformcu hareketin belirli alanlardaki başarısızlıklarını sayfalarına taşır. Bu gazeteleri seçmekteki amacım; yukarıda anlatılan üç farklı bakış açısını vermeleridir.

A. Reformcu Hareket'in Türk Basınına Yansıması : Ocak 1997

1. Yeni Şafak Gazetesi

Yeni Şafak gazetesi, bu dönem boyunca konu ile ilgili, İran'da gelişen olaylara ilişkin haberlere geniş yer verir. Gazete, incelenen diğer gazetelere oranla, İran'ı Türkiye gündemine en çok taşıyan gazetelerden birisidir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada da en kapsamlı bir şekilde incelenen ve detaylı yer verilecek gazetelerden birisidir.

1997 yılının başlarında, gazetede yer alan bir haber, gazetenin İran'daki reformcu -muhafazakar mücadelesi hakkında ki haber politikasına dair çeşitli fikirler vermektedir. Gazetede, "Paradoksal bir kanaat"¹⁵¹ başlığı altında yayınlanan haber şöyle devam etmektedir:

“ İran'da halkın rejimden memnun olmadığına ilişkin haberlere her zaman geniş yer veren çeşitli kesimlerin, aynı zamanda Türkiye'ye Amerika nezdinde İsrail'e endeksli ısmarlama bir önem kazandırması nedeniyle, bu rejimin devam etmesi gerektiği şeklinde paradoksal bir kanaate ihtiyaç duydukları ve bu nedenle de istekleriyle ihtiyaçları arasında çelişkiye düştükleri görülüyor.”¹⁵²

Haberde, özellikle ülkede yaşayanların, ülkenin yönetim biçiminden memnun olmadıkları konusu üzerinde durulmaktadır. Dönemin Türkiye hükümeti, Amerika ve İsrail üzerinden geliştirilen politikalar çerçevesinde eleştirilmektedir. Reformcular ve muhafazakarların seçim öncesi bir karşılaştırılması yapılmaktadır. Bu yapılırken “ halkın yönetimden memnun olmadığı” gibi konulardan bahsedilir. Bu konu, aynı zamanda belirli dönemlerde reformcular ile muhafazakarlar arasındaki mücadelede de değinilen politik bir alanda yer almaktadır. Bu zamana kadar - 1997 - genellikle devletin yönetim kadrolarını - diğer bir deyişle bürokrasiyi - oluşturanlar daha çok muhafazakar kanattan gelmektedir. Reformcuların eleştirdiği ekonomik politikalar,

¹⁵¹ Paradoksal Bir Kanaat, Yeni Şafak, 6 Ocak 1997, s. 8

¹⁵² Paradoksal Bir Kanaat, Yeni Şafak, 6 Ocak 1997, s. 8

ülkenin içinde bulunduğu iktisadi durum, halkın memnuniyeti bağlamında iki taraf arasındaki mücadeleyi göstermektedir.

Yine, özellikle bu haberin yanında verilen bir diğer başlık ise:

“Madem ki halk İran’daki rejimden memnun değil, dış güç odaklarının da İran’daki rejimden memnun olmadığı bilindiğine göre, bütün bu memnuniyetsizliklere rağmen, nasıl oluyor da rejim hala ayakta duruyor”¹⁵³.

İran’da, özellikle reformcular ve muhafazakarlar ekseninde yapılan tartışmalardan birisi de; ülkede bugün var olan sistemin devam etmesi veya bu sistemin belirli değişimlere uğraması gerektiği doğrultusundadır. Muhafazakarlar, 1979’dan bu güne uzanan süreç içerisinde kurulan kurumların politikalarını, aynı doğrultuda devam ettirmelerinden yanadır. Reformcu kanat ise, belirli konularda (iktisadi politikaların yeniden gözden geçirilmesi, kanunların yorumlanması, sosyo - kültürel hayatın çeşitlendirilmesi, uluslararası ilişkilerde izolasyonist politikaların yeniden gözden geçirilmesi) bu kurumların yön verdiği siyasetin değiştirilmesi için mücadele yürütmektedirler.

1997 yılının Ocak ayı içerisinde, ülkede yaklaşan seçimler dolayısıyla, İran iç politikasına yer veren gazete: “ İran’da seçim kıran kırana geçecek”¹⁵⁴ başlığıyla verdiği habere; “İran İrşad eski bakanlarından Seyid Muhammed Hatemi, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde resmen aday olduğunu açıkladı”¹⁵⁵ diye devam etmektedir. Burada, Ocak ayı içerisinde reformcular ve muhafazakarlar arasındaki mücadele, ikinci kez gazete sayfalarına taşınır. Bu süreçten sonra, reformcular ile muhafazakarlar arasındaki mücadelenin daha da yoğun bir şekilde devam edeceğinden bahsedilir. Gazete, haberde; Hatemi’nin açıklamalarında geçen “değişik gruplar ve siyasi şahsiyetler tarafından, gelecek Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olup, seçmenlere daha geniş bir aday yelpazesi sunulmasına katkıda bulunacağına inandırıldığı”¹⁵⁶ biçimindeki sözlerine yer verir. Hatemi, bu bağlamda, ülke politikasında 1997 yılına kadar, özellikle muhafazakarların etkili olduğunu, fakat bundan sonra siyasal ortamın ve toplumsal yaşamın bir anlamda politik olarak daha da değişik süreçlerden geçeceği konusundaki fikirlerini ifade etmektedir.

¹⁵³ Paradoksal Bir Kanaat, Yeni Şafak, 6 Ocak 1997, s. 8

¹⁵⁴ İran’da Seçim Kıran Kırana Gececek, Yeni Şafak, 31 Ocak 1997, s. 9

¹⁵⁵ İran’da Seçim Kıran Kırana Gececek, Yeni Şafak, 31 Ocak 1997, s. 9

¹⁵⁶ İran’da Seçim Kıran Kırana Gececek, Yeni Şafak, 31 Ocak 1997, s. 9

2. Hürriyet ve Cumhuriyet Gazeteleri

Bu tezde incelenen diğer iki gazete – Cumhuriyet Gazetesi ve Hürriyet Gazetesi - 1997 yılının Ocak ayı boyunca, İran’da yaklaşan seçimlerle ilgili gelişmelere yer vermemişlerdir. Bu iki gazetenin uluslararası ilişkilere ayırdığı sayfalarda daha çok batı – özellikle Amerika ve Avrupa – ile ilgili haberler yer almaktadır.

B. Reformcu Hareket’in Türk Basınına Yansıması : Şubat 1997

1. Yeni Şafak Gazetesi

1997’nin Şubatında ise, yine Yeni Şafak gazetesi satırlarında, bu defa İngiltere’nin önde gelen gazetelerinden, The Guardian’dan bir haber yer alır. Haberin başlığı “ Suruş 6 aydır İngiltere’de”dir.¹⁵⁷ Haberin devamında “ İran yönetimine muhalefeti ile tanınan ünlü İranlı profesör Abdülkerim Suruş’un altı aydır İran dışında” olduğuna değinilir. Abdülkerim Suruş, bu süreçte özellikle muhafazakarların saldırılarına maruz kalan reformcu yanlılarındandır. Yine aynı haberde, Abdülkerim Suruş’tan başka, benzer nedenlerle yönetim karşıtı olarak tanınan Habibullah Diman da, Londra Üniversitesi Doğu Araştırmaları Okulu’nda, İran’da demokrasinin önündeki engeller konulu bir konuşma yapacağından dolayı, Tahran Havaalanı’nda engellenir. Burada gazete, manşetten, her ne kadar Suruş’un İngiltere’de olduğunu bildiren bir haber yayımlasa da, gerçekte haberin asıl konusu gelecek seçimlerle ilgili propagandadır.¹⁵⁸ İran sınırları içerisinde, muhafazakarların reform yanlılarına yaptıkları baskılar hatırlatılmaktadır. Reformcu olduğu için ülkesinde sorunlar yaşayan bir bilim adamından bahsedilerek, uluslararası alanda destek toplanması düşünülmektedir.

C. Reformcu Hareket’in Türk Basınına Yansıması : Mart 1997

¹⁵⁷ Suruş 6 aydır İngiltere’de, Yeni Şafak, 22 Şubat 1997, s. 8

¹⁵⁸ Suruş 6 aydır İngiltere’de, Yeni Şafak, 22 Şubat 1997, s. 8

1. Cumhuriyet Gazetesi

Yaklaşan seçimlerde reformcuların amaçlarının neler olduğunu İranlı akademisyen Behzad Yaghmaian şöyle anlatmaktadır:

“Reform hareketinin ileri gelenleri yeni bir İslami Cumhuriyet yaratmak için çalışmaktadırlar. Reformcular, yüzünü insana dönen bir İslam Cumhuriyeti amaçlıyorlar. Bu Cumhuriyet, gençler, seslerini duyuramayan kadınlar ve on yıllardır halkının özel hayatını gözetleyen hükümetlerden yorgun düşen sıradan vatandaşların kabulleneceği bir Cumhuriyet olacaktır.”¹⁵⁹

Ülkede, iki taraf arasındaki politik mücadele değerlendirilirken, reformcuların özellikle kendilerine destekleyici bulduğu kesimler; gençler, kadınlar, entellektüeller ve yoksul kesimler olarak belirtilir. Gençlerin, böyle bir mücadelede öne çıkmaması zaten kaçınılmaz bir şey olarak değerlendirilebilir. Anti-demokratik uygulamalara, baskılara, iktisadi ve siyasi eşitsizliklere ve toplumsal adaletsizliğe karşı, bilinçli ve örgütlü bir toplumsal taban, tarihsel olarak bir temele sahip değilse ya da yönetim tarafından baskı altında tutulursa, bu baskılara karşı ilk mücadele de genelde eğitilmiş kesimler ve aydınlardan gelir. Yine aynı şekilde yönetim de, iktidarda olmaktan kaynaklanan gücü ile genellikle gençlik arasında kendisine destekçiler bulmaya çalışır. Gerçekte, İran’da reform hareketini de, muhafazakar hareketi de sokak gösterilerine dönüştürenler büyük oranda gençlerdir. Yine, ülkede değişimden yana olan grupların – reformcu gruplar – homojen bir yapıya sahip olmadıklarına daha önce de değinilmiştir. Bu grupların tamamının, özellikle gençlerin – üniversite gençliği – katıldığı protesto hareketlerinden yola çıkarak, dış basında bahsedildiği gibi laik bir Cumhuriyet talep ettikleri söylenemez. Bu bağlamda laiklik konusundaki talepleri, daha çok liberal gruplar gündeme getirmektedirler. Bu konuyu sayfalarına taşıyan Cumhuriyet gazetesinin başlığı: “İslam cumhuriyetinde, şariatçı yönetime karşı din ile siyasetin birbirinden ayrılmasını isteyen sesler yükseliyor.” Bu haberin gerekçesi ise, yönetimde laikliği savunan Ezatullah Sahabi’nin Cumhurbaşkanlığına adaylığını açıklamasıdır. Ezatullah Sahabi, bir ekonomi uzmanıdır. İslam Devrimi’nin ilk hükümeti olan

¹⁵⁹ Behzad Yaghmaian, *Social Change In Iran : an eyewitness account of dissent, defiance, and new movements for rights*, Albany: State University of New York Press, 2002, p. 8

liberal Başbakan Mehdi Bazargan hükümetinde planlama ve bütçe örgütü başkanlığı yapmıştır. Gazete, habere şöyle devam etmektedir:

“...İngilizce olarak yayımlanan Turkish Daily News gazetesinin haberine göre yasa dışı liberal muhalefet grubunun adayı olan 66 yaşındaki Sahabi ... düzenlediği basın toplantısında, insanların İslami yönetimden bıktığını savunarak, “ halkın dinsel yönetime karşı sesini yükseltmesinin en uygun yolu, din ile siyasetin birbirinden ayrılmasını savunan adaylara oy vermektir.”dedi. ...kendini reformcu olarak tanımlayan ve sosyal demokrat çizgiye yakın olan Sahabi, İran’ın içinde bulunduğu siyasal tecritten çıkması ve kendi çıkarlarını gözetirken uluslararası kurallara da saygı göstermesi gerektiğini dile getirdi. “ Önce İran sonra din” diyen Ezatullah Sahabi “ siyasal ve ekonomik olarak çökmüş olan bir İran’da, İslam’ın da olamayacağına anlaşılması gerektiğini” vurguladı¹⁶⁰.

Burada, Sahabi, hem ülkede liberal bakış açısına sahip olanların iç ve dış politika hakkındaki görüşlerini dile getirmekte, hem de reformcu hareket içerisinde yer aldığını belirterek, reformcu hareketin de genel çerçevesi hakkında görüşlerini ortaya koymaktadır. Sahabi, iç politikada ülkenin ekonomik, siyasi ve toplumsal bir kriz içerisinde bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu alanlardaki krizlerden çıkış yolunu ise, yukarıda da değinildiği gibi; uluslararası alanda, İran’ın içinde bulunduğu izolasyonist politikaya son verilmesinde görmektedir. Bunalımın, iç siyasetteki nedenlerinin ortadan kaldırılması bağlamında ise, laik bir açılım ileri sürmektedir.

Sahabi, bu bağlamda her ne kadar reformcu grubun içerisinde yer aldığını belirtse de reformcuların heterojen bir yapıda olmasından kaynaklı, Sahabi’nin reformcularla aynı görüşü paylaşmadığı bir çok konu bulunmaktadır. Hatemi, Cumhurbaşkanlığı kazandıktan sonra, Mecliste yapılan yemin töreninde yaptığı konuşma ile Sahabi’nin bir reformcu olarak yaptığı konuşma, bazı temel konularda iki “reformcu” arasındaki derin ayrılığı göstermesi bakımından önemlidir.

Hatemi, 1997 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini kazandıktan sonra, Mecliste yaptığı yemini takip eden konuşmasında şöyle demektedir:

“ Ben bu sorumluluklar çerçevesinde, Kuran’ın ve sizin huzurunuzda, yasaya göre Cumhurbaşkanı’nın uygulamakla yükümlü olduğu taahhütleri yerine getireceğime yemin ettim.: “ Resmi dini, İslam Cumhuriyeti düzenini ve Anayasayı korumak, halka ve ülkenin yüceltilmesine hizmet, din ve ahlakı yaygınlaştırmak, hakkı desteklemek ve adaleti yaymak, özgürlük, kişilerin saygınlığı ve halkın haklarını desteklemek, başına buyrukluktan çekinmek, ülkenin sınırlarını ve siyasi, ekonomik ve kültürel bağımsızlığını korumak, iktidarı halkın kutsal bir emaneti

¹⁶⁰İslam Cumhuriyetinde, Şeriatçı Yönetime Karşı Din İle Siyasetin Birbirinden Ayrılmasını İsteyen Sesler Yükseliyor, Cumhuriyet, 5 Mart 1997, s. 10

olarak korumak,” bu yemin de Cumhurbaşkanı'nın yapmak için söz verdiği işlerdendir.”¹⁶¹

Bu konuşmada, Hatemi'nin tarzı daha çok iki taraf – reformcular ile muhafazakarlar -arasındaki dengeleri gözeterek özgürlükler, kişisel haklar gibi konulara değinmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi İran'ın yeni Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, konuşmasını dini ritüellerden çok toplumsal yaşam üzerine kurar. Elbette ki, konuşmasının başlarında, bu zamana kadar yaptıklarının ve bundan sonra yapacaklarının tamamına dini referans göstermenin de özellikle altını çizer. Buradaki amaç mecliste önemli bir etkiye sahip olan muhafazakar kanada bu çerçevede belirli bir mesaj göndermektir. Ülkede sistemin uyumlu bir biçimde evam ettirilebilmesi için, Başbakanın olmadığı bir rejimde onun görevlerinin bir büyük bir bölümünü Cumhurbaşkanı yerine getirmektedir. Bu bağlamda hükümetin uyumlu çalışması reformcu Cumhurbaşkanı ile muhafazakar meclisin eşgüdüm içerisinde ülkenin ulusal ve uluslararası politikasını yürütmesine bağlıdır. Yine, aynı konuşmanın devamında, Hatemi şöyle demektedir:

“Bu yemin, şer’i bir yemindir; nitekim bizim dinimiz söz ve yemin gibi antlaşmaların Allah’a yakınlaşmak ve işe başlamak amacıyla yapılmasına ve yemin eden kişinin kendi ilahi borcunu yerine getirme gücüne sahip olması gerektiğine hükmetmiştir.”

Yine bu konuşmanın, Sahabi'nin bahsettiği anlamda laiklik ile bağdaştırılması beklenilemez. Bundan dolayı, genel anlamda, reformcular ile liberaller arasında hem iç politika bakımından, hem de dış politika açısından farklılıklar vardır.

Bu açıdan bakıldığında, Cumhuriyet Gazetesi'nin haberi verme şekli ve haberin içeriği; okurlara, İran'da reformcuların laiklik yanlısı oldukları izlenimi vermektedir. Fakat reformcu hareketin içinde bulunan bir çok siyasi örgüt için laiklik, bu açıdan kendi durumlarını tasvir edecek bir terim olmaktan çok uzaktır. Hatemi'nin yukarıda kullandığı dile bakıldığında, eğer Hatemi reformcuların oylarının toplamıyla Cumhurbaşkanı seçilmişse ki seçilmiştir, konuşmasının, laiklik kavramının içeriğiyle uyuşmadığı görülebilir. Yukarıdaki alıntıya bakıldığında,

---

¹⁶¹Hatemi'nin Meclis'te görevi devralması için düzenlenen yemin töreninde yaptığı konuşma, 4 Ağustos 1997. Hatemi, Siyasi Gelişme içinde, s. 13 – 20 / aktaran : Sami Oğuz, Gülümseyem İran : Hatemi'nin Ağzından İran'da Değişim, İstanbul: Metis Yayınları, 2001, ss. 16 - 17

Hatemi'nin, laiklik ilkesi ile uyuşmayacak bir şekilde, iktidarını halktan kaynaklanan bir meşruiyet yerine, ilahi bir meşruiyete dayandırmaktadır. Bu bağlamda, Cumhuriyet gazetesi, haberleri daha çok İslamcı – laik çatışması ekseninde verir. Bu konuda Hürriyet gazetesi ise, verdiği haberlerde bu çatışmayı daha da derinleştirirken, Yeni Şafak gazetesi konuya daha ılımlı yaklaşarak, iki kesim arasında kesin çizgiler çizmemeye özen gösterir.

D. Reformcu Hareket'in Türk Basımına Yansıması : Nisan 1997

1. Yeni Şafak Gazetesi

İran'da yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yaklaşık bir ay öncesinde, Yeni Şafak Gazetesi, bu defa olayı Türk kamuoyuna, “ İran Devlet Başkanlığı seçimi öncesi adaylar destek turunda : “Almanya'dan Hatemi'ye destek” başlığıyla duyurur. Yeni Şafak gazetesi, dış haberler servisi ülkenin seçime doğru nasıl bir atmosfer içerisinde ilerlediğini şöyle tasvir etmektedir:

“İran'da 23 Mayıs'da yapılacak Devlet Başkanlığı seçimleri öncesi heyecan doruk noktasına yükseldi. Aralarında İran Meclis Başkanı Natık Nuri'nin yanı sıra İbrahim Yazdi ve Kültür eski Bakanı Seyid Muhammed Hatemi'nin de bulunduğu 11 aday kıyasıya bir mücadeleye girdi. Bu arada iki dönem üst üste bu görevi yürüten Rafsancani'nin Anayasa gereği bir daha adaylığını koyamaması üzerine, seçilmesine kesin gözü ile bakılan Natık Nuri, kendisini yavaş yavaş bu göreve hazırlıyor. Öte yandan Kültür ve İrşad Bakanlığı da yapmış olan ve çevresinde ılımlı olarak tanınan Hatemi'nin adaylığını açıklaması, başta ılımlı siyasetçiler ve entellektüeller arasında memnunlukla karşılanması ile birlikte özellikle Almanya'dan büyük destek gördü. ... Alman hükümeti İran seçimlerini çok yakından takip ediyor. Konu ile ilgili olarak Alman Frankfurter Allgemeine gazetesinde çıkan bir haber yorumunda, iki ülke ilişkilerinin üst seviyelere çıkacağı duyuruldu. “ Tahran'da henüz bir seçim yapılmadı” başlıklı yazıda, Hatemi'nin diğer adaylara göre daha ılımlı siyaset güttüğü belirtildi. Gazete ayrıca Natık Nuri'yi destekleyen mollalara karşın, Rafsancani'nin ardındaki güç olarak kabul edilen teknokratların da Hatemi'ye destek sözü verdiğini hatırlattı. Yorumda ,gelenekçi bir yapıya sahip Nuri'ye karşı, şimdiye dek sergilediği görüntü itibariyle liberal bir çizgide olan Hatemi'nin Batılı ülkelere de desteklenmesi gerektiği kaydedildi.”¹⁶²

---

¹⁶²İran Devlet Başkanlığı Seçimi Öncesi Adaylar Destek Turunda : Almanya'dan Hatemi'ye Destek, Yeni Şafak Gazetesi, 15 Nisan 1997, s. 9

Gazetede, Hatemi'nin Almanya ile olan ilişkileri bağlamında, bu ılımlı liderin devrimden önce Almanya'da bulunması gündeme getirilmektedir. Reformcular ile muhafazakarlar arasındaki mücadeleyi daha net çizgilerle ayıran gazete, özellikle yılların din adamı ve politikacısı Rafsancani'nin seçimlerdeki rolüne değinmektedir. Rafsancani, kendi yönetim döneminde, belirli yakın ilişkiler kurduğu ve iş dünyasında, dini alanda ve yönetim kademelerinde yüksek rütbelerde bulunanlardan oluşan kişilerle, seçimin sonuçlarını değiştirebilecek güce sahiptir. Bu bağlamda tercihini hangi taraftan yana kullanacağı çok önemlidir. Rafsancani'nin bu çevresi, daha çok Ayetullah Cenneti gibi, kurulu düzenin devamının her ne pahasına olursa olsun sağlanması gerektiğine inananlar ile çıkar çatışması içerisindedir. Bu kadro, bir anlamda da ABD ve Batı ile ilişkilerde yumuşama yanlısı olduğundan seçimlerde de Hatemi'yi destekleyeceklerini açıklarlar. Bu, uzun dönemden beridir devam eden ve çok geniş bir arka planı olan, İran iç politikasındaki güç odaklarının yakın gelecekte ne tür bir politik pozisyon alacaklarının da ip uçlarını vermektedir. Rafsancani grubunun desteklemediği bir reformcu hareket toplumun değiştirilip, dönüştürülmesi açısından çok sınırlı bir güce ve net çizgilerle çizilebilecek bir toplumsal tabana sahip olacaktır. Reformcu hareketin Rafsancani tarafından desteklenmesi, bu açıdan da reformcular için ön açıcı olmuştur.

Yeni Şafak Gazetesi'nde Nisan ayında yayımlanan bir diğer haber, yine seçim sürecinde reformcular ile muhafazakarlar arasındaki mücadeleyi ortaya koymaktadır. "Natık Nuri, en güçlü rakibi Hatemi'nin kampanyasını engelliyor" "İran'da seçimler kızıştı" başlığı ile çıkan haberin devamında şöyle denmektedir:

" İran Cumhurbaşkanlığı seçimlerine bir aydan az bir zaman kala, seçim kampanyası sertleşmeye başladı. İran basınında yer alan haberlere göre, Meclis Başkanı Ali Ekber Natık Nuri ile birlikte, en güçlü iki adaydan biri olan Muhammed Hatemi'nin İran'ın başkenti Tahran'dan sonraki iki büyük kenti olan Meşhed ve İsfahan'da yaptığı konuşmalar, rakip gruplar tarafından engellenmeye çalışıldı. ' İran' gazetesinin dünkü (24 Nisan 1997) haberine göre, Hatemi'nin İsfahan kentindeki Sedr Medresesi'nde yaptığı toplantı sırasında muhalif bir grup slogan atarak kendisini protesto ederken, başka bir grup da Hatemi'yi destekleyen sloganlar attı. Hatemi'nin muhalifleri sordukları sorulara aldıkları cevaplardan 'ikna olmadıklarını' söyleyerek tekrar slogan attılar. Hatemi'nin İsfahan'da Seyid İsfahan Camii'nde yaptığı konuşma sırasında da benzer olaylar yaşandı ve rakip gruplar Hatemi'yi protesto eden sloganlar atarken, taraftarları onu destekleyen sloganlar attılar. Muhammed Hatemi'nin 19 Nisan'da Meşhed'de bir camide yaptığı konuşmanın ise aşırı muhafazakar Ensari Hizbullah Grubu tarafından engellendiği belirtildi. İran gazetesinde yer alan haberlere göre, Ensari Hizbullah grubu, dinleyicilerin çoğunluğunu din okulu öğrencilerinin oluşturduğu toplantıdan önce

Cami'ye girerek Hatemi'ye karşı sloganlar attı. Hatemi'nin taraftarlarının da karşı sloganlar atması üzerine, iki grup arasında çatışma çıktığı, olay sırasında caminin zarar gördüğü ve Hatemi'nin konuşmasını tamamlayamadan hızla camiye terk ettiği bildirildi. Hatemi'nin toplantılarının engellendiği haberlerinin ortaya çıkması üzerine, Tehran Times ve İran News gazeteleri, başyazılarında bu gelişmeleri sağlıklı bir seçim kampanyası bakımından “kaygı verici” olarak nitelendirdiler ve yetkililerin gerekli önlemleri almasını istediler.”¹⁶³

İran basını bu tür konulara – reformcular ile muhafazakarlar arasındaki çatışmalara - fazla yer vermemektedir. İki taraf da özellikle bir birlerinin aleyhine kullanabildikleri haberleri yayınlamaktadırlar.¹⁶⁴

Reformcu yayın organlarına göre; reformcular ile muhafazakarlar arasındaki bu mücadelede, devlet kurumları, yapısal olarak genelde muhafazakarlardan oluştuğundan, daha çok reformcular aleyhine kararlar çıkarılarak reform yanlısı basın susturulmaya çalışılır. Yukarıda bahsedilen – Hatemi'nin yapmayı planladığı ama sonuna kadar sürdüremediği – konuşma, bu dönemde İran basınında da farklı biçimlerde yer almıştır. Ayrıca iki tarafın da bir süre sonra yayın organlarında sadece kendi görüşlerine yer vermeleri ve karşı tarafa saldırımları, ülkenin belli başlı büyük gazetelerinin gündem hakkında yapacağı yorumun her zaman resmi devlet görüşünü yansıtması, İran'da medyaya olan ilgiyi de azaltır. Bu yüzden, bu dönemde gazeteler kamuoyu tarafından güvenilir bilgi kaynakları olarak görülmezler.

Yine bu konuda, Ruşen Çakır durumu şöyle tasvir etmektedir: “1994'de yapılan bir araştırmaya göre, haber kaynağı olarak gazeteleri kullananların oranı sadece % 14, televizyon ve radyoları kullananların oranı % 74 iken, 23 Mayıs 1997 seçimlerinden sonra durum tamamen tersine döner.”¹⁶⁵

Reformcuların bakış açısına göre; 1979 İran Devrimi'nden sonra devamlı resmi politikalara yer veren basın, halkın gözünde değerini yitirir. Özgür düşüncenin gelişeceği bir basın ortamı yoktur. İnsanlar gazete ve dergi gibi toplumsal alana çok büyük etki edebilecek yayınları okumazlar. Ancak, reformcu hareketin seçimleri kazanmasından sonra yeni yayınlar çıkarılmaya başlanır. Bu yayınlarda, polemiklere yer verildiği zaman, insanlar İran'da bir şeylerin değişebileceğine inanmaya başlar ve daha çok reformcular tarafından yayımlanan bu yeni gazete ve dergilere yönelirler.

¹⁶³ İran Devlet Başkanlığı Seçimi Öncesi Adaylar Destek Turunda : Almanya'dan Hatemi'ye Destek, Yeni Şafak Gazetesi, 15 Nisan 1997, s. 9

¹⁶⁴ Yaghmaian, Social Change In Iran : an eyewitness account of dissent, defiance, and new movements for rights, p. 8

¹⁶⁵ Ali İntizari, “İran Basını'nın Sosyolojik Analizi,” aktaran Çakır. Hatemi'nin İran'ı Kelime, no:12 Aralık 1994 ss. 66 – 68

Bu bağlamda incelenecek olan Cumhuriyet Gazetesi ve Hürriyet gazetesi, 1997 yılı Nisan ayı içerisinde İran'daki seçim öncesi sürece ve reformcu hareketin içeriğine dair haberlere sayfalarında yer vermemişlerdir.

E. Reformcu Hareket'in Türk Basınına Yansıması : 1997 Mayısının Başından 23 Mayıs Seçimlerine Kadar

1. Yeni Şafak Gazetesi

Yeni Şafak gazetesi, yayın politikası doğrultusunda, daha önce de belirtildiği gibi özellikle Ortadoğu bölgesi ile ilgili haberlere geniş yer ayırmaktadır. Gazete, bu tezde incelenen gazeteler içerisinde de, İran Cumhurbaşkanlığı seçimleri haberlerine, sayfalarında en çok yer veren yayın organıdır. İran'da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yaklaştığı bu dönemde, – Mayıs 1997 – Yeni Şafak gazetesinde de, yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik haberler yayımlanmaya başlanır.

Bu bağlamda ele alınacak ilk haber “Cumhurbaşkanlığı seçimlerine bir hafta kala adaylar arasında yarış kızıştı: Seçimlerde kritik hafta” başlığı altındadır. Haber şöyle devam etmektedir:

“İran'da Cumhurbaşkanlığı seçimleri kampanyası son haftasına girerken, adaylardan eski İstihbarat Bakanı Hüccetülislam Muhammed Muhammedi Reyşehri'nin yarıştan çekilebileceği bildirildi. İran News gazetesinde dün yer alan bir haberde, “ bazı siyasi çevrelerde, henüz doğrulanmamakla beraber, Reyşehri'nin “ya resmen yarıştan çekileceği, ya da seçim kampanyasına devam etmeyeceği haberlerinin çıktığı” belirtildi. Gazete, Reyşehri'nin bazı şehirlere daha önceden planlanan seçim gezilerini iptal ettiğini duyurur... Tutucu kanada mensup bir politikacı olarak bilinen Reyşehri, yapılan kamuoyu yoklamalarında yüzde 8 ila 12 arasında yer alıyordu. ...Reyşehri'nin radikal (sol) kanat ile Cumhurbaşkanı Rafsancani yanlısı politikacıların desteklediği Seyid Muhammed Hatemi karşısında, Meclis Başkanı Natık Nuri'nin seçim şansını artırmak için adaylıktan çekilebileceği belirtiliyor. Reyşehri'nin taraftarlarının yaklaşık yüzde 70 – 80'inin, kendi adaylarının çekilmesi durumunda Natık Nuriye oy vereceği tahmin ediliyor.”¹⁶⁶

Seçime kadar olan iki – üç yıllık süreç içerisinde reformcular ile muhafazakarlar arasındaki mücadele en sert dönemlerinden birini yaşar. Mücadelenin en yoğun olduğu dönemlerden birisi ise Hatemi'nin seçilmesinden sonra geçen üç yıllık süreçtir. Forough Jahanbakhsh'ye göre; bu süreçte de politik

¹⁶⁶ Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine Bir Hafta Kala Adaylar Arasında Yarış Kızıştı: Seçimlerde Kritik Hafta, Yeni Şafak, 19 Mayıs 1997, s. 9

olarak sert bir çizgiyi savunan muhafazakarlar; önde gelen reformcu siyaset adamları, sanatçılar, yazarlar ve din adamlarına karşı çeşitli suikastlarda bulunur. Bu süreçte gelecekte yapılacak iktidar mücadelesinin temelleri atılır. İki taraf da mücadelelerini toplumsal tabana yaymaya çalışırlar. Fakat bütün bu mücadeleler sadece iki cephe – muhafazakarlar ve reformcular – üzerinden yürümez. Her iki grubun içerisinde de yaklaşık aynı görüşleri paylaşan veya farklı fikirlere sahip olan bir çok grup bulunur. Bu gruplar ülkedeki dini liderin, dini kurumların, devlet kurumlarının, demokratik kitle örgütlerinin desteğini aldıklarından, kendilerini belirli kurum seçimlerinde ön plana çıkarabilmektedir. Reyşehri de arkasında belirli bir desteği hissettikten sonra seçimlere katılır, fakat destek aldığı asıl grup muhafazakar kesimdir ve muhafazakar kanadın da Natic Nuri etrafında bir araya gelmesi belirlenmiştir.¹⁶⁷

İran siyasi hayatında , siyasi gündemi yönlendiren ve temel konularda fikir birliği olan ama bazı alanlarda uzlaşamayan belirli iktisadi ve politik gruplar olsa da, nihayetinde bu gruplar genel çıkarları için bir araya gelebilmektedirler. Bunlara en güzel örneklerden bir tanesi de, Rafsancani grubunun ülkede izlediği politikalarıdır. Rafsancani ve grubu, Hatemi'yi sadece belirli konularda destekler. Bu siyasi desteğin her zaman bir sınırı vardır.

23 Mayıs 1997 tarihli Yeni Şafak gazetesi, Rafsancani'nin İran siyasi hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu “ Rafsancani döneminin sonu mu?” başlığı altındaki haberde veriyor. Haberde, bu durum şöyle ifade edilmektedir:

“ İran’da yapılacak seçim devrimin başından beridir etkili bir lider olmakla beraber, özellikle İran’ın son sekiz yılına damgasını vuran Cumhurbaşkanı Rafsancani döneminin sonu olarak görülüyor. 1993 yılında 2. kez Cumhurbaşkanı aday olabilemesi için Anayasa değiştirilen Rafsancani, 3. kez Cumhurbaşkanı aday olabilemesi için Anayasa’nın bir kez daha değiştirilmesine yönelik talepler, rejimin üst katlarında bu öneriye gerekli desteğin oluşmadığını hissettiği için kabul etmedi. Rafsancani böylece, bundan sonra üstlenebileceği dini liderlik makamı, Ayetullah Hamaney tarafından doldurulduğu için, uzun süre İran rejiminde “ uygun mevki bulamama” diye tanımlanabilecek bir krize neden oldu. Rafsancani, geçen Mart ayında, rejimle ilgili önemli konular ve ihtilafı yasalarda, Meclis ile Anayasayı Koruyucular Konseyi arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmeye ve son söz hakkına sahip olma yetkisini taşıyan Düzenin Yararını Teşhis Konseyi’nin başkanlığına beş yıllığına “şahsen” atandı. Bu görevlerinin yanı sıra, “dini lidere danışmanlık yapma yetkisi” ile de donatılan bu Konsey’in başına getirilen Rafsancani’nin, artık İran’da

¹⁶⁷ Forough Jahanbakhsh, Islam, Democracy and Religious Modernism in Iran (1953 – 2000), Danvers (USA):Brill Publications, 2001, p.179

dini liderden sonra “ ikinci adam olduğu” ve böylece kendisine uygun bir makam bulunduğu ileri sürülüyor.”¹⁶⁸

Haberde; belki de, ülkenin en güçlü siyasi kişiliklerinden biri olan Rafsancani için, Anayasa’nın değiştirilmesi, hatta Anayasa’nın üçüncü kez değiştirilmesinin gündeme gelmesi, aslında Rafsancani’nin bundan sonraki mevkisinin dini liderlik olduğu, fakat bu mevkinin Ayetullah Hamaney tarafından doldurulduğu için Rafsancani’nin kendisini mevki olarak Cumhurbaşkanlığından geri plana itmeyecek bir mevkkiye getirilmesi gerektiğinden bahsedilir. Bir bakıma, bunların tamamı, Rafsancani’nin, İran siyasi yaşamında ne kadar büyük bir rol oynadığının da göstergesidir. Yine, Düzenin Yararını Teşhis Konseyi Başkanlığı’na beş yıllığına atanması, bu görevinin yanı sıra dini lidere danışmanlık yapma yetkisinin bulunması, Rafsancani ve çevresindeki teknokratlar grubunun, İran’daki politik statülerine göndermeler içermektedir. Gazete, her ne kadar onun, ülkede siyasi ve dini makam olarak ikinci adam olduğunu belirtse de, Rafsancani, devrimin lideri ve ilk fakih’i Humeyni’nin ölümünden sonra ülkede en güçlü siyasi kişilik konumundadır.

Yeni Şafak bu konuyu derinlemesine gündemine alıp inceleyen gazetelerin birisidir. Diğer gazeteler; Hürriyet ve Cumhuriyet bu konuya fazla yer ayırmamışlardır. Bu bağlamda Yeni Şafak gazetesinin İran’daki gelişmelere, özellikle yaygın bir alandaki gelişmelerin ayrıntılarına, sayfalarında daha fazla yer ayırmaktadır.

Yine bu konu çerçevesinde, 1997 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde muhafazakar grubun adayı olan ve seçimi kaybeden rejimin en güvenilir isimlerinden birisi olarak görülen Natık Nuri, Rafsancani’nin, İran’daki siyasi konumunu 1993 yılında şöyle tanımlamaktadır:

“ İmamın ölümünden sonra İran’da dümenin başında, bu işin tek başarılı ismi olan kişi bulunmaktadır. Bu kişi; Haşimi Rafsancani’dir. Hiç kimse, İran’ın, Irak ile yaptığı savaş sonrasında karşı karşıya kaldığı zorlukları onun kadar iyi aşamaz, yüz yüze gelinen problemleri ondan iyi çözemezdi.”¹⁶⁹

Natık Nuri muhafazakar hareketin önde gelen liderlerinden birisidir. Rafsancani ile de devrimin yapılması sürecinde birlikte mücadele etmiştir.

¹⁶⁸Rafsancani Döneminin Sonu Mu ?, Yeni Şafak, 23 Mayıs 1997, s. 10

¹⁶⁹ Mehdi Moslem, Factional Politics in Post – Khomeini Iran, New York: Syracuse University Press, 2002, s. 202

Yukarıdaki paragraf bu ikili arasındaki güveni de ortaya koymaktadır. Fakat daha sonra Rafsancani yavaş yavaş reformcu hareketin saflarında yer alacaktır.

Yine aynı tarihte, gazetenin İran'da yapılacak seçimler bağlamında, reformcular hakkında verdiği haberin başlığı: “ Cumhurbaşkanlığı birinci tur seçiminde 3'ü ulema 4 aday yarışacak: İran'da kritik seçim.”dir. Haberin devamında; seçim süreci, seçimlerde yarışacak Cumhurbaşkanı adayları ve muhafazakarlar ile reformcular arasındaki seçim yarışının nasıl sonuçlanabileceğine değinilerek, şöyle denilmektedir:

“ İran'da bugün yapılacak 7. Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile İran İslam Cumhuriyeti tarihine damgasını vuran en önemli birkaç kişiden biri olan Cumhurbaşkanı Hüccetülislam Ali Ekber Haşimi Rafsancani'nin “ikinci cumhuriyet” diye adlandırılan dönemi sona eriyor. İran halkı, siyasi gözlemciler tarafından “ İran İslam Cumhuriyeti tarihinin en önemlisi” olarak nitelenen seçimde, gelecek dört yıl için Cumhurbaşkanı'nı seçecek. ...Seçimlerde güvenliği sağlamak için 200 bin kişilik güvenlik gücünün yanı sıra Besiç (gönüllü) ve devrim muhafızları da görev yapacak. Seçimlerin dürüst ve adil bir biçimde yapılmasını sağlamak, düzensizlik ve yolsuzlukları önlemek için 60 bin müfettiş de görevlendirildi. Anayasayı Koruyucular Konseyi ise İçişleri Bakanlığı'nın seçim sandıklarının başında adayların birer temsilcisinin bulunması yönündeki kararını iptal etti. Başkent Tahran'da kesin seçim sonuçlarının 24 saat içinde alınması beklenirken, diğer eyaletlerden seçim sonuçlarının Cumartesi sabahı sonrasında gelmeye başlanması bekleniyor. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bugün yapılacak ilk turunda adaylardan herhangi birinin, Cumhurbaşkanı seçilebilmek için, geçerli oyların yüzde 50'sinden bir fazlasını alması gerekiyor. Eğer hiçbir aday bunu başaramazsa, kesin sonuçların alınmasından bir hafta sonra, ilk turda en çok oyu alan iki adayın katılımıyla yapılacak 2. turda, en çok oyu alan aday Cumhurbaşkanı olacak.”¹⁷⁰

Yine bu haberin başında da Rafsancani'nin, İran'daki etkisinden bahsedilir. Rafsancani bir anlamda rejimi çok iyi bilen, rejimin işleyişi hakkında derin bilgisi olan ve yaşadığı dönem boyunca rejimin belirli kurumlarının teorisyeni olan Humeyni'ye en yakın insanlardan biridir. Bu bağlamda Rafsancani rejimin kilit noktalarında yer alan ve iç ve dış politikanın belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olan bürokrasi üzerinde belirleyici olan bir konuma sahiptir.

Bu doğrultuda, yine Rafsancani iktidarı bağlamında, ikinci cumhuriyet diye adlandırılan bu dönemin de Rafsancani'nin artık aday olamaması nedeniyle bittiği belirtilir. Rafsancani'nin yükselişi, Humeyni'nin ölümünden sonra başlar. Bu aynı zamanda Humeyni sonrası süreçte İran'da meydana gelen en önemli olaylardan da

¹⁷⁰ Cumhurbaşkanlığı Birinci Tur Seçiminde 3'ü Ulema 4 Aday Yarışacak: İran'da Kritik Seçim, Yeni Şafak, 23 Mayıs 1997, s. 9

birisidir. Mehdi Moslem'e göre; 1989 – 1996 yılları arasında İran'da hüküm süren bir Rafasancani döneminden bahsedilebilir. Rafsancani döneminin en önemli olaylarından biri, devrimin artık rasyonelleşmeye başlamasıdır. Humeyni sonrası bu süreçte –1989 / 1996 - Humeyni'nin koruduğu radikallerin de tasfiyesi ile batı ile ilişkilerde de bir yumuşama başlar. Bu bağlamda, 1989/1996 arasında, İran'ın yeniden uluslar arası topluma yönelmeye başladığı dönemin mimarı Rafsancani ise, bunu daha da somut bir hale getiren, 1997 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Hatemi olmuştur.¹⁷¹

Yine, aynı haberin devamında, İran'daki seçim süreci ve adayların durumu hakkında şunlara yer verilmektedir:

“İran'da yapılacak 7. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine 3'ü ulemadan 4 aday katılıyor. Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından adaylıkları onaylanan 4 kişinin hepsi de daha önce ve şimdi İran İslam Cumhuriyeti'nin en üst düzey mevkilerinde görev yapan kişiler. Seçimlerin en şanslı iki adayından biri olan Hüccetülislam Ali Ekber Natık Nuri halen Meclis Başkanlığı görevini yürütürken, ikinci en şanslı aday olarak görülen Hüccetülislam Seyid Muhammed Hatemi, adaylar arasında şu anda en pasif göreve sahip gözüküyor. 1982 – 1993 yıllarında İslami İrşad (Yönlendirme) ve Kültür Bakanlığı yapan Hatemi, halen İran Milli Kütüphane Müdürlüğü ve Cumhurbaşkanı'nın kültür işleri danışmanlığını yürütüyor. Diğer iki adaydan İstihbarat eski Bakanı Muhammed Muhammedi Reyşehri de Hüccetülislam ve halen İran dini liderinin hac işleri temsilcisi ve özel ulema mahkemesi başkanı olarak görev yapıyor. Molla olmayan tek aday Rıza Zaveri ise ... halen yasaların Anayasa'ya ve şeriata uygunluğunu denetlemekle, milletvekili ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adayların salahiyyetini onaylamakla görevli Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin altı üyesinden biri.”¹⁷²

Burada, seçimlerde asıl mücadelenin reformcu Cumhurbaşkanı adayı Hatemi ile muhafazakar Cumhurbaşkanı adayı Natık Nuri arasında geçeceğine değinilir. Bir diğer adaya –Reyşehri – daha önce de değinilmişti. İran'da yayımlanan bazı gazeteler ve haber ajansları, Reyşehri'nin Cumhurbaşkanı adaylığından çekilebileceğini duyurur. Fakat bu daha sonra yalanlanır. Şunu da belirtmek gerekir ki; eğer seçimlerde hiçbir Cumhurbaşkanı adayı yüzde 50'nin üzerinde bir çoğunluğu sağlayamasa, Reyşehri'nin alacağı oyların büyük bir bölümü muhafazakarlardan geleceğinden, ikinci turda bu oylar diğer muhafazakar aday Natık Nuri'ye giderdi. Ve bir anlamda daha önce değinilen ittifaklar politikası da daha geniş bir anlamda gerçekleşmiş olurdu.

¹⁷¹Moslem, Factional Politics in Post – Khomeini Iran, p. 142

¹⁷² Cumhurbaşkanlığı Birinci Tur Seçiminde 3'ü Ulema 4 Aday Yarışacak: İran'da Kritik Seçim, Yeni Şafak, 23 Mayıs 1997, s. 9

2. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesi İran'daki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine, Yeni Şafak gazetesi kadar geniş yer ayırmamıştır. Cumhuriyet gazetesinin haberleri, bu dönem daha çok Balkanlar üzerine odaklanmıştır. Gazete, Ortadoğu'daki çatışmalar ve siyasi olaylardan çok bu dönemde Balkanlar'da meydana gelen çatışmalara sayfalarında yer verir. 23 Mayıs 1997 tarihli Cumhuriyet gazetesi, İran'da yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden bahsederken, gazetenin habere bulduğu başlık şöyledir: “ İranlılar Sandık Başına” alt başlıkta ise: “ Bugün yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ılımlı aday Hatemi ile muhafazakar Natık Nuri'nin çekişmesi bekleniyor.” denilerek reformcular ile muhafazakarlar arasındaki mücadeleye değinilmektedir. Haberin devamında ise şöyle denilmektedir:

İran'da halk, 7. Cumhurbaşkanlığı seçimleri için bugün sandık başına gidiyor. Cumhurbaşkanı Hüccetülislam Ali Ekber Haşimi Rafsancani'nin “ikinci cumhuriyet” diye adlandırılacak dönemine nokta koyacak kritik seçimlerde ılımlı lider Muhammed Hatemi'ye şans tanınıyor. İran halkı, siyasi gözlemciler tarafından “ İran İslam Cumhuriyeti tarihinin en önemli” olarak nitelenen seçimde, gelecek dört yıl için cumhurbaşkanını seçecek. ...kritik seçimlerde muhafazakar Meclis Başkanı Hüccetülislam Ali Ekber Natık Nuri ile Muhammed Hatemi arasında çekişme yaşanması beklenirken son gerçekleştirilen kamuoyu yoklamaları Hatemi'nin öne geçtiğini gösteriyor.¹⁷³

Bu seçimin, gözlemciler tarafından İslam Cumhuriyeti tarihinin en belirleyici seçimlerinden biri olarak adlandırılması önemlidir. Ülkede, 1989 yılında Başbakanlık kurumunun kaldırılmasından sonra, ülke yönetiminde en önemli mevkilerden birisi de Cumhurbaşkanlığı olmuştur. Rejimin oturmaya başladığı 1981 yılından 1989 yılına kadar Cumhurbaşkanlığı yapan Hamaney'den sonra 1989 yılında Cumhurbaşkanlığına Rafsancani seçilir. Rafsancani de, Hamaney gibi (1989 – 1997 yılları arasında) iki dönem Cumhurbaşkanlığı makamında kalır.

Bu bağlamda devrimden sonra iktidarın tercihi; güvenilir bulunan - Rafsancani ve Hamaney - bu iki önemli din adamıdır. Hamaney'in konumuna bakılacak olursa, Ruşen Çakır'a göre, onun dini lider olması ve yerine Rafsancani'nin gelişi bir anlamda meşruiyeti tartışmalı olan konulardan birisidir. Çünkü, İslam Cumhuriyeti'nde dini lider olan Hamaney'den, bu konum için dini

¹⁷³ İranlılar Sandık Başına, Cumhuriyet, 23 Mayıs 1997, s. 11

bilgisi daha derin olan adaylar vardır. Fakat bütün bunlar bir tarafa bırakılarak, Hamaney seçilmiştir. Kurulu düzen, tercihini Hamaney'den yana kullanmıştır. Ancak, 1997'ye gelindiğinde artık İran iç politikasında da güç dengeleri değişmiştir. Hatemi'nin 1997 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasında bütün bu değişen güç dengeleri önemli rol oynamıştır.

Cumhuriyet gazetesi 24 Mayıs günü konu ile ilgili yaptığı haberde, “Halkın ılımlılar ile muhafazakarlar arasında tercih yapacağı cumhurbaşkanlığı seçimleri dün yapıldı” başlığını kullanır. Cumhuriyet gazetesinin yine dikkatleri çektiği nokta seçimlerde ılımlı Hatemi ile muhafazakar Natık Nuri çekişmesidir. Haber şöyle devam etmektedir:

“ İran’da halk 7. Cumhurbaşkanını seçmek üzere dün sandık başına gitti. 1979 İslam Devrimi’nden bu yana şeriatçılar ile ılımlılar arasında yaşanan en şiddetli çekişme olarak tanımlanan cumhurbaşkanlığı seçimleri dört aday arasında gerçekleştirildi. Seçimlere aday olarak İran Meclis Başkanı Natık Nuri, eski Kültür ve İslami İrşad Bakanı Muhammed Hatemi, eski İstihbarat Bakanı Muhammed Muhammedi Reyşehri ve İran yargı erki başkan yardımcısı Rıza Zaveray katılıyor. Seçimlerde asıl mücadelenin Meclis Başkanı Natık Nuri ile Muhammed Hatemi arasında geçeceği tahmin ediliyordu. Son kamuoyu yoklamalarına göre ılımlı lider Hatemi’ye şans tanınan seçimlerin ilk sonuçlarının bugün belli olması bekleniyor. ... İran Cumhurbaşkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani, başkent Tahran’ın kuzey bölgesindeki Camaran Camii’nde oyunu kullandıktan sonra yaptığı açıklamada, halkı oy kullanmaya çağırdı. Oy kullanmanın ulusal ve dini bir görev olduğunu belirten Rafsancani, bütün İranlılar’dan ulusal ve dini görevlerini yerine getirmelerini ve tercih ettikleri adaya oy vermelerini istedi.”¹⁷⁴

Cumhuriyet gazetesi verdiği haberlerde, özellikle kullandığı kelimelerle “şeriatçılar ve ılımlılar” konuyu daha da laik – şeriatçı eksenine çekmektedir. Daha önce de değinildiği gibi ülkede asıl gruplara ayrılma, muhafazakarlar ve reformcular kavramları altında tasvir edilmiştir. Fakat reformcuların ılımlı, muhafazakarların ise şeriatçı diye tanımlanması daha farklı bir konumlandırmadır. Ve bu tür konumlandırmaların eksikleri olabilir. Çünkü reformcuların içerisinde bir çok farklı grup vardır, tıpkı muhafazakarların içerisinde olduğu gibi. Ülkedeki politika, bir koalisyon politikasıdır ve bu koalisyon politikası daha çok seçimlerde ortaya çıkmaktadır. Haberin devamında ise - reformcu Hatemi ve muhafazakar Natık Nuri başta olmak üzere – adayların durumlarına yer verilmektedir. Bu bağlamda haber şöyle devam etmektedir:

¹⁷⁴Halkın İlimliler ile Muhafazakarlar Arasında Tercih Yapacağı Cumhurbaşkanlığı Eeçimleri Dün Yapıldı. , Cumhuriyet, 24 Mayıs 1997, s. 11

“Cumhurbaşkanı adaylarından Meclis Başkanı Natık Nuri, oyunu kullandıktan sonra seçilmesi halinde İran’ın ABD ve Avrupa Birliği karşısındaki tutumunun değişmeyeceğini söyledi. Seçim sonuçları ne olursa olsun herkesin bu sonuca uyması gerektiğini söyleyen Natık Nuri, seçilmeyen adayların ve taraftarlarının da seçilecek Cumhurbaşkanı’yı desteklemesinin dini ve ulusal birliğin gereği olduğunu söyledi. En şanslı iki adaydan biri olan Hatemi ise seçimlerin çok sağlıklı bir ortamda yapıldığını belirtti. Seçim sonuçları hakkında tahminde bulunması istenen Hatemi “ Allah ne isterse o olur. Benim için önemli olan gelecek Cumhurbaşkanı’nın kim olacağı değil, İslami İran’ın yükselmesidir.” dedi. Adaylardan Reyşehri, seçilecek Cumhurbaşkanı’nın yönetim sistemini geliştirip güçlendirmesi gerektiğini belirtirken Zavarey, yüksek katılım oranının düşman propagandalarının boşa çıkaracağını kaydederek halkı oy vermeye çağırdı. İran dini lideri Ayetullah Seyid Ali Hamaney ise, Cumhurbaşkanlığına kim seçilirse seçilsin, Haşimi Rafsancani’nin yerini dolduramayacağını söyledi.”¹⁷⁵

Muhafazakar Cumhurbaşkanı adayı Natık Nuri, seçilen kişinin, müesses nizamın devamı için her kesim tarafından meşru kabul edilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu açıdan özellikle muhafazakarlar arasında, toplumun birlik ve bütünlüğü fikri ekseninde, seçilen kişilere toplumun bütün kesimlerinin itaat etmesi gerektiği fikri ağır basmaktadır.

Diğer taraftan reformcu Cumhurbaşkanı adayı Muhammed Hatemi’nin ise, seçim sürecinde yaptığı konuşmalardan, seçim sonuçlarından memnun olacağı anlaşılmaktadır. Hatemi konuşmalarında “ Allah ne isterse o olur” “ asıl hedef İslami İran’ın yükselmesidir” gibi daha muhafazakar söylemleri kullanmıştır. Fakat bütün bu söylemleri kullanmasının nedenlerinden birisi var olan politik güç dengelerini gözetmesiyse diğeri de İran’da toplumsal meşruiyetin önemli kaynaklarından birinin dini söylemlerde olmasıdır.

Yine Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir başka haber ise konuya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Bu haber özellikle devrim öncesi süreç ile devrim sonrası sürecin belirli alanlara karşılaştırılması üzerine kuruludur. Bu karşılaştırma yapılırken aynı zamanda İran devriminin uyguladığı ekonomik politikalar da eleştirilmektedir. “ Yoksullar Ekmek, Zenginler Özgürlük İstiyor: Sandık Önünde Kuzey – Güney farkı” başlıklı haber şöyle devam etmektedir:

İran’ın başkenti Tahran, ülkenin bir birine zıt iki yüzünü bütün açıklığıyla gözler önüne seriyor. Ülkenin dört bir yanından iş bulmak umuduyla başkente göç eden insanlar, Tahran’ın güneyindeki yoksul mahallelerde son umutlarını da

¹⁷⁵Halkın İlimliler ile Muhafazakarlar Arasında Tercih Yapacağı Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Dün Yapıldı. , Cumhuriyet, 24 Mayıs 1997, s. 11

yitiriyorlar. İran Azerbaycan'ından iş bulmak için gelen Cemşid kendisi gibi işsiz arkadaşlarıyla vakit geçirdiği sokak köşesinde “ Neden oy kullanacak mıyım ki? Burada hepimiz işsiziz. Onlar sadece kendileri için çalışıyorlar, bizim için hiçbir şey yapmıyorlar.” diyor. İşsiz bir terzi olan 20 yaşındaki Rıza ise mahallesindeki gençlerin neredeyse hepsinin eroin bağımlısı olduğunu söylüyor ve “ Yapacakları başka hiçbir şey yok ki. Neden oy vereyim? Bizim sorunlarımızla ilgilenmiyorlar.” diyor. Tahran'ın dağlık kuzey bölgelerine doğru gittikçe ise, hava daha temiz ve kolay solunabilir hale geliyor. Doruğu karlarla kaplı dağın yamacındaki yeşil vadide lüks dükkanlarla kaplı geniş caddeler ve pardösülerin altından yabancı markalı kotları ve yüksek topuklu ayakkabıları göze çarpan kadınlar var. Burada yaşayanların sohbetlerini ülkenin bozuk ekonomik düzeninden çok insanlara getirilen toplumsal kısıtlamalardan duyulan sıkıntılar alıyor. 22 yaşındaki üniversite öğrencisi Araş: “Kızlarla serbestçe çıkabilmek istiyorum. Hapishanede yaşamak istemiyoruz.” diye yakınıyor. Cumhurbaşkanlığı yarışının önde gelen ismi ılımlı lider Muhammed Hatemi'nin seçim kampanyasında görev yapan 23 yaşındaki ekonomi öğrencisi Samar: “ Özgür bir insan gibi düşünebilmek istiyoruz” diyor.¹⁷⁶

Dariush Zahedi'ye göre; 1979 İran İslam devriminin en ayırt edici özelliklerinden birisi de büyük bir kitlesel desteğe sahip olmasıdır. Araştırmacıların verdiği ortalama rakamlara göre yaklaşık 8 milyon kişi bu süreçte kitlesel gösterilerde yer almışlardır. Bu rakam yüzdeye vurulduğunda nüfusun yaklaşık beşte birine denk gelmektedir. Ve bu kitlenin büyük bir bölümü yoksullardan, alt – orta sınıflardan oluşmaktadır. O dönemki batı yanlısı elit daha çok Şahın çevresinde yer aldığından, karşı devrimci bir rol oynar. Oysa bugün Cumhuriyet gazetesinin yansıttıklarına bakıldığında ve seçimlerin sonuçları dikkate alındığında, artık karşı devrimci söylemin, bu defa İslami İran'ın alt sınıflarından İran Devrimi ile kurulan rejime karşı yöneltildiği belirtilebilir.¹⁷⁷

Zahedi, kullandıkları toplumsal dil farklı olan iki adayın – reformcu Muhammed Hatemi ve muhafazakar Natık Nuri – temel politikalarını belirlediği eksenini şöyle tarif etmektedir: Hatemi ile onun başkanlık yarışındaki rakibi Natık Nuri arasındaki görüş ayrılıkları çok büyüktür. Hatemi sistemi açmayı denemiştir, sivil toplumun gelişmesi için çalışmalar yürütmüştür, keyfi yönetimin önüne geçilmesi için kanunların üstünlüğü ilkesinin toplum tarafından içselleştirilmesi konusunda çaba harcamıştır, sosyal, siyasi ve kişisel özgürlüklerin yayılması için çalışmıştır. Diğer taraftan, Natık Nuri; tam tersine, batının kültürünün yayılıp, İran'ı işgal etmesine karşı savaşılmaması gerektiğini belirtmiştir, saf İslami bir toplum

¹⁷⁶Yoksullar Ekmek, Zenginler Özgürlük İstiyor: Sandık Önünde Kuzey – Güney Farkı, Cumhuriyet, 24 Mayıs 1997, s. 11

¹⁷⁷ Dariush Zahedi, The Iranian Revolution Then and Now: Indicators of Regime Instability, Colorado: Westview Press, 2001, s. 1

yaratmayı hedeflemiştir. Bu iki farklı politik kültür, seçim süreci boyunca iki farklı adayın da dillerine yansımıştır.¹⁷⁸

3. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet gazetesi İran’da 23 Mayıs 1997’de yapılacak seçimlerle ilgili haberleri Mayıs ayının ortalarından sonra vermeye başlar. Gazete seçimler konusunda daha çok reformcuların demokrasi, çağdaş ve uygar yanlarını vurgular ve İran rejiminin muhafazakar yönetiminin, artık İran halkı için tek seçenek olmadığını belirtir.

Seçimlerde reformcular ile muhafazakarlar arasındaki mücadeleden bahseden ilk haberlerini Mayısın ortalarında yayımlayan gazetenin, 21 Mayıs’taki haberinin başlığı “İran’da büyük kapışma”dır. Haberin devamında şöyle denilmektedir:

“İran’da cuma günü yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle, adayların kampanyaları tüm hızıyla sürüyor. Ekonomik kriz yaşayan ülkede seçim, yine “ılımlılarla muhafazakarların hesaplaşmasına” sahne olacak . Seçimden sonra, İran’da büyük bir değişiklik beklenmiyor. Seçimin en şanslı adayı şimdiki Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani’nin “ yolunda yürüyeceği” sözü veren, muhafazakarların desteklediği Meclis Başkanı Natık Nuri... Rejim tarafından desteklendiği belirtilen Nuri, devlet olanaklarını rahatça kullanırken, eleştirilere de hedef oluyor. ‘Seçildiği takdirde, çarşaf giyilmesini zorunlu tutacağı’ yolundaki haberleri yalanlayan Nuri, ‘ kadınlar arasında bana karşı yaratılan atmosferi kınıyorum. Bir grup, bizi Afganistan’daki Taliban ile mukayese ediyor. Ve eğer ben cumhurbaşkanı olursam çarşafı zorunlu kılacağımı söylüyor. Bu yalandır. Benim görüşüme göre, her ne kadar çarşaf en iyi hicap ise de, bu konuda asgari kurallara uymak yeterlidir’ diyor. Kamuoyu yoklamalarına göre, Nuri’nin desteği yüzde 54’e ulaşıyor.

Diğer aday, yüzde 37 oranında oy alması beklenen kültür eski bakanı Muhammed Hatemi, oldukça ‘mütevazı şartlarla’ mücadele ediyor. İlimlilerin desteğindeki Hatemi, cami veya salonlarda konuşma yaparak oy toplamaya çalışıyor. Hatemi’nin avantajı, kültür bakanlığı yaptığı sırada İran’a büyük hizmetlerinin dokunması. Son Cannes Film Festivali olmak üzere, son yıllarda üst üste uluslar arası ödüller alan İran sinemasının önde gelen kadın yönetmenlerinden Rahşan Beniitimad, Hatemi’yi desteklediğini açıkladı...¹⁷⁹

Haberde, diğer gazetelerinde seçim öncesi belirttikleri, muhafazakar aday Natık Nuri’nin seçilme olasılığının daha yüksek olduğundan bahsedilmektedir. Yine, Cumhuriyet gazetesinin önemle üzerinde durduğu, seçimlerde reformcular ile

¹⁷⁸ a.g.e. p. , 182

¹⁷⁹İran’da Büyük Kapışma, Hürriyet, 21 Mayıs 1997, s. 24

muhafazakarların koşullarının eşit olmamasının altı çizilmektedir. Muhafazakarların devletin olanaklarından daha fazla yararlandıkları belirtilmektedir. Diğer gazetelerden farklı olarak, Hürriyet seçim sonuçları konusunda olumsuz bir dil kullanmakta, seçimlerin değişim getirmeyeceğinin altını çizmektedir. Bu durumu, olumsuz gibi sunan gazete, değişimden yana olduğunu ortaya koymaktadır.

Hürriyet gazetesinin 23 Mayıs'ta verdiği haber, 'İran'da kritik seçim' başlığını taşımaktadır. Haberin devamında şöyle denilmektedir:

“1979 yılında kurulan İran İslam Cumhuriyeti en kritik dönemeçten geçiyor. Bugün sandık başına gidecek yaklaşık 32 milyon İranlı seçmen Ali Ekber Haşimi Rafsancani'nin yerine önümüzdeki 4 yıl için yeni cumhurbaşkanını belirleyecek. Ancak bugünkü seçim çoğu gözlemciye göre, İran rejiminin gelecekte yöneleceği rotayı da çizecek. Bir başka deyişle, adayların kişiliğinde somutlaşan iki eğilimden biri galip gelerek ya İran halkının daha özgür bir ortamda biraz nefes almasını sağlayacak; ya da kadınların çarşaf giymesini zorunlu hale getirecek ve İslami kuralların sıkı sıkıya uygulandığı, şimdikinden daha katı bir rejim gelecek. Kısaca İranlılar bugünkü seçimde ' Daha katı bir şeriat uygulayalım' diyen radikal dincilerle ' Daha özgür bir İran için değişelim' diyen değişimciler arasında karar verecek. ... Başta dini lider Ali Hamaney olmak üzere mollaların desteklediği Meclis Başkanı Hüccetülislam Ali Ekber Natık Nuri'ye büyük şans tanınıyor. Daha ılımlı olarak tanıtılan ve seçim kampanyası sırasında demokrasi, özgürlük ve hukukun üstünlüğü gibi temaları işleyen, ' Daha aydınlık yarınlara' sloganını atan eski İslami İrşad ve Kültür Bakanı Hüccetülislam Seyid Muhammed Hatemi özellikle gençlerin ve kadınların gönlünü kazandı. Değişimcilerin favorisi Hatemi ikinci şanslı aday olarak gösteriliyor...¹⁸⁰

Bu haberin genelinde ülkedeki seçimlerde iki kanat – muhafazakarlar ile reformcuların – mücadelesinden çok, iki tarafın savundukları görüşler yer almaktadır. Bunlar ise genellikle din ve laiklik eksenine sıkıştırılır. Oysa muhafazakarlar ile reformcular arasındaki mücadelenin temelinde ülkedeki ekonomik ve politik yapı yer almaktadır. Bu yapıda ise uzun dönemde reformcular, ekonominin liberalleşmesi ve uluslararası ekonomiyle bütünleşmesi taraftarıdır. Bu doğrultuda siyasette ise demokrasi, insan hakları gibi batı söylemleri üzerinden politika yapmaktadırlar. Muhafazakarlar ise iktisatta, ekonominin motoru olan tekelleri kendi ellerinde bulundurdukları için bu alanda her hangi bir yeniliği çıkarları gereği reddetmekte, devletçi bir ekonomik politikadan yana davranmaktadırlar. Uluslararası siyasette ise Batı'ya ve ABD'ye karşı dikkatli hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

¹⁸⁰İran'da Kritik Seçim, Hürriyet, 23 Mayıs 1997, s. 25

F. Reformcu Hareket'in Türk Basınına Yansıması : 23 Mayıs 1997 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Sonrası

1. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet gazetesinin 25 Mayıs'ta İran'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonucu ile ilgili haberinin başlığı “İran'da halk değişim dedi”dir. Seçim sonuçlarını yorumlayan haberin devamında şöyle denilmektedir:

“İran'da değişim diyen halkın istediği oldu. Önceki gün yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra başlatılan oy sayımında, beklenenin aksine, liberallerin, aydınların ve radikal sola kadar geniş bir kesimin desteklediği ılımlıların adayı kültür eski bakanı Muhammed Hatemi, yönetimin desteğindeki muhafazakarların ve radikallerin adayı Meclis Başkanı Ali Ekber Natık Nuri karşısında “açık farkla” zafer kazandı. Hatemi'nin bu büyük zaferi katı kuralların biktırdığı halk tarafından büyük coşkuyla kutlandı.

İçişleri Bakanlığı'nın açıkladığı sonuçlara göre, 29 milyon geçerli oyun 21 milyonunu sürpriz biçimde Hatemi aldı. Bakanlık açıklamasına göre, Natık Nuri, ancak 7 milyon seçmenin oyunu aldı... Hatemi oyların %70'inin alırken, favori Natık Nuri % 25'te kaldı.

Cumhurbaşkanı Rafsancani ve dini lider Hamaney, Hatemi'ye kutlama mesajları göndererek, memnuniyetlerini iletiler. Natık Nuri ise yeni Cumhurbaşkanına her konuda destek olacağı güvencesini verdi. Cumhurbaşkanı Rafsancani, görevini ağustos ayında Hatemi'ye devredecek.

Seçim sonuçlarının sürpriz sayılmasının en büyük nedeni yüzde 25'te kalan Natık Nuri'ye seçim öncesi her türlü desteğin sağlanması. Devlet desteği altında seçimlere hazırlanan Natık Nuri'ye TV ve basın dahil her alanda propaganda desteği yapıldı.

Ancak halk seçim sonucundan memnun... Hatemi yanlıları, büyük kentlerde toplanmaya ve zaferi kutlamaya başladılar bile. Coşkun sevgi gösterileri arasında Tahran'da toplanan Hatemi taraftarları, ‘ Umudumuz sensin’ şeklinde sloganlar attılar.

Kültür Bakanlığı yaptığı sırada Hatemi, Natık Nuri yanlısı muhafazakarlar tarafından ‘ çok toleranslı ve yumuşak’ olmakla suçlanmış ve baskılar sonucu, 1992 yılında görevinden istifa etmek zorunda kalmıştı. Ancak pes etmeyen Hatemi, önceki gün yapılan seçimlerde aday oldu ve şimdi Natık Nuri'nin önünde emin adımlarla zafere koştu.

Sık sık İran'ın ‘Batı’dan kopmaması gerektiğini’ dile getiren Hatemi'nin kazanması, parlamentoda çoğunlukta bulunan ‘radikal ve muhafazakarların yenilmesi’ anlamına da geliyor. Hiç şüphesiz bu sonuç, muhafazakarların yönetimdeki etkinliğini de sınırlayacak...”¹⁸¹

¹⁸¹İran'da Halk Değişim Dedi, Hürriyet, 25 Mayıs 1997, s. 24

Gazete daha çok reformcuların tarafını tutan bir çizgi izlemektedir. Hürriyet, kendi yayın ilkeleri çerçevesinde özellikle muhafazakarları eleştiren ve reformcuları destekleyen haber yorumlar vermektedir. Gazete, ekonomik, politik ve toplumsal hayatın özellikle daha popüler tarafına eğilir. Bu konu çerçevesinde belli alanlarda muhafazakarların reformcuları nasıl baskı altında tuttuklarına, gençlerin ve kadınların toplumsal hayata katılmamalarının muhafazakar din adamlarının kararları olduğuna değinerek bu konularda muhafazakar kesimi eleştirir. Reformcuların seçimleri kazanmasını da çok önemli bir gelişme olarak verir.

2. Yeni Şafak Gazetesi

23 Mayıs seçimlerinin sonuçları Türk basınında genellikle 25 Mayıs'ta açıklanır. Yeni Şafak gazetesi, yine; seçimlere, seçim sonuçlarına ve seçim sonuçlarının İran için neler ifade ettiğine, İran'a neler getireceğine en çok yer veren gazetelerdendir.

25 Mayıs'ta yayımlanan Yeni Şafak gazetesi, haberi “ Hatemi büyük bir zafer elde ederek birinci turda Cumhurbaşkanı seçildi: İran'da yeni dönem” başlığı altında duyurur. Haberin devamında ise şöyle denilmektedir:

“İran'da önceki gün yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde, liberallerden radikal sola kadar çok geniş bir kesimin desteklediği aday Muhammed Hatemi, açık farkla kazanarak Cumhurbaşkanı seçildi. Oyların yaklaşık üçte ikisini almasına rağmen büyük bir hezimete uğrayan Meclis Başkanı ve muhafazakarların adayı Ali Ekber Natık Nuri, seçimlerde yenilgiyi kabul etmesiyle liberal kanadın adayı Muhammed Hatemi Rafsancani'den boşalan Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu. Bu arada 7. dönem Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin iki güçlü adayından biri olan Meclis Başkanı Natık Nuri ise sonuçların tamamının alınmasını beklemeden Muhammed Hatemi'ye tebrik mesajı gönderdi ve “Cumhurbaşkanı seçildiği” için kendisini kutladı. Tahran radyosunun haberine göre, Natık Nuri, mesajda şunları kaydetti: “ Halk tarafından Cumhurbaşkanlığına seçilmeniz dolayısıyla İran dini liderlik makamını, yüce İran halkını ve şahsınızı tebrik ediyorum. Hepimizin amacı İslam ve İran halkına hizmettir. Hizmet etmekten duyulan gurur, başka hiçbir şeyle değiştirilemez. Bu yolda ben sizinle yardımlaşmak ve iş birliği yapmak için tüm çabalarımı göstereceğim. Yüce Allah'tan başarılı olmanızı ve halkın mutlu olmasını diliyorum.”¹⁸²

---

¹⁸² Hatemi Büyük Bir Zafer Elde Ederek Birinci Turda Cumhurbaşkanı Seçildi: İran'da Yeni Dönem, Yeni Şafak, 25 Mayıs 1997, s. 9

İran’da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi, reformcu cephenin zaferi ile son bulur. Yeni Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi’dir. Hatemi, gerek dini liderin, gerek muhafazakarların suçlamalarına rağmen oyların büyük bir bölümünü alarak Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Seçim süreci boyunca dini lider Hamaney, yaptığı konuşmalarda genellikle muhafazakar aday Natık Nuri’yi destekler gözükmiştir. Ve yine muhafazakar din adamları, devrimin en önemli şehirlerinden biri olarak kabul edilen ve dini alimlerin yetiştiği merkez olarak bilinen Kum’dan Hatemi’nin tehlikeli bir liberal olduğunu beyan ederler. Dariush Zahedi’ye göre bütün bunlar Hatemi’nin önüne çekilen engellerdir. Fakat bütün bu engellemelere rağmen Hatemi yapılan seçimin galibi olmuştur.¹⁸³

Yine aynı haberde “ Sanat ve kültüre destek” alt başlığı ile bu konu hakkında şöyle denilmektedir:

“Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde asıl rakibi Meclis Başkanı Natık Nuri’yi büyük farkla geride bırakarak, yüzde 70’e yakın bir destekle Cumhurbaşkanı seçilen Hüccetülislam Seyid Muhammed Hatemi, enflasyonla savaşa, toplumsal adaletin kökleştirilmesi ve yayılmasına, ekonomik kararlarda dar gelirli kesimlerin korunmasına önem veriyor. Ekonomide devletçi, bazı mal ve hizmetlerin sübvansiyonu ile tanınan ulemanın radikal kesiminin üyesi olmakla beraber Hatemi’nin, bu seçimlerde desteğini aldığı Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani’nin başlattığı ekonomide liberalizasyon ve özel sektörün desteklenmesi politikalarına devam etmesi bekleniyor. “ Sanatsal ve kültürel güçlerin toplum içindeki yerleri, meşru özgürlükleri ve kültürel güvenliklerinin artırılacağı, sanat ve kültür alanında adaletin yaygınlaştırılacağı” anlatılan programda, “ sosyal adaletin kalıcılaştırılacağı, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılacağı ve güçlendirileceği” bildiriliyor. Hatemi’nin programında, toplumsal kaynaklar olarak, Besiçler (Gönüllüler) ordu ve güvenlik güçlerinin yanı sıra kadınlar ve gençlerin de öncelikli gruplar olduğu belirtiliyor.”¹⁸⁴

Seçimlerde Muhammed Hatemi, muhafazakar rakibi ve seçimlerden önce kesin seçileceği gözü ile bakılan Natık Nuri’yi ezici bir oy çokluğu ile arkada bırakır. Muhafazakarların adayı Natık Nuri’nin seçimleri kaybetmesi, ulemanın üst kesimlerinde iyi karşılanmaz. Gerçekte, rejime güven verme açısından bakıldığında muhafazakarların adayı Natık Nuri’nin de, reformcuların adayı Muhammed Hatemi’nin de Humeyni’nin öğrencilerinden ve gizli kadrolarından olduğu bu bağlamda çok şey ifade etmektedir. Fakat daha sonra elbette ki İslam’ın çeşitli yorumları ortaya çıkar. Hatemi ve çevresi daha çok İslam’da modern okumaları

¹⁸³ Dariush Zahedi, The Iranian Revolution Then and Now: Indicators of Regime Instability, Colorado: Westview Press, 2001, s. 183

¹⁸⁴ Sanat ve Kültüre Destek, Yeni Şafak, 25 Mayıs 1997, s. 9

savunur. Diğer taraftan Natic Nuri'nin bu bağlamda savunduğu anlayışı daha iyi kavrayabilmek için; muhafazakar düşüncenin önde gelen liderlerinden, aynı zamanda Kum Dini Medresesi Yönetim Kurulu üyesi de olan Ayetullah Muhammed Taki Mesbah Yazdi'nin, 19 Eylül Cuma günü hutbeden sonra yaptığı konuşma ya bakmak gerekir. Yazdi, Abdülkerim Suruş gibi reformcuların savunduğu, Hatemi'nin de konuşmalarında değindiği, İslam'ın farklı yorumu hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“ Birileri “ hiç kimse kendi görüşünü mutlak bir görüş olarak belirtmemeli” diyor ve bu tartışma günümüzde tam bir sorun halini almıştır. Sakın “ tüm anlayışlar aynıdır” demeyin, mutlak anlayış tek ve mutlaktır. Geri kalan anlayışların hepsi batıldır (...) Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt'in anlayışı dışındaki her anlayış batıldır. Bunları duvara çakmalı çöpe atmalı. Kuran'ın dilini gerçek dil olarak görmeyenler Kuran'ın bir şey söylediğini ve herkesin kendi anlayışına göre ondan bir şey anladığını düşünüyor, dolayısıyla da “ benim yorumum doğrudur” denilemeyeceğine inanıyorlar... İslam dininin çeşitli anlayışları yoktur. Birden fazla İslam anlayışı yoktur. Tek anlayış da Peygamber ve imamların anlayışıdır.”¹⁸⁵

Bu bağlamda, reformcular tarafından savunulduğu belirtilen çeşitli özgürlüklerin de sınırları çizilmektedir. Ayetullah Yazdi tarafından, kadın ve gençlerin gelişiminin ve kendilerini toplumsal alanda ifade etmelerinin de ne dereceye kadar olacağını işaretleri verilmektedir. Yeni Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi Kültür ve İrsad eski bakanlarından. Bu bağlamda, basın yayın bu dönemde özellikle onun bu kimliğine de değinir. Gelecekte kültür, sanat faaliyetlerine ülkede daha fazla önem verileceğinin altı çizilir. Buradaki amaç rejimde yaratılabilecek yumuşamadır. Haberde ayrıca sosyal adaletsizliklere karşı mücadele edileceği de vurgulanmaktadır.

Yeni Şafak gazetesi 29 Mayıs'ta yayımlanan nüshasında İran Cumhurbaşkanlığı seçimlerini, İran'ın ABD ile ilişkileri bağlamında ele almaktadır. Haberde ABD'nin, İran seçimlerine nasıl baktığını ve ABD basınının seçimler hakkındaki yorumlarının neler olduğuna değinilir. Halil Akgün'ün hazırladığı ve “ABD basınından İran seçimine sıcak bakış” başlıklı yazı şöyle devam etmektedir:

“Muhammed Hatemi'nin zaferi ile neticelenen İran'daki seçimlere, Amerikan basınında geniş yer verildi. Başta New York Times olmak üzere Washington Post ve Washington Times gibi Amerika'nın önde gelen gazeteleri, haber-yorum ve başyazılarında İran'daki seçimler üzerine Amerikan görüşünü

¹⁸⁵ Sami Oğuz-Ruşen Çakır, Hatemi'nin İran'ı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, ss. 144 - 145

yansıtan değerlendirmelerde bulundular. Gazetelerde çıkan yorumlarda, Hatemi'nin Natık Nuri'ye karşı Cumhurbaşkanlığı'nı kazanmasının, İran içindeki ılımlıların radikal ulemaya karşı bir galibiyeti olarak desteklendiğini ileri süren gazeteler, bu desteğe rağmen Hatemi'nin, galip gelmesinin halkın '18 yıllık mollalar rejimine' duyduğu tepkinin bir ifadesi olduğu görüşüne yer verdiler. İran halkının her geçen gün daha fazla özgürlük ve siyasi katılım talebinde bulunduğuna dikkat çekilen yorumlarda, bunun İran'ın iç siyasi dengeleri açısından önemli neticelere gebe olduğu ifade edildi. Ayrıca bazı haber-yorumlarda İran halkının, yönetimin tersine, Batı ve Amerika düşmanı olmadığı görüşü değişik biçimlerde gündeme getirildi. Öte yandan New York Times başyazısında Hatemi'nin yüzde 70 gibi ezici bir çoğunlukla galip gelmesi, ılımlıların radikaller karşısında kazandığı yeni bir zafer olarak yorumlandı. Yüzde 70'lik halk desteğine rağmen Hatemi'nin Cumhurbaşkanı olarak yetkilerinin sınırlı olacağına altını çizen başyazı, liberallerin galibiyetini İran – Amerika ilişkileri açısından da büyük önem taşıdığına dikkat çekti. Hatemi'nin siyasi partilerin açılmasına izin verilmesi, basın özgürlüğünün genişletilmesi ve bireysel özgürlüklerin artırılması gibi konulardaki ılımlı tavrına dikkat çekilen başyazıda, bu galibiyetin İran'ın 18 yıllık dış politikasına ve İran-Amerikan ilişkilerine nasıl bir etkide bulunacağına henüz belli olmadığı görüşüne yer verildi. Siyasi yorumcular ise Amerika'nın ilgisinin İran'ın iç dengelerinden çok İran Amerika ilişkileri üzerine yoğunlaştığına dikkat çekiyorlar. Uzun yıllar Amerikan dış politikasının mimarları arasında yer alan Brezinski'nin öncülüğündeki grup Amerika'nın İran'ı kuşatma ve boğma politikasının iflas ettiğini savunarak, daha ılımlı ve işbirliğine dayalı bir politikanın izlenmesini talep ediyor. Muhafazakar grup ise İran'ın uluslar arası terörizmi desteklediğini gerekçe göstererek Amerika'nın İran konusunda daha sert bir politika izlemesi gerektiğini savunuyor."¹⁸⁶

İran 'ın, devrimden bu yana uluslararası ilişkilerde en çok sorun yaşadığı ülkelerden birisi ABD'dir. Devrimden önceki yönetime en çok yardım eden devletlerin de başında AB gelmekteydi. Devrim öncesi yönetimin ağır baskı koşullarında gelişen toplumsal muhalefetin bastırılması için Şah ile birlikte bir çok yönetime başvuran ABD, Şahı destekleyerek bölgede demokrasinin yayılmasına da engel olmuştur. Devrimden sonra kopan ABD İran ilişkileri 1990'lı yılların başında tekrar canlanmaya başlar. 1997'de Cumhurbaşkanlığına reformcu aday Hatemi'nin kazanması, ABD'yi ve uluslararası toplumu bu konuda heyecanlandırır. Çünkü Hatemi gerek seçim kampanyasında olsun, gerek kampanya sonrası olsun ülkenin uluslar arası alanda daha fazla yer almasından yanadır. Özellikle Batı ile ilişkilerin geliştirilmesini savunan Hatemi, medeniyetler arasında bir diyalog kurulmasından yanadır. Yeni Şafak'ta yer alan haberde, ABD basınından çeşitli gazetelerin, Hatemi'nin, Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, ABD'nin de ilişkilerde bir yumuşamadan yana olduğunu belirtmektedirler. Fakat aynı yayınlar, dikkatli davranması gerektiğine de değinmektedirler.

¹⁸⁶ ABD Basınından İran Seçimine Sıcak Bakış, Yeni Şafak, 29 Mayıs 1997, s. 8

3. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesi seçim sonuçlarını okurlarına 25 Mayıs günü “ İran Halkı Değişim Dedi: Liberal Olarak Tanınan Hatemi gençlerin ve kadınların oylarını alarak cumhurbaşkanlığına seçildi” diye duyurur. Haber şöyle devam etmektedir:

“İran’da önceki gün yapılan 7. dönem cumhurbaşkanlığı seçimini eski Kültür ve İslami İrşad Bakanı Hüccetülislam Seyid Muhammed Hatemi kazandı. Dünkü seçimlerde oyların yüzde 69. 63’ünü kazanan Hatemi, radikal dinci ulemeden Cumhurbaşkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani taraftarı olan “liberal” bürokrat ve yöneticiler ile daha önce seçimlere ilgi göstermeyen büyük bir genç ve kadın kesiminin oylarını alarak cumhurbaşkanlığına seçildi. daha önce seçimlere ilgi göstermeyen büyük bir genç ve kadın kesiminin oylarını alarak cumhurbaşkanlığına seçildi.”¹⁸⁷

Cumhuriyet gazetesinin haberlerinde dikkat çektiği iki nokta vardır. Bunlardan bir tanesi; rejimin yavaş yavaş değişmekte olduğu, diğeri ise; rejimdeki bu değişime en çok katkıda bulunanların; gençler ve kadınlar olduğudur. Bu atmosferi Eric Hooglund şöyle tasvir etmektedir:

“ 23 Mayıs 1997 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Kültür ve İrşad eski Bakanı Hüccetülislam Muhammed Hatemi’nin kazanması İran’ın imajını batı dünyasında radikal bir şekilde değiştirmiştir. Yaklaşık 18 yıldır batı tarafından fundamentalist bir İslami düzen algılaması, şimdi modern ve ılımlı bir mallanın iktidara gelmesiyle değişmektedir. Bu imaj, batıda çok güçlü bir etki yaratmıştır, çünkü Hatemi, yüzde 80 katılım olan bir seçimde oyların yaklaşık yüzde 70’ini almıştır. Bu oran Nisan – Mayıs 1979’da monarşiden İslam Cumhuriyeti’ne geçiş için yapılan oylamadan sonra katılımın ve bir kişiye desteğin bu kadar büyük olduğu nadir oylamalardandır. Seçimlere en önemli aktif ve yoğun desteği sunan grupların başında önleri İslam Cumhuriyeti tarafından kesilmiş kadın ve gençler gelmektedir. ...Hatemi seçimlerden önce de İran’da etkili kadın dergilerinden Zenan’a bir röportaj verir. Bu dergi çevresindekiler - İslam feministleri – burada açıkça Hatemi’yi desteklediklerini belirtirler. Seçimlerin sonuçlarının henüz ne olacağı belli değilken, kadınların, muhafazakar aday Natık Nuri’nin kazanma olasılığına karşı Hatemi’yi böyle açıkça desteklemeleri, kadınlar açısından onun önemini göstermektedir.”¹⁸⁸

¹⁸⁷ İran Halkı Değişim Dedi: Liberal Olarak Tanınan Hatemi Gençlerin ve Kadınların Oylarını Alarak Cumhurbaşkanlığına Seçildi, Cumhuriyet, 25 Mayıs 1997, s. 11

¹⁸⁸ Eric Hooglund, Twenty Years of Islamic Revolution: Political and Social Transition in Iran since 1979, New York: Syracuse University Press, 2002, pp. 56 – 57

Cumhuriyet gazetesi, bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı seçimleri çerçevesinde kadın ve gençlerin seçimlerde oynadığı role değindikten sonra, 25 Mayıs günü verdiği habere şöyle devam etmektedir:

İçişleri Bakanlığı Seçim Karargahı Başkanı Ali Rıza Tabeş, İran Televizyonu'na yaptığı açıklamada kesin sonuçları açıkladı. Tabeş, Hatemi'nin geçerli 28 milyon 835 bin 104 oydan 20 milyon 78 bin 187'sini aldığını (yüzde 69.63) açıkladı. Tabeş'in açıklamasına göre, Hatemi'nin en yakın rakibi Meclis Başkanı Natık Nuri ise 7 milyon 242 bin 859 oyla (yüzde 25.11) ikinci, Rıza Zaveray, 771 bin 460 oyla (yüzde 2.67) üçüncü oldu. Son sıradaki aday Muhammed Muhammedi Reyşehri ise 742 bin 598 oy (yüzde 2.57) aldı. Tabeş, Hatemi'nin yurt dışında kullanılan toplam 67 bin 830 geçerli oyun 50 bin 342'sini de aldığını belirtti. İran'ın dini lideri Ayetullah Seyid Ali Hamaney, televizyonda yayınlanan mesajında seçimleri kazanan Hatemi'yi tebrik etti. Hamaney, seçimlere geniş katılımın tarihi bir zafer olduğunu belirterek asıl kazananın İran olduğunu söyledi. Natık Nuri de sonuçların tamamının alınmasını beklemeden Muhammed Hatemi'ye tebrik mesajı gönderdi ve “ Cumhurbaşkanı seçildiği” için kendisini kutladı. Eski Yezd Cuma İmamı Ayetullah Ruhullah Hatemi'nin oğlu olan Muhammed Hatemi, 1943'te Yezd'de doğdu ve liseyi tamamlamadan önce, dini eğitim için 1961'de Kum kentine gitti. 1982 – 1993 yıllarında İslami İrşad ve Kültür Bakanlığı yapan Hatemi, seçimlere kadar İran Milli Kütüphane Müdürlüğü ve Cumhurbaşkanı'nın kültür işleri danışmanlığını yürütüyordu. Hatemi, enflasyonla savaşa, toplumsal adaletin kökleştirilmesi ve yayılmasına, ekonomik kararlarda dar gelirli kesimlerin korunmasına önem veriyor.¹⁸⁹

Burada, Cumhuriyet gazetesinin asıl vurguladığı konulardan biri; Hatemi'nin yüksek bir oranla Cumhurbaşkanlığı kazanması ise diğeri de; onun geçmişini vererek hangi kökenden geldiğinin belirtilmesidir. Muhafazakarların eleştirileri açısından bakıldığında, Hatemi'nin aldığı dini eğitim, İslam Cumhuriyeti'nde yaptığı belirli görevler rejimle olan ilişkilerinde avantaj olarak bahsedilebilecek konulardır. Diğer taraftan rejim, genellikle kendisini kuranlara belirli bir güveni korur. Bu bağlamda, bugün İran İslam Cumhuriyeti'nin başında bulunan dini lider Ayetullah Ali Hamaney olsun, 1997 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Muhammed Hatemi veya yine rejimin kilit noktalarından biri olan Anayasayı Koruyucular Konseyi'ne başkan olan Ali Ekber Haşimi Rafsancani ya da 1997 seçimlerinden önce Meclis Başkanlığı yapan Natık Nuri olsun, bu isimler zaten Humeyni'nin devrim öncesinde gizli kadrolarını meydana getirirler. Bu kişilerden Hatemi hariç diğerleri devrim öncesi, devrimci mücadeleden dolayı Şahın hapisanelerinde belirli bir süre kalmışlardır. Yine, bu kişiler, devrimin lideri

¹⁸⁹İran Halkı Değişim Dedi: Liberal Olarak Tanınan Hatemi Gençlerin ve Kadınların Oylarını Alarak Cumhurbaşkanlığına Seçildi, Cumhuriyet, 25 Mayıs 1997, s. 11

Humeyni'den belirli dönemlerde ders almış öğrencilerdir. Bu açıdan rejime sadakatleri belirli bir dereceye kadar sorgulanabilir. Rejimle yaşadıkları anlaşmazlıklar, daha çok kendi çıkar gruplarının talepleri doğrultusunda şekillenmektedir.

Cumhuriyet gazetesi bir sonraki günde – 26 Mayıs 1997 – verdiği haberde, yine muhafazakarlarla reformcular arasında geçen seçim yarışının sonuçlarına yer verir. İki grup arasında karşılaştırmalar yapar. Gazetenin “İran Mollalara ‘Artık Yeter’ Dedi” başlıklı yazısı şöyle devam etmektedir:

“İran halkı, 1979'dan bu yana yapılan 5. başkanlık seçimlerinde ilk defa sınırlı da olsa bir seçenikle karşı karşıya kaldı ve bunu molla rejimine hayır demek için kullandı. Seçimlerde, insan hakları, daha fazla ifade özgürlüğü, hukuk devletini savunan ve enflasyona, yoksulluğa ve yolsuzluğa karşı bir platformla giren Muhammed Hatemi, muhafazakar rakibi Natık Nuri'yi, oyların yüzde 70'ini alarak yendi. Ancak, bu yukarıdaki satırlarda ifade edilen sonuca ulaşırken çok temkinli olmak, başkan adayları arasındaki farkları görünür bir hale getirmek için bir miktar abartmak ve en önemlisi seçim sonuçlarını İran'daki siyasal ve ekonomik iktidar ilişkilerini ve mücadelelerini göz önüne alarak değerlendirmek gerekiyor.”¹⁹⁰

Cumhuriyet gazetesi, ülkede halkın ilk defa bir tercih yapabileceği iki grubun oluştuğundan bahsetmektedir. Bu gruplar; reformcular ve muhafazakarlardır. Gazete muhafazakarları mollalar olarak adlandırmakta, reformcuların kazanmasını ise muhafazakarların yıllarca süren iktidarının sonu olarak yorumlamaktadır. Fakat atılan başlık – yani İran Mollalara Artık Yeter Dedi – aslında İran'da halkın varolan rejime tamamen karşı olduğu izlenimi yaratmaktadır. Cumhuriyet gazetesi, bu tür yorumları, seçimlere katılan adayların açıklanmasından bu yana sürdürmektedir. Yeni Şafak Gazetesi ile karşılaştırıldığında, daha çok reformcuların söylemlerini öne çıkardığı ve reformcuların modern dünya ile bağlarına vurgu yaptığı görülmektedir.

Cumhuriyet gazetesinin, 26 Mayıs'ta yayımladığı haberin devamında şöyle denilmektedir:

“İran'ın sosyo - ekonomik manzarasını esas olarak üç toplumsal/ekonomik kesim/sınıf şekillendiriyor. Bunlardan birincisi ekonominin yaklaşık yüzde 85'ini kontrol eden devlet işletmeleri üzerinde yaşayan devlet bürokrasisi (bir tür devlet kapitalisti sınıf). İkincisi, dini vakıflara (Bonyad) çöreklenmiş Şii ruhban sınıfı (bu sınıfı cami kadrolarını da içine alabilecek şekilde genişletmek gerekir) Bu vakıfların en önemlilerinden biri olan Bonyad Mostafazan (Ezilenler Vakfı) 1979'da devrimden sonra mülksüzlerin dertlerine çare bulmak için kuruldu. Ancak bu vakıf

¹⁹⁰ İran Mollalara ‘Artık Yeter’ Dedi, Cumhuriyet, 26 Mayıs 1997, s. 11

zamanla, İran tekstil sanayiinin yüzde 20'sini, meşrubat sanayiinin yüzde 43'ünü, cam sanayiinin yüzde 75'ini, tarım ürünlerinin yüzde 90'ını kontrol eder hale geldi ve toplam aktifleri 12 milyar doları aştı. (Christian Science Monitor 09/04/97). Bu vakfın bürokrasisi, ruhban kesimi içinde ve genelde ülkede önemli bir ekonomik siyasi güç haline geldi. Üçüncü önemli sosyal tabaka da ithalat – ihracata dayalı, tüccarlar (geleneksel komprador burjuvazi) ve bunların ticaret ağının parçası olan çarşı esnafı. Bu üç egemen toplumsal tabakanın yanı sıra, tabii ki önemli bir işçi sınıfı, yoksul köylüler tabakası gibi halk sınıflarından da bahsetmek gerekir. Ancak bu seçimler esas olarak egemen sınıf fraksiyonlarını temsil eden adaylar arasında geçti. Halkın oyları, bunlar arasında yaptığı tercih ve daha çok uzun dönemli etkileri açısından önemli.”¹⁹¹

Burada Cumhuriyet gazetesi ile Yeni Şafak gazetesi arasında bir karşılaştırma yapmak gerekirse, Cumhuriyet gazetesinin, haberleri içerik olarak daha geniş ve derin verdiği söylenebilir. Özellikle verilen haberlere yorumlar katılarak, analizler yapılması haberleri de zenginleştirir. Gazete seçimleri tasvir ederken iki önemli konuya değinmektedir. Bunlardan bir tanesi; seçime katılanların – seçenlerin ve seçilenlerin – iktisadi, siyasi ve toplumsal konumlarıdır. Bir diğeri ise; bu seçimlerin bu gruplar açısından neler ifade ettiği ve neler getireceğidir.

Bu açıdan gazete, Cristian Science Monitor'den aldığı belirli bilgileri İran'ın siyasi yapısının analiz edilmesinde kullanılması ve okuyucuya bir fikir vermesi için sayfalarına aktarır. Aktardığı bilgiler, daha çok İran'ın iktisadi politikalarını kimlerin elinde tuttuğuna dairdir. Cumhuriyet, bir anlamda ülkedeki politikaların sadece belirli grup veya sınıfların elinde olmasından dolayı, seçimlerinde, sadece bu grup veya sınıfların kendi arasındaki yarışlardan ibaret olduğunu vurgular. Devrimle, devleti ele geçiren İslami bürokrasi, yine dini vakıfların başında bulunan din adamları ve son olarak da ticaretle uğraşan ve İslami devrimde önemli roller oynayan ticaret burjuvazisi bu seçimlerde kendi aralarında yarışmışlardır. Yine Cumhuriyet gazetesine göre; bu üç grup da aynı sınıfın içinde yer alırlar. Bu üç grubun da modern siyasi literatürde bir tanımlaması yapılacaksa, İran burjuvazisi olarak tanımlanabilir. Cumhuriyet'e göre bu bağlamda seçimlerde asıl eksik olan demokrasidir, işçilerin ve yoksul köylülerin haklarını savunan siyasi yapıların kısıtlılığdır. Gazete aynı habere şöyle devam etmektedir:

“Bu kesimler arasındaki çekişmelere ve adaylarına dönersek, muhafazakar aday Ali Ekber Natık Nuri “çarşı” tarafından destekleniyordu. Çarşı fiyat kontrollerine, düzenleyici vergi ve yasalara karşı çıkıyor, Middle East Economic

¹⁹¹Dünya Ekonomisine Bakış, Cumhuriyet, 26 Mayıs 1997, s. 11

Digest'ten Vahe Petrossyan'ın ifadeleriyle, “ 19. yüzyıldakine benzer çok serbest bir piyasa kapitalizmi, ithalat serbestisi ve yerel sanayiden ziyade ithalata önem verilmesini istiyor” (Inter Press Service 23/04/97). Bu kesim özellikle anti – enflasyonist sıkı para politikalarından ve stokçuluğu ve spekülasyonu engellemeye, fiyatları düşürmeye yönelik politikalardan hoşlanmıyor. Tahran Belediye Başkanı Gulamhüseyin Kerbaşçı'nın Rafsancani'nin doğrudan desteğiyle, süpermarketler ve belediye dükkanları zinciri kurarak ‘çarşı’nın fiyatlarını kırmaya çalışmasından dolayı çok rahatsız olan bu kesim Natık Nuri’yi destekleyerek bu yolla devlet üzerinde etkilerini arttırmayı amaçlıyordu. Bu sınıfın etkilerini, Natık Nuri'nin ekonomik büyümeyi yavaşlatmadan enflasyonu kontrol etmekten bahsetmesinden, vergi sistemine yönelik eleştirilerinden, özelleştirme konusundaki istekliliğinden, yolsuzluklara diğer adalara göre çok daha az önem vermesinden ve toplumsal adalet yerine, şimdilik hızlı büyümeye öncelik tanınmasından da (Iran Focus, Mayıs 1997) görebiliriz. Öbür taraftan, devlet bürokrasisi içinde, özellikle teknokratlardan oluşan (Gorbaçov’un kadrosunu hatırlıyor insan ister istemez) bir kesim ekonominin gelişmesi ve modernleşmesi için Batı’ya açılması, ‘çarşı’nın, dolayısıyla tüccar sermayesinin boğucu etkisinin kırılması, yolsuzlukların engellenmesi ve kaynakların daha çok üretime yönelik alanlara kaydırılması gerektiğini savunuyor. Bu kesim, ruhban sınıfının ideolojik etkisine karşı yasaların üstünlüğünü ve serbestliğini savunuyor. Özelleştirme ve ekonomik büyüme konularında, daha temkinli ve planlı olmak gerektiğini düşünüyor. Bu kesim toplumsal denklem içinde en zayıf kesim olduğu için de halk sınıflarından, öğrencilerden, aydınlardan ve kadınlardan destek almaya büyük önem veriyor. IMF tarafından da çok olumlu karşılanan (Reuter 18/05/96) bu kesimin istekleri ve kurmak istediği ittifakların talepleri de Hatemi'nin platformuna belirgin bir şekilde yansdı: “ Siyasi ve ekonomik gelişmeler, önce batıda başladı, Batı medeniyetinin iyi ve kötü yanlarını doğru tespit edemezsek gelişemeyiz.” (Salaam 06/05/97) diyen Hatemi, “ adaletin en üstün değer” olduğunu “ ve gelişme projeleri planlanırken mutlaka göz önünde tutulması gerektiğini düşünüyor.” Hatemi, ‘ toplumsal adalete büyük önem verilmesi gerektiğine, bu amaç için ekonomik büyümeden dahi bir süre için fedakarlık edilebileceğine’ inanıyor. Hatemi’ye göre ‘ önemli olan devlet veya kamu mülkiyeti değil, işletmelerin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi,’ insan hakları ve düşünce özgürlüğü, kadın hakları Hatemi'nin platformunda çok büyük bir yer kapladı. Hatemi, Zanan isimli kadın dergisine verdiği demeçte, ‘kadınların hükümetlerde bakan olmalarının önünde hiçbir engel görmediğini’ (CNN 24/05/97) söyleyerek, İran’da kadınların verdikleri mücadeleyi desteklemiş oldu. Hatemi, Natık Nuri'nin aksine, ‘ belli bir toplumsal gelişme ve demokratikleşme olmadan ekonomik gelişmenin imkansız’ olduğunu söylüyor. Diğer taraftan, bürokratik tabakanın da çıkarlarına uygun olarak ‘ Özel sektör anayasamızda tanınmıştır, ancak, etkinliği devletin hedeflerine ters düşmemelidir. Her sektör, oranlı olarak gelişmelidir.’ dedikten sonra ekliyor: ‘ Özel sektörle bir sorunumuz yok, yeter ki yoksulluk olmasın.’¹⁹²

Yukarıdaki alıntıda adı geçen gruplardan bir tanesi de “çarşı”dır. Çarşı ülke ekonomisinde önemli bir yeri olan esnafın oluşturduğu ve devrim sürecinde de Humeyni yanlısı grubun tabanlarından birini oluşturan yapıdır. İran’da, yirminci yüzyılın başından itibaren örgütlü olan ve kendine önemli bir yer edinmiş

¹⁹² Dünya Ekonomisine Bakış, Cumhuriyet, 26 Mayıs 1997, s. 11

yapılardandır. Devrimde çok önemli bir rol oynayan çarşı, devrimden sonra en önemli ekonomik çıkar gurubu olarak varlığını sürdürür. Çarşı esnafı seçimlerde de kendi ekonomik ve politik çıkarları doğrultusunda muhafazakar aday Natık Nuri'yi destekler. Çünkü, reformcuların adayı olan Muhammed Hatemi'nin bir diğer seçim söylemi de İran'ın uluslararası ilişkilerde daha aktif bir dış politika yürütmesi ve ülkenin dışarıya açılmasıdır. Bu dışarıya açılma stratejisi, çarşı esnafı açısından kendi yarattıkları ekonomik tekelleşmenin de sonunu getirecektir. Politik olarak dışa açılmayla birlikte gelişecek dış ticaret, ekonominin kontrolünü elinde tutan çarşı esnafı için bir yıkım olacaktır. Ülkede “çarşı” olarak adlandırılan bu grup bütün bu sayılan nedenlerden dolayı 1997 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde reformcu Hatemi'yi değil, muhafazakar Natık Nuri'yi desteklemiştir.

Yine bu bağlamda Hatemi'nin politikaları ile aynı doğrultuda ilerlenmesi gerektiğini düşünen bir başka grup ise, Rafsancani önderliğindeki bürokratlar. Onlara göre de ekonomide çeşitli açılımlar yapılmalıdır. Bu açılımların başında ekonominin ticari rant ekonomisi olmaktan çıkıp, yatırıma dönük projeler üretilmesi gerektiğinin altını çizerler. Batı ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini savunurlar. IMF de bu grubun bütün bu ekonomik projelerini destekler. Fakat bu fikirlere “çarşı” çıkarları gereği karşı çıkar. 1997 seçimlerinde bürokratlar grubunun oylarının büyük bir bölümü de reformcu lider Hatemi'ye gider.

Cumhuriyet gazetesinin verdiği İran siyasi, iktisadi ve sosyo – kültürel yapısını analiz eden aynı haber şöyle devam etmektedir:

“Yoksulluğa yönelik olarak biri kısa dönemli acil, diğeri de daha uzun dönemli yapısal olarak tarif ettiği iki aşamalı bir müdahale öneriyor Hatemi. Kısa dönemli müdahale doğrudan doğruya “çarşı”yı, yüksek fiyatları, spekülasyonu ve yolsuzluğu hedef alıyor. Uzun dönemli müdahaleye ilişkin olarak ise ekonomik büyümeden ve toplumsal adaletten bahsediyor. (İran Focus) Üçüncü önemli aday da Devrimci Değerleri Koruma Birliği adına seçimlere giren Muhammed Muhammedi Reyşehri'ydı. Bu aday daha ziyade ruhban sınıfının çıkarlarını temsil etmeye çaba gösterdi ve platformunda, dini değerlere önem verdi, bu arada “çarşı”nın oylarını almak için vergilere karşı çıktı, özelleştirmeyi savundu, yoksulluk sorununu geçiştirdi; çok genel, soyut bir sosyal adalet fikrini savunmaya çalıştı ve herkesten daha çok Batı düşmanı bir tutum içine girdi. Bu aday, esas olarak var olanı korumaya yönelik ve tutarsız bir platform sundu.”¹⁹³

Yukarıda, yine, Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçildikten sonraki politik planlarına değinilmektedir. Hatemi'nin seçildikten sonraki siyasi programı yıllardır muhafazakarların destekçisi olan “çarşı”yı hedef almaktadır. Yine, yukarıda

¹⁹³Dünya Ekonomisine Bakış, Cumhuriyet, 26 Mayıs 1997, s. 11

değınilen bir başka konu da bir diğler Cumhurbaşkanı adayı olan Muhammed Muhammedi Reyşehri'nin ekonomik, siyasi ve toplumsal alandaki programıdır. Ergin Yıldızoğlu, Reyşehri'nin değişime karşı olduğunu, yıllardır devam eden politikaların devamını savunduğunu ve toplumsal olarak da yeteri kadar destek bulamayacağını, destek alacağı kesimlerin ise genellikle din adamları olduğunu belirtir. Kalan bölümü seçim sonuçlarının değerlendirilmesine ayıran Yıldızoğlu, yazısına şöyle devam etmektedir:

“1980 – 1992 arasında Kültür Bakanlığı yapan, ancak daha sonra liberal davrandığı için bu görevini kaybeden Hatemi'nin seçimleri kazanmasını kimse beklemiyordu. Üstelik, devlet radyo televizyonu ve gazeteleri Natık Nuri'yi destekledi. Gerekirse seçim sonuçlarını geçersiz sayabilecek kadar siyasi güce sahip olan dini lider (rehber) Ayetullah Ali Hamaney de Hatemi'ye karşı tutum aldı ve Natık Nuri'yi destekledi. Cami imamları da Natık Nuri için çalıştılar (The Economist 17/05/97). Ancak muhafazakarların bu kampanyası, mollalardan bıkmış olan halkın tepkisini artırdı, yakın zamana kadar seçimlere ilgi duymayan kesimler, Hatemi'yi desteklemek için ortaya çıktılar. Tahran'da her taraf Hatemi posterleri ile kaplanırken Natık Nuri'nin posterleri üzerine sık sık siyah boya atıldığı görülüyordu. (International Herald Tribune, 24 – 25/ 05/97). 18 yıldır ilk defa adaylar arasında bir fark sezen gençler, aydınlar, şehir yoksulları kadınlar özgürlük ve demokrasi talebiyle Hatemi'ye oy verdiler (Le Mond, CNN). Seçim sonuçları mollaları çok şaşırttı. Ancak bu kesimin Meclis'te ve devletin en yüksek kademelerinde ne kadar güçlü olduğunu düşünürsek, halkın seçimlerdeki tavrı, açık kitlesel protestolara dönüşmezse, gelecekte bir değişiklik beklemek çok iyimser olur. Hatemi de zaten bir parçası olduğu sisteme kolaylıkla uyum sağlar. Böylece de işlevi, bu seçimlerde muhalefeti kendine toplayarak uyuşturmuş olmaktan ileriye gitmez...”¹⁹⁴

Ergin Yıldızoğlu'na göre, Hatemi'nin kazanması hiç beklenmemektedir. Gerçekten de, resmi televizyon ve gazetelerin devamlı Natık Nuri'nin seçim kampanyası lehinde yayın yapmaları, İran'ın en yetkili kişisi olan dini lider Ali Hamaney'in dahi muhafazakar Natık Nuri'yi seçimlerden önce verdiği demeçlerle alenen desteklemesi, reformcuların kendi propagandalarını yaparken karşılaştıkları fiziki şiddete kadar varan zorluklar dikkate alındığında, reformcu aday Hatemi'nin seçimlerden zaferle çıkması gerçekten çok zordur. Yine de, Hatemi'nin en çok desteğini gördüğü gruplar olan; gençler, kadınlar ve entellektüeller zayıf olsalar da, diğler kesimlerden aldığı destekle Hatemi seçimleri kazanır.¹⁹⁵ Bütün bunlardan sonra Ergin Yıldızoğlu, eğer Hatemi kazandığı zaferi toplumsal destekli eylemlerle pekiştirmezse, kendisinin bir süre sonra sisteme uyum sağlayacağını iddia eder. 1999

¹⁹⁴Dünya Ekonomisine Bakış, Cumhuriyet, 26 Mayıs 1997, s. 11

¹⁹⁵ Eric Hooglund, Twenty Years of Islamic Revolution: Political and Social Transition in Iran since 1979, New York: Syracuse University Press, 2002, p. 19

yılına gelindiğinde ise öğrencilerin protestosu bir anlamda Yıldızoğlu'nun söylediklerine karşılık gelir, fakat tam olarak bu tezin altını dolduramaz.

Yine 26 Mayıs günü yayınlanan Cumhuriyet gazetesinin dış haberler sayfasında yer alan başlıklardan birisi ise, “ İran devleti, ılımlı Muhammed Hatemi'nin cumhurbaşkanı seçilmesinin çok şey değiştiremeyeceği mesajı verdi.” Alt başlık şöyle devam etmektedir: “ Fazla sevinenlere ilk uyarı” toplumsal değişimin zor ve uzun süreçler boyunca şekilleneceğinden bahsedilen haberin devamında şöyle denilmektedir:

“ Liberal olarak tanınan Muhammed Hatemi'nin, İran seçimlerinde çoğunluğu kadın ve gençlerden olmak üzere halkın yüzde 69'unun desteğini alarak cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından yapılan kutlamalar ve sevinç gösterileri güvenlik güçlerinin sıkı denetimi altında gerçekleşti. Sonuçların, insanların giysi ve davranışları üzerinde katı İslami kurallarda bir yumuşama anlamına gelmediğini vurgulamak isteyen güvenlik güçleri, başkent Tahran sokaklarında yoğun denetim yaptılar. Kalabalık toplantıları ve aşırı sevinç gösterilerini engelleyen polis, Tahran'ın kuzeyinde bir grup genç kadın ve erkeği de gözaltına aldı. Özel İslami Klavuz grupları da araçları durdurarak kıyafetlerin İslami şeriat kurallarına uygun olup olmadığını denetlediler.”¹⁹⁶

Seçimlerin kazanılması ve reformcuların seçimlerde elde ettikleri zaferi kutlamaları, güvenlik güçleri ile reformcu gençleri karşı karşıya getirir. Güvenlik güçleri, gönüllüler daha çok muhafazakar kanadın denetimi altındadır. Bundan dolayı, reformcuların talepleri arasında bulunan giyim şekli ile muhafazakarların savunduğu giyim şekli belki de toplumsal alanda iki tarafı karşı karşıya getiren ve en çok gündemde olan konulardandır. Yine seçim sonrası reformcular tarafından yapılan gösteriler ülke kolluk kuvvetleri tarafından dağıtılır. Cumhuriyet gazetesine göre, bütün bunlar reformcular ile muhafazakarlar arasındaki çatışmayı göstermeleri bakımından ve reformcuların, rejimi, kendi düşünceleri çerçevesinde nereye kadar evirebileceklerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Yine aynı haber, şöyle devam etmektedir:

“ İran'da cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, ülke tarihinin en büyük katılımı yaşandı. Seçmenin yüzde 88'i oy kullanırken siyasi uzmanlar, ılımlı ve yenilikçi olarak tanınan Hatemi'nin, oyların yüzde 69'unu alarak seçilmesinin halkın “değişim isteğinin” bir işareti olduğunu ve “ekonomik sosyal reformların gerçekleşmesini beklediklerini” belirtiyorlar. Seçimleri kaybeden muhafazakar aday ve meclis başkanı Ali Ekber Natık Nuri ise halkın yenilikçi bir lidere oy vermesinin “ İslam

¹⁹⁶İran Devleti, İlimli Muhammed Hatemi'nin Cumhurbaşkanı Seçilmesinin Çok Şey Değiştiremeyeceği Mesajı Verdi. , Cumhuriyet, 26 Mayıs 1997, s. 11

Cumhuriyeti'ne karşı protesto oyları olmadığını" iddia etti. Eski Kültür Bakanı olan Hatemi, 1992 yılında muhafazakarların zorlaması sonucu istifa etmek zorunda kalmış, seçim kampanyasının ana temasını özgürlük, demokrasi ve hukuk kurallarına bağlılık üzerine kurmuştu. Hatemi, seçimleri kazandıktan sonra yaptığı açıklamada "daha fazla demokrasi" vaat etti. Devlet radyo ve televizyonunda bir konuşma yapan Hatemi, " Kanunlar tarafından yönetilen bir toplumda hepimiz daha iyi bir geleceğe kavuşuruz" dedi. Çoğunluğunu muhafazakarların ve mollaların oluşturduğu parlamento da, liberal olarak tanınan Muhammed Hatemi'yi destekleyeceğini açıkladı. 270 sandalyeli mecliste, 200'den fazla milletvekili tarafından imzalanan mesajda, Hatemi ile tam bir işbirliği içinde çalışacağı bildirildi."¹⁹⁷

Yüksek bir oy oranı ile Cumhurbaşkanı seçilen Hatemi, seçimden önceki demokrasi, haklar ve özgürlüklerin genişletilmesi söylemini seçimlerden sonra da devam ettirmektedir. Seçimlerdeki sonuçlara bakıldığında halkın gözünde büyük bir siyasi meşruiyet kazanan Hatemi, muhafazakar parlamentodan da destek almayı başarır. Parlamantonun verdiği bu destek zorunlu bir destektir. Çünkü, halkın seçtiği Cumhurbaşkanı, seçimlere katılan halkın oylarını yaklaşık yüzde 85'ini almıştır. Bu bağlamda haberin devamında ülkedeki seçimlerin diğer ülkeler açısından neler getirip, neler götürebileceğine değinilir. Bu açıdan ele alınan ilk ülke, İran'ın sınır komşularından biri olan Türkiye'dir. Haber şöyle devam ediyor:

"Türkiye, İran'daki seçimleri liberal eğilimli Muhammed Hatemi'nin kazanmasının iki ülke arasındaki gergin ilişkilerin düzeleceği anlamına gelmeyeceğini kaydetti. İki komşu ülkenin ilişkilerinin her zaman iyi olması gerektiğini belirten Türkiye, ' Bunu zaman gösterecek. İlişkilerin düzelmesi İran'a bağlı" görüşünü açıkladı. DSP (Demokratik Sol Parti) Genel Başkanı Bülent Ecevit, İran seçimleriyle ufuktan doğan ışığın "söndürülemeyeceğini" umduğunu söyledi"¹⁹⁸

Türkiye – İran ilişkileri çok eskiye dayanmaktadır. Fakat bugünkü Türkiye İran ilişkilerini belirleyen iki ana faktör: 1979 yılında İran'da yapılan devrim ve 1980 yılında Türkiye'de yapılan askeri darbedir. Bu tarihlerden önce Türkiye'deki İslami harekete bakıldığında, çerçeve Ruşen Çakır tarafından şöyle tasvir edilmektedir:

Cumhuriyetin ilk yıllarında İslami hareketin karşısında olduğu iki ana grup vardır. Bunlar: Cumhuriyet Halk Partisi ile oluşturulan tek parti iktidarı - Kemalizm - ve komünizmdir. Daha sonra tek parti iktidarının ortadan kalkması ile İslamcı

¹⁹⁷İran Devleti, İlimli Muhammed Hatemi'nin Cumhurbaşkanı Seçilmesinin Çok Şey Değiştiremeyeceği Mesajı Verdi. , Cumhuriyet, 26 Mayıs 1997, s. 11

¹⁹⁸İran Devleti, İlimli Muhammed Hatemi'nin Cumhurbaşkanı Seçilmesinin Çok Şey Değiştiremeyeceği Mesajı Verdi. , Cumhuriyet, 26 Mayıs 1997, s. 11

kadrolar DP'yi (Demokrat Parti) ve AP'yi (Adalet Partisi) her zaman desteklemişleridir. 1960'lı yıllarda İmam Hatip Liseleri ve Yüksek İslam Enstitüleri'nde okuyan İslamcı gençler, bu dönem daha çok Mısır ve Suriye kökenli Seyyid Kutub ve Mustafa Sıbai gibi radikal isimlerin eserlerini okurlar. 70'li yıllarda ise İranlı sosyolog ve İran Devrimi'nin de önemli isimleri arasında buluna Ali Şeriatî'nin eserleri okunmaya başlanır.

İran'ın, devrimden sonra, kendi ağzından devrimi bütün dünyaya yayma planı, Türkiye'deki İslamcı yapılar tarafından da genel olarak olumlu değerlendirilir. İşte Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin asıl gerilmeye başladığı dönemler bu süreçlere denk gelmektedir. Solun ve milliyetçilerin susturulduğu 80'li yıllar boyunca İslamcılar giderek güçlenir ve 90'ların başlarında bir grup laik aydının öldürülmesini İran kaynaklı İslami örgütler üstlenir. Türkiye –İran ilişkilerini zaman zaman gerilimli bir boyuta taşıyan bir diğer konu da, Türkiye'nin İran ile olan sınırı boyunca yaşayan Kürtler'e ilişkindir. İşte bütün bunlardan dolayı Hatemi'nin iktidara gelmesi Türkiye için önemli bir gelişmedir. Yeni Cumhurbaşkanı'nın olaylara nasıl yaklaşacağı'nın işaretlerinden birisi de, Hatemi'nin diğer ülkeler ile olan ilişkilerine verdiği önemdir. İran'ın uluslararası toplumda konumunun yeniden gözden geçirilmesi ve belirli konularda uluslararası toplum ile işbirliğine gidilmesi gibi açılımlar, İran'ın yeni Cumhurbaşkanı tarafından açık bir şekilde ilan edilir.¹⁹⁹

Seçimlerden iki üç gün sonra reformcu hareketin zaferi artık gazetelerde yer almamaktadır. Bu defa, Türk basını, artık yeni yönetimin ulusal ve uluslararası politikalarını ele almaktadır. Bu bağlamda yayımlanan haberlerden birisi şöyle başlamaktadır:

“ Hatemi'den ABD'ye Mesaj: İran'ın yeni cumhurbaşkanı, ilişkilerin gelişmesi için Washington'un tutum değiştirmesi gerektiğini söyledi” başlığı altında yayımlanan haberin devamında şunlara değinilmektedir:

“İran'da geçen Cuma günü yapılan seçimlerde yaklaşık yüzde 70'lik bir oy oranı ile cumhurbaşkanı seçilen Hüccetülislam Seyid Muhammed Hatemi ‘ ABD ile ilişkilerimizde herhangi bir değişiklik, ABD'nin tutumunun değişmesine bağlıdır’ dedi. ABD yönetimi ise Tahran'dan ‘söz değil olumlu hareket’ beklediğini bildirdi. Ezici bir zafer kazandığı seçimlerin ardından dün ilk basın toplantısını düzenleyen Hatemi'ye gelecekteki ABD İran ilişkileri ile ilgili sorular yöneltildi. Cumhurbaşkanı seçilmesinin ABD ile ilişkilerinin gelişmesi için daha iyi ve uygun bir ortam yaratıp yaratmadığı sorulan Hatemi ‘ ABD ile ilişkilerimizdeki sorunun kaynağı ABD'nin devrimimize ve rejimimize karşı tutumu ve hareketleridir. ABD ile ilişkilerimizde

¹⁹⁹ Sami Oğuz-Ruşen Çakır, Hatemi'nin İran'ı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, ss. 259 - 261

herhangi bir değişiklik, bu konudaki ABD'nin tutumundaki değişmeye bağlıdır. Ama ne yazık ki, bu konuda herhangi bir işaret yok” dedi. Hatemi, ABD İnan'a karşı düşmanca davrandığı ve hegemonyacı bir tutum takındığı sürece ABD ile ilişki kurmayacaklarını da belirtti.”²⁰⁰

Gazete burada İnan'da reformcuların kazanmasından sonra, İnan dış politikasının, özellikle de İnan'ın ABD ile olan ilişkilerinin nasıl gelişebileceği üzerine yeni Cumhurbaşkanı Hatemi'nin de görüşlerine yer vererek bir açıklama getirmeye çalışmaktadır. Haberde, Hatemi'nin , ABD ile İnan arasındaki ilişkilerin geleceğini, ABD'nin İnan'a nasıl yaklaşacağına bağlaması üzerinde durulur. Bu bağlamda, bu konuyu daha da açmak için, Hatemi'nin 8 Ocak 1998'de – Cumhurbaşkanı seçilmesinden yaklaşık 6 ay sonra – CNN International'da yayımlanan, daha önce kaydedilmiş röportajın basılı İngilizce metninden çevrilmiş bir bölümüne bakmak gerekir. CNN muhabiri Christian Amanpur'un sorularını cevaplayan Hatemi ile muhabirin arasında bu konu ile ilgili geçen diyalog şöyledir:

Christian Amanpur: “ Amerikan halkı ile konuşmak istediğinizi söylediniz. Bu akşam bahsettiğiniz, bizi ayıran ve bölen konularda en sonunda oturup Amerikan hükümeti ile da konuşmaya hazır mısınız?”

Muhammed Hatemi: “İlk olarak hiçbir şey iki ulus arasındaki, özellikle akademisyenler ve düşünürler arasındaki diyalog ve anlayışı engellememelidir. Tam da şimdi, profesör, yazar, akademisyen, sanatçı, gazeteci ve turist değişimi öneriyorum. Çok sayıda kültürlü, eğitilmiş ve saygın İnanlı, İnan ulusunun temsilcileri olarak şu anda ABD'de yaşıyorlar. Bu, iki ulus arasında hiçbir düşmanlık olmadığını gösteriyor. Ama uygarlıklar ve uluslararası diyalog siyasi ilişkilerden farklıdır. Siyasi ilişkilerle ilgili olarak, biz ilişkilerin kesilmesine neden olan faktörleri dikkate almak zorundayız. Eğer bir gün başka bir durum ortaya çıkarsa, kesinlikle ilişkilerin kesilmesinin kökenlerini ve ilgili faktörleri inceleyip, onları gidermeye çalışmalıyız.

İlk olarak ABD'nin İnan'a karşı dış politikadaki davranışının bize zarar verdiğini söylemeliyim... Ben özellikle Avrupalılar dahil bir çok ileri ülkenin dış politikalarında ABD'den daha gelişmiş olduklarını görüyorum. Kendi etkinliklerimizi sürdürüyoruz ve ABD ile siyasi ilişkileri ihtiyacımız yok.

Ama önemli olan şu ki, hükümetlerin siyasi tutumları, iki ulusu, birbirlerinin sağladığı imkanlardan karşılıklı olarak yararlanmaktan yoksun bırakmamalıdır. ABD yönetimi ile aramızda büyük bir güvensizlik duvarı var... ABD'nin devrimin başarısından sonraki tutumu uygar bir tutum değildi. İnan'a karşı düşmanca bir politika benimsediler. Bize ekonomik olarak zarar vermeye çalıştılar; bunun en açık örneği, soğuk savaş zihniyetinin devamı ve kendi iradelerini Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi başka ülkelere dayatmaya çalışma noktasına varacak kadar gerçeklerin anlaşılmasının bir örneği olan D'Amato Yasası veya daha önce de bahsettiğim İnan hükümetini devirmek için 20 milyon dolar ayrılmasıdır.

²⁰⁰ Hatemi'den ABD'ye Mesaj: İnan'ın Yeni Cumhurbaşkanı, İlişkilerin Gelişmesi İçin Washington'un Tutum Değiştirmesi Gerektiğini Söyledi. , Cumhuriyet, 28 Mayıs 1997, s. 10

Devrimimizin başarısı ulusumuza büyük bir bedele mal oldu. Ve ABD İran ulusunun omuzlarına yüklenen bedelde büyük bir paya sahip. Aramızda büyük bir güvensizlik var. Eğer müzakereler karşılıklı saygı temeline dayanmazsa, asla olumlu sonuçlar vermez. Koşul, Amerikan dış politikasının araçsal rasyonaliteden vazgeçmesi ve başkalarını nesne yerine koymamasıdır. Her bireyin haklarına saygı göstermeli ve Amerikan uygarlığına içkin olan iletişimsel rasyonalite temeline dayalı bir tutum benimsemelidir.

İlk olarak bir değişikliği hazırlamak ve yeni bir durumu araştırma imkanı yaratmak için bu güvensizlik duvarına bir gedik açılmalıdır. Ne yazık ki, Amerikan Devleti'nin bugüne kadar olan geçmişteki davranışı daima güvensizlik ortamını daha da ağırlaştırdı ve her hangi bir davranış değişikliği tespit edemiyoruz. Biz yanlış anlamaların giderilebileceği, uluslararası ilişkilerin olduğu, devletler arasındaki ilişkileri karşılıklı saygı ve mantığın yönettiği bir dünya temenni ediyoruz. Kendi ilkeleri ve değerlerine dayanmak ve diğerlerinden saygı ve hürmet beklemek her ulusun hakkıdır.²⁰¹

ABD ile İran arasındaki ilişkiler devrimden önce – Şah döneminde – çok gelişmiştir. Fakat, bu ilişkiler, o dönem tek yanlı işlemektedir. İran'ın petrol kaynaklarının değerlendirilmesinde ABD şirketleri önemli roller üstlenmektedir. Geri bir teknoloji ve iş gücü bakımından niteliksiz işçilere sahip olduğundan, ülkedeki petrol kaynakları yabancılar tarafından işletilir. Fakat gerek ABD firmaları gerekse diğer batı kaynaklı firmalar ülke petrolünün büyük bir kısmını batıya aktarmaktadırlar. İran toplumunun belirli kesimleri kendi ülkelerinin bu zenginliğinin, ABD ile işbirliği yapan Şah tarafından batıya aktarılmasına tepki gösterirler. Özellikle bu dönemde - 1960'lar – ABD'nin Ortadoğu'da izlediği politikalar bütün Ortadoğu halkları gibi İran halkları tarafından da tepkiyle karşılanır. Devrimi yapan kadroların faaliyetleri, devrim öncesinde Şah tarafından şiddetle bastırılır. Devrimle birlikte ABD ile İran arasındaki ilişkiler de kesilir. ABD'nin İran'a uluslararası ilişkilerde uyguladığı ambargo İran'ı uluslararası alanda zorlar. Devrim yılları ve 80'ler boyunca gergin olan ilişkiler, 90'ların başlarında yumuşamaya başlar.

Hatemi'nin seçilmesi ile birlikte ilişkilerin geleceği, artık reformcuların uluslararası politikalarına bağlıdır. Hatemi ise yine CNN International muhabiri Christian Amanpur'un, “ ... Amerikan halkı ile bu diyalogun nereye varacağını düşünüyorsunuz?”²⁰² sorusuna şöyle yanıt vermektedir:

²⁰¹ Sami Oğuz, Gülümseyen İslam : Hatemi'nin Ağzından İran'da Değişim, İstanbul : Metis Yayınları, 2001, s. 91

²⁰² a.g.e. s. 94

“Ben diyalogdan bahsettiğim zaman, kültürler ve uygarlıklar arası diyalogu kastediyorum. Bu diyalogun eksenini düşünürler ve entellektüellerdir. Böyle bir diyalog ve hatta Amerika ve İran vatandaşları arasındaki iletişim için bütün yolların açılması gerektiğine inanıyorum; böylece uluslarımız arasındaki büyük bir anlayış yoluyla her iki ülke ve ulus için daha iyi bir geleceğe doğru gidilebilir.”²⁰³

Hatemi'nin bu sözleri, İran ve ABD arasındaki ilişkilerin nasıl devam edeceği hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Cumhuriyet gazetesi, yine bu doğrultuda – ABD ile İran arasındaki ilişkilerin gelecekte nasıl şekilleneceği bağlamında - verdiği habere şöyle devam etmektedir:

“ İlimli diye nitelenen Muhammed Hatemi'nin İran Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi Washington'da farklı yorumlara yol açarken ABD yönetimi Tahran'dan ‘ söz değil olumlu hareket’ beklediğini bildirdi. Yönetim adına açıklama yapan ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nicholas Burns, Hatemi konusunda düşünce belirtmek için vaktin çok erken olduğunu kaydetti. Burns, ABD'nin, İran politikasının ‘tutarlı’ olmayı sürdüreceğini belirtti. Sözcü, terörizm, kitle imha silahları ve Ortadoğu barış süreci konularında diyaloga açık olduklarını ifade etti. Washington'daki bazı gözlemciler, sandıktan ‘ılımlı isim’ Hatemi'nin çıkmasının ‘bir dönüm noktası’ olduğunu ve Tahran'ın giderek Batı'ya açılmaya başlayacağını savunuyorlar. Bu görüşe göre, ‘sertlik yanlısı’ adayın seçimleri kaybetmesi, İran toplumunda çok sesli bir yapıya doğru atılan ilk adım. Bu görüşü savunanlar, Washington'un, İran ile diyaloga hazır olduğunun sinyallerini vermesi gerektiğini iddia ediyorlar. Öte yandan, ABD Başkanı Bill Clinton, NATO – Rusya güvenlik anlaşmasının imza töreni için gittiği Paris'te Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile görüştü. Elysee sarayında 45 dakika süren görüşmede . Clinton ve Chirac, İran ile ilişkiler konusunu ele aldılar ve gelişmeleri, İran Cumhurbaşkanlığının seçimleri sonrasında Tahran'ın tutumu oranında değerlendirmeye karar verdiler. Fransa Cumhurbaşkanlığı sözcüsü Catherine Colonna'nın görüşmeyle ilgili açıklamasına göre Chirac, ülkesi ve diğer Avrupa ülkelerinin diyalogun ‘dışlanma’ya da ‘çatışma’ya tercih edilmesi gerektiği görüşünü taşıdığını ifade etti.”²⁰⁴

Cumhuriyet gazetesinin yayımladığı haberde ABD'nin İran ile ilişkileri açısından üç faktörün önem taşıdığı görülmektedir. Bunlar: İran'ın yürüttüğü nükleer program, terörizm ve Ortadoğu barış sürecidir. Bu konularda yeni Cumhurbaşkanı Hatemi'nin, seçilmesinden yaklaşık altı ay sonra CNN muhabiri Christian Amanpur'a verdiği yanıtlar şöyle:

Christian Amanpur: “ABD halkını ilgilendiren bazı özel sorunlarda size soru sormama izin verin Bildiğiniz gibi, birçok ABD'li uzman, İran yetkililerinin, İran otoritelerinin, masum kadın ve çocukların ölmesine neden olan terörist eylemlerde

²⁰³ a.g.e. s. 94

²⁰⁴ Hatemi'den ABD'ye Mesaj: İran'ın Yeni Cumhurbaşkanı, İlişkilerin Gelişmesi İçin Washington'un Tutum Değiştirmesi Gerektiğini Söyledi. ,Cumhuriyet, 28 Mayıs 1997, s. 10

bulunan örgütlere sadece siyasi ve manevi değil, aynı zamanda mali destekte de bulunduğunu gösteren kanıtların inkar edilemez olduğunu söylüyorlar. Eğer size, İranlı yetkililerin, böyle bir mali destek veya eylemde bulunduğuna dair kanıtlar ve belgeler sunulsaydı, bu konuda ne yapardınız?”

Muhammed Hatemi: “Bakınız, bu da bizimle ABD arasındaki sorunlardan birisidir. Önce iddia ederek suçlamada bulunuyorlar. Ve görüşme yapmayı önerdikleri zaman da, sizinle bu suçlamalar hakkında görüşmek istediklerini söylüyorlar. Aslında öbür tarafı yargılamaya çalışıyorlar, mahkemeye çıkarmaya çalışıyorlar. ... Terörizm her halükarda faydasızdır ve onu kesinlikle kınıyoruz. Bu suçlamaları bize yöneltenlere, doğru ve somut kanıtlar sunmaları tavsiye olunur ki, aslında böyle kanıtlar da yok. Ama her halükarda hem Birleşmiş Milletler ve hem de biz, terör, günahsız insanların öldürülmesi ile saldırı ve işgale karşı savunma arasında fark olduğunu kabul ediyoruz. En kötü terör devlet terörüdür. Yakın zamanda İsraili teröristlerin Ürdün’de bir politikacıyı yok etmek istediklerine tanık olduk. Eğer gerçekten terörizmi yok etmek istiyorsak, bu mantıksız davranışın nedenlerini öğrenmeliyiz. Örneğin ulusların küçük düşürülmesi, topraklarına el konulması ve haklarına tecavüz edilmesi. O zaman tüm uluslar bu çirkin olayla savaşılabilmek için görüş birliğiyle el ele vermeli.”²⁰⁵

ABD’nin, İran ile olan ilişkilerinde devamlı olarak gündeme getirilen terörizm konusunda reformcu Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, görüşlerini bu şekilde ortaya koymaktadır. Hatemi’ye göre terörizmin yok edilmesi için, onun sonuçları ile ilgilenmek yerine nedenlerine bakmak gerekir. Hatemi, bu konuşmasında aynı zamanda İsrail-Filistin çatışmasına da değinerek Ortadoğu barış süreci için de neler düşündüğünü kısaca ortaya koymaktadır. İran’ın yürüttüğü nükleer program hakkında ise Hatemi, kendisine yöneltilen soru doğrultusunda görüşlerini şöyle belirtmektedir:

“Christian Amanpur: Sayın Cumhurbaşkanı, Batı’yı endişelendiren başka bir şey de İran’ın nükleer programı. Eğer daha iyi bir diyalog kurmak istediğinizi söylediğiniz insanların endişelerini azaltacaksa, özel bir gözetim için özel bir anlaşmaya, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile bir ilişkiye girer misiniz?”²⁰⁶

Hatemi: “Biz Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması’na (NPT) imza attık Uluslar arası atom Enerjisi Kurumu’nun (IAEA) resmi temsilcileri İran’daki tesislerimizi birçok kere denetlediler ve açıkça nükleer silah üretmeyi planlamadığımızı ve nükleer teknolojiyi barışçı amaçlar için kullanmayı amaçladığımızı ilan ettiler. İnsanlığı nükleer silahlardan kurtarmayı çok isteyenlerin, devrimden önce başlatılan ilk nükleer santralını henüz tamamlayamamış olan İran’a suçlamalar yöneltirken, nükleer bir güç olan ve NPT’ye katılmak veya IAEA’nın önlemlerini kabul etmek istemeyen İsrail’i desteklemeleri çok ironik. Bunların hepsi İran ve bölge üzerine bazı politikaları dayatmak ve panik ve güvensizlik yaratmak

²⁰⁵Oğuz, Gülümseyen İslam : Hatemi’nin Ağzından İran’da Değişim, s. 91

²⁰⁶ a.g.e. s. 98

için birer bahane. Biz nükleer bir güç değiliz ve olmak da istemiyoruz. IAEA'nın korunma kurallarını kabul ettik ve tesislerimiz düzenli olarak bu kurum tarafından denetleniyor.”²⁰⁷

İran'ın ABD ile ilişkilerinde son dönemlerde - 2000'li yıllarda – yaşadığı en ciddi sorunlardan bir tanesi; ülkenin nükleer programı ile ilgilidir. Bu bağlamda, ülkenin, Şah rejiminin sonlarından itibaren devam ettirdiği çalışmaları 2000'li yıllarda önemli bir aşamaya gelir. ABD'nin bu yıllarda ülke üzerindeki baskılarını daha da artırması, İran'ın nükleer program çerçevesinde, komşusu Rusya ile işbirliği yapmasına neden olur. Son dönemde uluslararası politikaya bakıldığında bu gelişmelerin ne kadar önemli oldukları görülebilir. Şöyle ki, ABD, Irak'a da kitle imha silahları nedeniyle saldırmıştır. Birleşmiş Milletler bu saldırıyı onaylamamıştır. Daha sonra ise ABD'nin, Irak'ı işgaline son vermesini talep etmiştir. Bu bağlamda, ABD ile İran ilişkileri çerçevesinde İran'ın nükleer programının ne kadar önem taşıdığı kolayca anlaşılabilir.

28 Mayıs – yani seçimlerden beş gün sonra Cumhuriyet gazetesinin verdiği haberde, İran'da en önemli konulardan biri olan kadınların durumuna da değinilir. Haber kadınlarla ilgili olarak şunlara yer verir:

“Kabine belirleme çalışmalarına başladığını, dini lider ve gerekli yetkililerle danışmalar ve görüşmelerden sonra bakanları belirleyeceğini belirten Hatemi ‘Kabinenizde kadın bakan olacak mı?’ sorusuna, gülerek ve başını sallayarak ‘Olabilir, üzerinde çalışıyoruz’ cevabını verdi.

Hatemi, kadınların toplumda her alanda belirli görev ve yetkileri üstlenmesine yasal bir engel olmadığını, ama mevcut durumun yetersiz kaldığını belirterek ‘Kadınlarımız kendilerine eşit fırsat tanındığında yeteneklerini gösterdiler. Fırsat eşitliğini gerçekleştirmek için daha iyi imkanlar tanınmalıdır’ diye konuştu.

Basın toplantısını gençlikle ilgili bir soruya cevap vererek bitirmek istediğini belirten Hatemi, şunları söyledi: ‘Çünkü bu konu önemlidir. Toplumumuzun yarısından fazlası 18 yaş altındadır. Ben seçim kampanyam sırasında gençlerin duygularına değil, akıllarına hitap etmeye çalıştım. Büyüklere ‘gençlere inanın’ gençlere de ‘kendinize inanın’ dedim.”²⁰⁸

Cumhuriyet gazetesinin verdiği bu haberde Hatemi, özellikle kadınlar ve gençler hakkındaki fikirlerini belirtiyor. Kadınlara haklarının verilmesi gerektiğinin altını çizen Hatemi, gençlere ise gelecekte yaşayacakları toplumu kendilerinin oluşturmalarını tavsiye ediyor. İran'da kadınların siyasi, ekonomik ve toplumsal

²⁰⁷ a.g.e. s. 99

²⁰⁸ Hatemi'den ABD'ye Mesaj: İran'ın Yeni Cumhurbaşkanı, İlişkilerin Gelişmesi İçin Washington'un Tutum Değiştirmesi Gerektiğini Söyledi. , Cumhuriyet, 28 Mayıs 1997, s. 10

hayattaki durumları diğer ülkelerle karşılaştırıldığında büyük farklılıklar göstermektedir.

İran Devrimi sırasında kadınlar önemli bir rol oynamışlardır. Devrime aktif militan olarak katılanların yanı sıra, özellikle ailevi bir seferberlik çerçevesinde hareket etmişler ve daha sonra da, kadınları ilgilendiren taleplerde bulunmuşlardır. Devrim sırasında kadınların beklentileri (kurulacak düzenin adı ne olursa olsun) siyasi, toplumsal ve hukuki alanlarda belirli hak ve özgürlüklerle eşitliğin sağlanmasıdır. Fakat devrimden sonra uygulanmaya başlanılan Şii hukuku, haklar ve özgürlükler çerçevesini çok daraltmıştır. Kadın hareketinde etkin çalışmalar yürütenler arasında da tam bir görüş birliği yoktur. Kadınların bir kesimi batılı anlamda feminizmi savunurken, bir kesimi ise, İslami normlar çerçevesinde mücadele ederler. İslami kuralları kabul eden kadınlar, kadın ve erkeğin toplumsal yaşamda tamamlayıcı oldukları tezi ile hareket ederler. Fakat toplumsal hayatta da erkekleri ile aynı haklar için mücadele ederler. Erkeklerin yaptıkları ve kadınlara kısıtlamalar koydukları her türlü toplumsal, dinsel, profesyonel ve eğlence alanlarındaki haklarını kazanmak için mücadele yürütürler. Devrimden sonra, kadınların eğitim oranı büyük bir artış göstermiştir, fakat bu yeterli değildir. Kadınlar belirli alanlarda, özellikle eğitim ve sağlık sektörlerinde yoğun olarak çalışmaktadır. Fakat, diğer alanlarda, gerek İslami yönetimden kaynaklı gerekse geleneklerden kaynaklı çeşitli nedenlerden dolayı kadın çalışan sayısı çok azdır. İran devrimi, kadının çalışma hayatındaki yerini Şah dönemi ile karşılaştırıldığında geri bir noktaya götürmez. Kadının, Şah dönemine göre daha geri bırakıldığı alan hukuksal alandır. Kadınların önünde bu bağlamda iki yol vardır: Bunlardan birisi; öncelikli olarak yasal çerçeveleri zorlamalarıdır, sonraki hedef ise genişletilen yasal çerçeveler paralelinde toplumsal alanda değişim ve dönüşüm yaratmalarıdır.²⁰⁹

Kadınlar, 1990'lı yıllar boyunca kendi haklarını kısıtlayan hukuki kuralların yumuşatılması için çeşitli dergilerde bu kanunları eleştiren yazılar yayımlamışlardır. Bu, aynı zamanda, bu konu hakkında bir de tartışma açılmasına neden olmuştur. Kadınlar, bu süreçte özellikle 1980'de yürürlüğe giren medeni kanunun kendilerini kısıtlayan maddelerini tartışmaya açmaya çalışırlar. Humeyni'nin ölümünden sonra, muhafazakarlar tarafından uygulamada daha da kısıtlayıcı bir hale getirilen kanunlar, Hatemi dönemi kadınları için önemli bir eleştiri konusudur. Ülkede, kadının

²⁰⁹ Farhad Khosrokhavar – Olivier Roy, İran : Bir Devrimin Tükenişi, Çev. İsmail Yerguz , stanbul, Metis Yayınları, 2000, ss. 155 – 158

konumunun daha iyi anlaşılabilmesi için Khosrokhavar ve Roy'un bu konuda yazdıkları daha açıklayıcıdır. Khosrokhavar ve Roy'a göre:

Ülkede “ siyasal erginlik yaşı hukuksal erginlikten farklıdır; bir kadın kimi zaman bir erkeğe eşdeğerdir (oy verme konusunda), kimi zaman ise değeri erkeğin yarısı kadardır (miras ve tanıklık), bununla birlikte cezai sorumluluğu daha küçük yaşta başlar, ama her şeye rağmen yaşamı boyunca ergin kabul edilmez. 9 yaşında evlenebilir ama 15 yaşından önce çalışamaz çünkü çocukların çalışması yasaktır: 14 yaşında bir kız medeni hukuk ve caza hukuku açısından ergindir, çalışma hakkı açısından ergin kabul edilemez.”²¹⁰

Bütün bunlar, İran'da, genelde toplumsal mücadelenin özelde ise kadın hareketinin önünde duran ve aşılması gereken sorunlardır. Kadınlar bu problemlerin aşılması için son süreçte – Hatemi'nin seçilmesinden sonra – toplantılar düzenliyorlar, tartışmalar yapıyorlar, dergiler çıkarıyorlar, bu dergilerde ve gazetelerde kadın sorunlarına değine köşelerde yazılar yazıyorlar. Bütün bunların yapılmasındaki amaç ise kadın haklarının hukuki çerçevesinin kısıtlanmasına neden olan yasaların, kadınlar lehine genişletilmesi ve ileride kadının özgürleşmesi için yürütülecek toplumsal mücadele için bir taban yaratılmasıdır.

Ülke gündeminde yer tutan önemli konulardan birisi de İran'daki gençlik hareketleridir. İran'da son dönemde – özellikle 1997 seçim süreci sonrasında – reformcu gençlik hareketinde yoğun bir hareketlenme gözlenmiştir. Yine 28 Mayıs'ta yayımlanan Cumhuriyet gazetesinin verdiği haberin devamı şöyledir:

“ Basın toplantısını gençlikle ilgili bir soruya cevap vererek bitirmek istediğini belirten Hatemi, şunları söyledi: ‘ Çünkü bu konu önemlidir. Toplumumuzun yarısından fazlası 18 yaş altındadır. Ben seçim kampanyam sırasında gençlerin duygularına değil, akıllarına hitap etmeye çalıştım. Büyüklere ‘gençlere inanın’ gençlere de ‘kendinize inanın’ dedim”²¹¹

Hatemi, bu demecinde kendisinin Cumhurbaşkanı seçilmesinde en büyük pay sahibi kesimlerden birine – gençliğe – seslenmektedir. Bugünkü İran gençliği ile devrimi yapan gençlik karşılaştırıldığında arada büyük farklar vardır. Devrimi yapan gençlik, Şah rejiminde büyümüştür. Anti-emperyalist ve yurtsever bir kimliğe sahiptir. Geleceği değiştirip dönüştürmek için mücadele eden bir gençliktir. Oysa,

²¹⁰ a.g.e. , s. 159

²¹¹Hatemi'den ABD'ye Mesaj: İran'ın Yeni Cumhurbaşkanı, İlişkilerin Gelişmesi İçin Washington'un Tutum Değiştirmesi Gerektiğini Söyledi. , Cumhuriyet, 28 Mayıs 1997, s. 10

bugünün gençliği, otantik değerlerle büyümüş, içe dönükleşmiş ve apolitize olmuştur. Devrimi yapan gençler için İslamcılık, solculuk, devrim gibi terimler çok şey ifade etmektedir. Oysa bugünün İran gençliği bu değerlerden uzaklaşmaya başlamıştır. Yeni yetişen gençliğin eğitim seviyesi artmıştır. Devrimden önce yüzde 50'lerde olan okuma-yazma oranı devrim sonrası – 1990'lı yıllarda – yüzde 80'leri aşmıştır. Devrimle birlikte – özellikle İran savaşına gönüllü katılan halk kesiminden – alt tabakada yer alan gençlerin üniversiteye gireme oranı artmıştır. Bu sınıf için, üniversiteye girme bir anlamda mahallenin dışına çıkma veya bir dereceye kadar özgürleşme anlamındadır. Sistemde, bu gençlerin özgürlükleri, getirilen yasaklar ve tüketimi etkileyen ekonomik problemlerle sınırlıdır. Bu açıdan, toplumsal politikleşmenin yolu kesildiği için gençler daha çok bireyselleşmeye ve var olan İslami kurallara karşı koymaya yönelirler. Ancak, üniversite gibi belirli alanlarda – Şah dönemindeki gibi – örgütlü gençlik dernekleri ortaya çıkar.²¹²

Yukarıda bahsedilen, reformcu gençliktir. Genellikle üniversitelerde kurulan ve faaliyet yürüten bir yapıya sahiptir. Bir de, reformcu gençlerin karşısında açık örgütlenme olanakları daha fazla olduğu için daha kitlesel olan muhafazakar gençlik vardır. Farhad Khosrokhavar'a göre, bunlar Hizbullah olarak da adlandırılırlar. İçerisinde farklı görüşleri barındıran yapılardan meydana gelirler. Ama genel politikada uzlaşırlar. Bunlar arasında en önemlileri Besiç'lerdir. Besiç'in sözlük anlamı seferberliktir. Devrimden hemen sonra, özellikle alt – orta sınıf çocuklarının devrimcileştirilmesi için kurulur. Ve üyeleri de doğal olarak bu kesimden gelen gençlerdir. Bu grup İran – Irak Savaşı'nda öncü birlikleri oluşturmuştur. Devrime tamamen inanmış çok genç yaştaki insanlardan oluşan Besiç'ler savaşta da en çok kaybı veren gruplardandır. İslam Cumhuriyeti'nde Besiç, İslami değerlerin simgesi haline gelmiştir. Besiçler savaş sonrası muhafazakar derneklerin yönetim kadrolarında kendilerine kolayca yer bulurlar. Savaştan sonra Besiçler, ya devrim muhafızlarına katılmışlardır ya da sivil güvenlik örgütlerinde yer almışlardır. Sivil güvenlik örgütlerinde, sokağa müdahale eder ve reformcu gençlerin toplumsal hayattaki hareket alanını kısıtlarlar. Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra reformcu kanat, Besiçler'i marjinalleştirir. Muhafazakar hizip buna karşı koyamaz. Besiçler'in görevi sokakta İslami normların uygulanmasıdır. Fakat Besiçler bu görevlerini yaparken her geçen gün daha fazla zorlukla karşılaşmaktadırlar.²¹³

²¹² Khosrokhavar, Roy, İran : Bir Devrimin Tükenişi, ss. 152-153

²¹³ a.g.e. , ss. 152 – 153

Sonuç

1989 yılında İran Devrimi'nin lideri Humeyni'nin ölümünden sonra, ülkedeki güç dengeleri de değişmeye başlar. Bu dönemde ülke yönetimi dışarıdan her ne kadar bir bütünlük oluşturmuş biçimde görünse de gerçekte ülke içindeki siyasi yapı çeşitli grupların bir araya gelmesi ile oluşturulmuştur. Bu gruplar arasında radikal İslamcılardan ılımlı İslamcılara, milliyetçilerden daha sosyal bir devlet modelini savunanlara kadar bir çok yapı bulunmuştur.

Ülkede bu bağlamda siyasi grupların oluşumu devrim öncesine kadar uzanır. Devrimin gerçekleştirilmesi için 1970'li yılların sonlarında solcuların, milliyetçilerin ve İslamcıların içerisinde buldukları geniş bir cepheden söz edilebilir. Bu bağlamda Serpil Üşür farklı grupların bir araya gelmesini şöyle özetlemektedir.

“Yirminci yüzyılın en geniş kitlesel ayaklanması olarak nitelenen İran devriminin sokaktaki gücü çeşitli ideolojileri benimsemiş – sosyalist, İslamcı, liberal

milliyetçi – sayısız grup, örgüt, dernek, partiden oluşan siyasal muhalefetin tek bir hedefte kenetlenmesi ile gerçekleşmişti. Bu hedef “Şah’a ölüm” sloganında somutlaşıyordu. 1979 yılı birbirinden çok farklı, hatta çoğu zaman birbirine düşman ideolojilere sahip siyasal hareketlerin İran tarihinde ilk kez ortak düşmana – Şah despotizmine- karşı aynı dönemde ortaya çıkan bir başkaldırma hareketine sahne oluyordu.”²¹⁴

Ülkede devrimin yapılması uzun bir sürecin ürünüdür. Şahın uyguladığı siyasi, ekonomik ve sosyal politikalar toplumun çeşitli kesimlerini – alt ve orta sınıf- rahatsız eder. Uygulanan politikalara karşı toplumsal hareketlilik zaman içerisinde belirli bir aşamaya ulaşır. Bu dönemde, Şahın, özellikle ülkenin uluslararası ilişkileri yürütürken uyguladığı politikalar ülkedeki örgütlü siyasi yapıların tepkisini çeker. Ülke ekonomisinin büyümesine rağmen bu kesimlerin üretimden alıkları payın büyümemesi, petrol gelirlerinin artmasına rağmen yaşam standartlarının buna paralel gelişmemesi ve halkın büyük bir bölümünün Şahın, ABD yanlısı bir dış politika izlemesi ve bunun halkın büyük bir bölümü tarafından tepki ile karşılanması ülkedeki devrimci dinamikleri harekete geçiren önemli politik gelişmelerin başında gelir. İran devrimi bölgedeki dengeleri de erinen etkiler. Devrimin gelişimini Fred Halliday şöyle anlatmaktadır;

“İran Devrimi, siyasal seferberlik, uluslararası kriz ve siyasal acımasızlık gibi bir birileri ile pek bağlantılı görünmeyen değişik olguların her biri ile ilgili olarak, savaş sonrası tarihin destansı olaylarından biri olmuştur. Ancak çağdaş İran’ın ve geniş anlamda da dünyanın tarihi açısından önemi yanında, devrim aynı zamanda hem onun çağdaş İran tarihinin ayrıntılı gelişimi ile ilgisini kurmaya çalışanlar için, hem de onu diğer çağdaş devrimlerle karşılaştırmaya çalışanlar için hatırı sayılır ölçüde karmaşık analitik sorunlar yaratmıştır.²¹⁵ Doğrudan doğruya Şah’ın devrilmesine yol açan olaylar, bir yıldan biraz daha fazla bir zaman süreci içerisinde gelişmiştir. Muhammed Rıza Pehlevi 1941’ den beri tahtta idi ve A.B.D. ve İngiltere’nin yardımıyla yapılan bir askeri darbe sonucunda Muhammed Musaddık’ın milliyetçi hükümetin alaşağı edildiği 1953 yılından beri de otokratik bir yönetici durumundaydı. ...Ayetullah Humeyni önderliğindeki bir kesimin Şah’ın siyasal yaşam üzerindeki denetimine ve uygulamaya koyduğu reformlara karşı direndiği 1960-1963 dönemi bir yana bırakılacak olursa, rejime karşı açık muhalefet ancak zaman zaman görülmüştü. Yalnızca önemsiz kent gerillası etkinliklerinin görüldüğü on yıldan fazla süren bir açık durgunluk döneminin ardından, 1977 yılında, eleştirel bildirimler dağıtarak ve protesto mitingleri düzenleyerek, muhalefet etkinliğini artırdı. 1978’in Ocak ayında, sürgündeki Humeyni’ye hakaret eden bir gazete makalesini protesto eden Kum kentindeki dinci öğrenciler tarafından örgütlenen sokak gösterileri başladı. 1979 yılında şiddetlenen protestolar devrime kadar sürer. 1980 yılında artık Humeyni yanlıları iktidardadır. Solcular ve milliyetçilerin tasfiye süreci de yeni başlamıştır.²¹⁶

²¹⁴ Serpil Üşür, İran Devrimi: Din, Anti-emperyalizm ve Sol, yay. haz: Serpil Üşür, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s.5

²¹⁵ Fred Halliday, İran Devrimi: Eşitsiz Gelişme ve inci Popülizm, Der. Serpil Üşür, Çev. H. Erhan Sakallıgölu

²¹⁶ a.g.e. ss. 9-19

Bu açıdan Şaha karşı oluşturulan bu birlik fiili bir birlikteliktir ve toplumsal koşulların dayatması sonucu oluşur. Fakat daha sonraki süreçte, artık koşullar olgunlaşmıştır ve ayrışmanın zamanı gelmiştir. Bu bağlamda devrimden sonra toplumsal tabanı daha kuvvetli olan İslamcılar diğer grupları-solcular ve milliyetçiler- tasfiye eder. Bu süreç yıllar içerisinde tamamlanır. Şunu da belirtmek gerekir ki; tasfiye süreci kesin çizgilerle ayrılmamıştır. Sürece bağlı olarak tasfiye edilen gruplarda homojen bir görünüm arz etmemektedir. Örneğin, devrimden önce liberal milliyetçi kulvarda politika yapan bazı yapılar devrimden sonra da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu defa iktidar mücadelesi İslamcıların kendi içlerinde başlar. İşte İslamcılarının farklı gruplar olarak şekillenmeleri de bu süreçte yaşanır.

Devrimin yapılmasından sonra ülkeye dönen Humeyni, yeni kurulan sistemin de lideridir. Velayet-i Fakih teorisini geliştirerek bir İslami teokrazi yolunda adım adım ilerlenir. Veleyayet-i Fakih'in yetkileri kanunlarla sınırlandırılrsa da ülkede son merci olma görevi bu kurumundur. Ve Humeyni 1989 yılında ölene kadar bu kurumun başında bulunmuştur.

Humeyni'nin, İslam Cumhuriyeti'nin başında olduğu yıllarda ülkedeki grupların belirli devlet kademelerinde belirli oranlarda varlığı söz konusudur. Bu durum Humeyni tarafından her zaman gözetilmiştir. Temsilde daima bir eşitlik anlayışı ile hareket edilmiştir. Burada uygulanmaya çalışılan güçler dengesi, bir anlamda sistemin iç dengesi ve dışa karşı nasıl davranması gerektiği konusunda da belirleyici olur. Özellikle uluslararası ilişkilerde, bugünün dini lideri Hamaney'in iki dönemlik (1981 – 1985 , 1985 – 1989) Cumhurbaşkanlığı yıllarında bir denge kurulur. Bu yıllar, aynı zamanda Humeyni'nin de hayatta olduğu yıllardır. Fakat Humeyni'nin ölümü ve Irak ile yapılan savaşın sona ermesi ile birlikte, gerek yönetim katında gerekse halk kitlelerinde, rejimin bu 9 yıllık süre içerisinde çözemediği sorunlar tartışılmaya başlanır. Devrim, söz verdiği bir çok konuda yetersiz kalmıştır. Bunun en basit örneği; devrimden önce de Tahran'ın kuzeyinde varlıklı insanlar, güneyinde ise yoksul insanlar yaşar, devrimden sonra da bu değişmez.²¹⁷

Devrimin liderinin ölümü, belirli konularda İran için dönüm noktası olur. Kitleleri harekete geçiren karizmatik kişilik İran siyasal yaşamından çekilmiştir. Kendi teorize ettiği Velayet-i Fakih kurumunun bunan sonraki süreçte Hamaney'in emri altında olacağı açıktır. Fakat rejim, lider hayattayken belirlediği ve daha sonra

²¹⁷ Fariba Adelkhah, İran'da Modern Olmak, İstanbul: Metis Yayınları, 1998, s. 126

azlettiği Ayetullah Mohacerani tarafından bu süreç sonrasında devamlı bir eleştiriye maruz kalacaktır.

Ve kararlaştırıldığı gibi Humeyni'nin ölümünden sonra, Humeyni döneminin Cumhurbaşkanı Hamaney dini lider olur. Yine, bu dönemin önemli isimlerinden olan Rafsancani ise Cumhurbaşkanı seçilir. Özellikle 1990'lı yılların başında, artık Humeyni gibi bir denge unsurunun da bulunmamasıyla muhafazakar kanat, reformcuları devlet kademelerinden ve önemli mevkilerden uzaklaştırmaya başlar. Reformcu Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'de bu süreçte tasfiye edilenlerdendir. Dönemin Kültür ve İrşad Bakanlığı'nı yapan Hatemi, bakanlıkta izlediği kültür politikası nedeni ile muhafazakar basın tarafından rejim düşmanı ilan edilir. Bir süre sonra hareket alanı kısıtlanan Hatemi, istifa etmek zorunda kalır. Bu tarihten 1996 yılında yapılan Meclis seçimlerine kadar muhafazakarların önemli kurumlardaki etkinliği kırılmaz. 1996 Meclis seçimleri ile dengeler değişmeye başlar. Meclis seçimlerinde önemli sayıda reformcu aday Meclise girmeyi başarır. Reformcu kanat, asıl başarıyı 1997 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yakalar. Fiili şiddet kullanımına varan seçim kampanyaları sonuç verir ve reformcular seçimleri % 70 gibi ezici bir oy oranı ile kazanırlar. Muhafazakarlar, bu süreçte her ne kadar reformculara aşırı baskı uygulayarak onların seslerini kesmeye çalışsa da, bunda başarılı olamazlar. Diğer taraftan seçimlerde başaramadıklarını özellikle etkin olduğu kurumlar aracılığı ile başarmaya çalışırlar.

Ülkedeki bu değişimin bir çok nedeni vardır. Özellikle nüfusun yapısının değişimi ve yeni nesil ile birlikte kültürel, ekonomik ve politik beklentilerin farklılaşması, ekonomik yapının açmazları, siyasi ve fikirsel hayatta yaşanan çeşitlilik, artan uluslararası ilişkileri ile birlikte gelişen iletişim, ülkenin dışa açılım ve değişiminde önemli etkenlerdir. Reformcuların talebi olan, uluslararası düzeyde İran'ın daha katılımcı bir politik yapıya sahip olması, liberal piyasa ekonomisinin uygulama alanı bulması ile gelişecek daha esnek ve özgürlükçü bir toplumsal ortamın alt yapısı, Hatemi tarafında atılmaya çalışılır. Yetkin Başkavak reformcu hareketin önündeki engelleri söyle ortaya koymaktadır:

“Reform hareketinin muhafazakarların muhalefetini aşabilmek için düşündüğü yasal ve kurumsal değişiklikler de bizzat anayasanın koyduğu kurallar nedeniyle muhafazakarların oluru olmadan mümkün olmuyor. Bu durumda akla gelebilecek ve zaman zaman da gündeme gelen anayasada değişikliğe gitmek ise çok daha zor. Bu durumda radikal yöntemlere başvurulmadıkça, reform hareketi için geriye kalan tek yol muhafazakarları bir şekilde ikna etmek oluyor ki bu da tekrardan

reform talep eden kesimleri yabancılaştırma riskini getiriyor. Bu ikilem Hatemi ve çevresindeki reformcu siyasetçilerin başından beri yüz yüze oldukları açmazı oluşturuyor.”

Bu açmazın bir bütün olarak rejim için doğurduğu meşruiyet krizi, rejime bağlı kalan tüm kesimlerin ortak hareket zemini arayışlarına da sebep oluyor şüphesiz. Bu durum, özellikle ABD'nin 'şer eksenli' söylemini benimsemesiyle uluslararası boyutta da yalnızlaşma ve artan baskılarla karşılaşma tehdidi ile birleşince söz konusu arayışlar da arttı. Reformcular kendi önerdikleri reformların gerçekleşmemesinin İran'ı uluslararası ortamda da zor durumda bırakacağını öne sürerek, ABD'nin baskısından muhafazakarların muhalefeti zayıflatma yönünde yararlanmaya çalıştılar. Muhafazakar cephede iki farklı tavır gözlemlendi. Bir yandan ABD'nin İran'ı hedef aldığı, dolayısıyla ulusal bütünlük içerisinde hareket etmek gerektiği savunuluyor ve reformcu cenaha yaptıklarının ülkenin düşmanlarına yarayacağı uyarısı yapılıyordu. Öte yandan da reform talebinin tümüyle yok edilemeyeceğini görerek reformcu söylemin kimi öğelerini benimseyen ve ılımlı bir çizgi izleyerek rejime yönelik tehdidi savuşturmak isteyen muhafazakar çevreler için uluslararası baskılar ilave kaygı sebebi oluyordu.”²¹⁸

Bütün bu gelişmeler, Türk basınının çeşitli kesimlerine farklı biçimde yansır. Burada incelenen gazetelerden Yeni Şafak, bu konuda çıkan haberlere en fazla yer veren gazetedir. Yeni Şafak, bu olaylara yer verirken aynı zamanda muhafazakarları ve reformcuları karşılaştırır. Bu karşılaştırmada reformcuların ve muhafazakarların mücadelelerinde tarafsız olmaya çalışır. Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri, genelde Ortadoğu, özelde ise, İran'daki gelişmeleri çok haber yapmazlar. İran hakkında reformcu hareketin haberleştirilmesinde ise genellikle olaylara reformcular tarafından bakarlar. Fakat üç gazetenin de üzerinde aynı düşündükleri konu; İran'daki reformcu hareketin geleceğinin siyasi, iktisadi ve toplumsal alanlarda çatışmalarla dolu olacağıdır.²¹⁹

²¹⁸ Fulya Atacan, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004, s. 84

²¹⁹ Gülmez, Serhat, : “Hatemi'nin yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesi: İran'da reform Hareketinin Geleceği”, Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Eylül 2001, ss. 85-93

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abrahamian, Ervand: (2002), Humeynizm: İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler, Çev. Mehmet Toprak, İstanbul, Metis Yayınları,

Adelkhah, Fariba: (2001), İran'da Modern Olmak, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Metis Yayınları,

Arı, Tayyar: (1999), 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, İstanbul, Alfa Yayınları

Atacan, Fulya(2004), , Değişen Toplular Değişmeyen Siyaset, İstanbul, Bağlam Yayınları

Çakır, Ruşen, Oğuz, Sami: (2000), Hatemi'nin İran'ı, İstanbul, İletişim Yayınları

Çam, Esat: (1995), Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul, Der Yayınları

Gören, Zafer, (1997) Anayasa Hukukuna Giriş, İzmir, Fakülteler Kitabevi Barış Yayınları

Hooglund, Eric: (2002), Twenty Years of Islamic Revolution: Political and Social Transition in Iran since 1979, New York, Syracuse University Press

Hourani, Albert: (1997), Arap Halkları Tarihi, Çev. Yavuz Alogan İstanbul, İletişim Yayınları

Hoveyda, Fereydoun: (2003), Iranian Mythology and Islamic Revolution: The Shah And The Ayatollah, Westport, Praeger Publishers

Jahanbakhsh, Forough: (2001), Islam, Democracy and Religious Modernism in Iran (1953 – 2000), Danvers (USA), Brill Publications

Khosrokhavar, Farhad, Roy, Oliver: (2000), İran: Bir Devrimin Tükenişi, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Metis Yayınları

Moslem, Mehdi: (2002), Factional Politics in Post – Khomeini Iran, New York, Syracuse University Press

Oğuz, Sami: (2001), Gülümseyem İran : Hatemi'nin Ağzından İran'da Değişim, İstanbul, Metis Yayınları

Parsa, Misagh: (2004), Devlet, İdeoloji ve Devrim: İran, Nikaragua ve Filipinler Devrimlerinin Karşılaştırmalı Analizi, Çev. Alper Birdal, Nahide Özkan ve Derya Göçer İstanbul, İletişim Yayınları

Reicherds, Alan: (1990), A Political Economy of Middle East, Oxford, Westview Press

Üşür, Serpil, İran Devrimi: (1992), Din, Anti-emperyalizm ve Sol, Yay. Haz: Serpil Üşür, İstanbul, Belge Yayınları

Sander, Oral: (1998), Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, İmge Kitabevi

Wright, Robin: (2000), The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran, New York, Vintage Books Random House Inc.

Yaghmaian, Behzad: (2002), Social Change in Iran : an eyewitness account of dissent, defiance, and new movements for rights, Albany, State University of New York Press

Zahedi, Dariush: (2001), The Iranian Revolution Then and Now: Indicators of Regime Instability, Colorado, Westview Press

Makaleler

Gülmez, Serhat, “Hatemi’nin yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesi: İran’da reform Hareketinin Geleceği”, Birikim Dergisi, Eylül 2001

Halliay, Fred , “Eşitsiz Gelişme ve inci Popülizm”, Çev. H. Erhan Sakallıoğlu,

Tanör, Bülent , “Bir Dinsel Demokrasi Denemesi”

Umivar, M. , : “İran TUDEH Partisi’nin Kısa Tarihiçesi”, Çev. Tahir Silahtaroğlu, Ürün Sosyalist Dergi, Mayıs-Haziran 2000

Gazeteler

Yeni Şafak, “Paradoksal Bir Kanaat” 06.01.1997

..... “İran’da Seçim Kıran Kırana Gececek” 30.01.1997

.....“ Suruş 6 Aydır İngiltere’de” 22.02.1997

..... “ İran Devlet Başkanlığı Seçimi Öncesi Adaylar Destek Turunda :
Almanya’dan Hatemi’ye Destek”15.04.1997

..... “Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine Bir Hafta Kala Adaylar Arasında
Yarış Kızıştı: Seçimlerde Kritik Hafta” 19.05.1997

..... “ Rafsancani Döneminin Sonu mu?” 23.05.1997

..... “ Cumhurbaşkanlığı Birinci Tur Seçiminde 3’ü Ulema 4 Aday
Yarışacak: İran’da Kritik Seçim.” 23.05.1997

..... “ Hatemi Büyük Bir Zafer Elde Ederek Birinci Turda
Cumhurbaşkanı Seçildi: İran’da Yeni Dönem” 25.05.1997

.....“ABD Basınından İran Seçimine Sıcak Bakış” 29.05.1997

Cumhuriyet, “İslam Cumhuriyetinde, Şariatçı Yönetime Karşı Din ile Siyasetin
Birbirinden Ayrılmasını İsteyen Sesler Yükseliyor.” 05.03.1997

..... “ İranlılar Sandık Başına” 23.05.1997

.....“Halkın İlimliler ile Muhafazakarlar Arasında Tercih Yapacağı
Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Dün Yapıldı” 24.05.1997

..... “ Yoksullar Ekmek, Zenginler Özgürlük İstiyor: Sandık Önünde Kuzey
– Güney Farkı” 24.05.1997

.....“ İran Halkı Değişim Dedi: Liberal Olarak Tanınan Hatemi Gençlerin
ve Kadınların Oylarını Alarak Cumhurbaşkanlığına Seçildi” 25.05.1997

.....“İran Mollalara ‘Artık Yeter’ Dedi” 26.05.1997

.....“Dünya Ekonomisine Bakış”,26.05.1997

.....“ Hatemi’den ABD’ye Mesaj: İran’ın Yeni Cumhurbaşkanı, İlişkilerin Gelişmesi için Washington’un Tutum Değiştirmesi Gerektiğini Söyledi” 28.05.1997

Hürriyet, “İran’da Büyük Kapışma” 21.05.1997

..... “İran’da Kritik Seçim” 23.05.1997

..... “ İran’da Halk Değişim Dedi” 25.05.1997

Evrensel Gazetesi, “Umudun ve esaretin aydınlığında İran” 03. 10. 2005

Radikal Gazetesi İki Eki, “Yönünü Arayan Ülke”, 15.02.2004

TABLolar

Tablo : 1

Bugün İran’ın iç politikası üzerine araştırma yapanların başvurdukları kavramlar ve kavramların politik olarak karşılıkları aşağıdaki çizelgede verilmektedir. Özellikle günümüzde sık sık kullanılan reformcu – muhafazakar ayrımını daha iyi anlayabilmek için bu kavramların oluşum sürecini iyi anlamak gereklidir.

Radikaller : İktidarı ele geçiren İslamcılar arasında devrim öncesinden gelen bir ayrışma vardır. Bu ayrışma bağlamında Ali Şeriatî’nin görüşlerini benimsemiş bir tür İslami sosyalizmi savunanlara bu dönem **radikaller** denir. Radikaller İslam’ı moderniteye daha uygun bir şekilde yorumlarlar, ekonomide; devlet müdahalesinden, planlamadan ve eşitlikten yanadır.

Fundamentalistler : Ayrışmada Humeyni’nin görüşlerini kendilerine daha yakın bulurlar. İslam’ın geleneksel ve katı yorumundan yanadır. Ekonomik hayatta özel mülkiyet ve serbest piyasa ilkelerini savunurlar. Bununla beraber paradoksal olarak İslam’ın kapitalizmle uyumlu olduğunu da belirtmiş olurlar. Dış politikada daha ılımlı ve temkinlidirler. (1990 başlarında, radikallerin devlet kademelerinden uzaklaştırılmasıyla birlikte batı ve ABD ile ilişkilerin daha da düzene girmesi bu ilkeye gönderme yapabilir.)

Devrimin başlarında ve Irak savaşı sürecinde **radikaller** devlet yönetiminde daha etkindirler. Irak savaşı boyunca, savaşın da etkisiyle özellikle yoksullara yönelik politikalar geliştirmelerinin dolayısı **sol** veya **İslami sol** diye adlandırılırlar.

Sağ : Devrimin ilk yıllarında - özellikle de Irak ile yapılan 8 yıllık savaş süresince – sol olarak adlandırılan grubun karşısında yer alırlar. 1990'lara gelindiğinde; **sağ** da **sol** da kendi içinde **modern sağ** ve **modern sol** diye fraksiyonlara ayrılır. 1990'ların ortalarında ise bu iki grup daha genel bir tanımlama ile **reformcular** ve **muhafazakarlar** olarak tanımlanır

Reformcular : Bu grup **solun** tüm kanatlarının yanında **modern sağ**, **merkez sağ** ya da **pragmatistler** olarak adlandırılan grubu da içermektedir.

Sağın, kalan tüm kanatları ise **muhafazakar cephe**de yer alır.

Geçmişte **radikal** birer anti – emperyalist olan bugünün reformcuları, günümüzde İran'ın dünya ile bütünleşmesinden, dolayısıyla ABD ile ilişkilerin olabirliğinden yanalar. Yine devrim yıllarının ve Irak savaşının radikal devletçileri bugün dış yatırımların mümkün olduğundan bahsetmektedirler.

Yine o dönemde ılımlı bir politikayı savunan **fundamentalistler**, bugünün muhafazakarları olarak ABD ile ilişkilerin sözünün dahi edilmemesi taraftarıdır. Yine her zaman özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi tarafında yer alan sağ, bugün bu yönde atılan adımları engellemeye çalışmaktadır.²²⁰

Tablo : 2

Çarşı Esnafının Protesto Gerekçeleri**21 Eylül 1977'den 21 Eylül 1978'e**

<i>Talep ve Protesto Nedenleri</i>	<i>Sıklık</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Siyasi Şiddet ve Baskı.....</i>	<i>15.....</i>	<i>100</i>
<i>Despotizm ve Kaldırılması.....</i>	<i>8.....</i>	<i>53</i>
<i>Emperyalizm ve Bağımsızlık.....</i>	<i>7.....</i>	<i>47</i>
<i>Yozlaşma / Hükümetin</i>		
<i>Yağmalamaları4.....</i>	<i>27</i>	
<i>Emperyalist Yağma.....</i>	<i>3.....</i>	<i>20</i>
<i>Yoksulluk /</i>		
<i>Eşitsizlik.....</i>	<i>3.....</i>	<i>20</i>

	<i>Sivil Özgürlükler</i> .....2.....	13
	<i>Vergiler</i> .....2.....	13
	<i>Baskı / Çarşı Esnafına Cezalar</i> .....2.....	13
7	<i>Enflasyon</i> .....1.....	
	<i>Sağlık / Konut</i> .....1.....	7
	<i>İslami Bir Hükümetin Kurulması</i> ....1.....	7